

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

«Επιστήμες της Αγωγής : «Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης και παιχνίδι»

Διπλωματική εργασία

**ΘΕΜΑ/ ΤΙΤΛΟΣ: «Η συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του
Rudolf Steiner (Waldorf Education)»**

Αναγνώστου Σοφία

ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ/ΟΥΣΕΣ

Κύριος Επιβλέπων: Μάγος Κώστας

Συνεπιβλέποντες/ουσες: Κατσαρίδου Μάρθα, Τεντολούρης Φίλιππος

ΒΟΛΟΣ 2022

Ευχαριστίες

Η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί χωρίς τη στήριξη κάποιων ανθρώπων που η συνεισφορά τους ήταν καθοριστική. Θα ήθελα λοιπόν να ευχαριστήσω θερμά τον κύριο επιβλέποντα της διπλωματικής μου, κ. Κώστα Μάγο για την υποστήριξη και ενθάρρυνση που μου προσέφερε μέσα από τις επισημάνσεις, παρατηρήσεις και εύστοχες παρεμβάσεις του σε όλη την πορεία της διεξαγωγής της παρούσας έρευνας καθώς και για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε.

Θα ήθελα ακόμη να ευχαριστήσω τους συνεπιβέποντες/ουσες μου κα. Κατσαρίδου Μάρθα και τον κ. Τεντολούρη Φίλιππο για τις εύστοχες και εποικοδομητικές επισημάνσεις και παρατηρήσεις τους στην ερευνητική μου προσπάθεια.

Περίληψη

Η συγκεκριμένη εργασία περιστρέφεται γύρω από το καίριο θέμα της συμβολής του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner, διερευνώντας τις απόψεις έξι παιδαγωγών που εργάζονται σε νηπιαγωγεία Waldorf της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης. Οι βασικοί άξονες της εργασίας είναι το θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο και το ερευνητικό μέρος. Συγκεκριμένα, στο θεωρητικό και εννοιολογικό τμήμα προσεγγίζονται αναλυτικά τα πιο σημαντικά ζητήματα που αφορούν την παιδαγωγική Steiner για την προσχολική ηλικία, με σαφείς αναφορές στην αξία της Ανθρωποσοφίας και του ρόλου της ολιστικής εκπαίδευσης στα στάδια ανάπτυξης των παιδιών. Στη συνέχεια, παρατίθενται οι βασικές αρχές που διέπουν τα Waldorf νηπιαγωγεία, ενώ το μεγαλύτερο τμήμα καταλαμβάνουν οι προσεγγίσεις για τη συμβολή του παιχνιδιού στο παιδαγωγικό σύστημα Steiner, οι οποίες συνδέονται άρρηκτα με το ερευνητικό μέρος της εργασίας. Αναλυτικά, παρατίθενται αναφορές, μεταξύ άλλων, για τη σημασία του φυσικού περιβάλλοντος στη διεξαγωγή του παιχνιδιού, για την αξία και την ιδιαίτερη σημασία που έχει το ελεύθερο παιχνίδι στην εκπαιδευτική διαδικασία και τη σχέση του παιχνιδιού με την υγεία των παιδιών. Το ερευνητικό μέρος της εργασίας στηρίζεται στην ποιοτική μέθοδο, με τη χρήση του ερευνητικού εργαλείου της συνέντευξης προς έξι παιδαγωγούς σε νηπιαγωγεία Waldorf, προκειμένου να ανακύψουν ευρήματα και συμπεράσματα αναφορικά με θεματικές ερευνητικές κατηγορίες, οι οποίες σχετίζονται με τη γενική συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Waldorf και με τον προσδιορισμό των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά.

Abstract

This work revolves around the key issue of the contribution of play to Rudolf Steiner's pedagogy, exploring the views of six educators working in Waldorf kindergartens in Athens and Thessaloniki. The main axes of the work are the theoretical and conceptual framework and the research part. Specifically, in the theoretical and conceptual section, the most important issues concerning Steiner pedagogy for preschool age are approached in detail, with clear references to the value of Anthroposophy and the role of holistic education in the stages of children's development. Next, the basic principles for Waldorf kindergartens are listed, while the largest part is occupied by approaches to the contribution of play to the Steiner pedagogic system, which are inextricably linked to the research part of the work. In detail, references are listed, among other things, on the importance of the natural environment in the conduct of play,

on the value and particular importance of free play in the educational process and the relationship of play with children's health. The research part of the paper is based on the qualitative method, using interview as a research tool with six educators in Waldorf kindergartens, in order to reveal findings and conclusions regarding thematic research centers, which are related to the general contribution of play to Waldorf education and to identifying the forms of play and the benefits children derive.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη	3
Εισαγωγή	7
1^ο Κεφάλαιο- Το έργο του Rudolf Steiner	
1.1. Βιογραφικά στοιχεία για τον Rudolf Steiner	10
1.2. Η αξία της «Ανθρωποσοφίας» στο εκπαιδευτικό σύστημα Steiner	12
1.3. Η ολιστική εκπαίδευση στα στάδια ανάπτυξης του παιδιού	14
1.3.1. Το πρώτο στάδιο ανάπτυξης	15
1.3.2. Το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης	17
1.3.3. Το τρίτο στάδιο ανάπτυξης	18
2^ο Κεφάλαιο- Το Waldorf νηπιαγωγείο	
2.1. Οι βασικές αρχές για τα Waldorf νηπιαγωγεία	19
2.2. Η εκπαιδευτική πολιτική και το περιβάλλον	21
2.3. Η έμφαση στην παρουσία του νηπιαγωγού και η επαφή με τους γονείς	23
2.4. Τα ελληνικά νηπιαγωγεία Waldorf	24
2.5 Κριτική στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner	26
3^ο Κεφάλαιο- Η συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική Steiner	
3.1. Η γενική συμβολή του παιχνιδιού στα παιδιά	27
3.2. Το «φυσικό» περιβάλλον και η σχέση του με το παιχνίδι	29
3.3. Το παιχνίδι ανάλογα με τις εποχές και οι κανόνες	31
3.4. Η αξία και η συμβολή του ελεύθερου παιχνιδιού	32
3.5. Τα ρυθμικά παιχνίδια και η ανάπτυξη κινητικών ικανοτήτων	34
3.6. Η σχέση του παιχνιδιού με την υγεία των παιδιών	35
3.7. Η αποχή από τα ηλεκτρονικά παιχνίδια στην παιδαγωγική Waldorf	38
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	
4^ο Κεφάλαιο	
4.1. Ερευνητικός σκοπός και ερωτήματα	40
4.2. Η ερευνητική προσέγγιση και η μέθοδος	41
4.3. Το εργαλείο της συλλογής δεδομένων	42
4.4. Προφίλ των συμμετεχόντων	43
4.5. Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της έρευνας	48
4.6. Η πρωτοτυπία της έρευνας	49

4.7. Οι περιορισμοί της έρευνας	49
Παρουσίαση αποτελεσμάτων της έρευνας	
5^ο Κεφάλαιο	
5.1. Εισαγωγικά στοιχεία	50
5.2. Παρουσίαση ευρημάτων	50
Συμπεράσματα- Συζήτηση	72
Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	78
Βιβλιογραφία	80
Παράρτημα	
Παράρτημα 1: Πρωτόκολλο συνέντευξης	85
Παράρτημα 2: Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων	86
Παράρτημα 3: Φωτογραφίες	114

Εισαγωγή

Το παιχνίδι είναι συνυφασμένο με τη παιδική ηλικία. Ορίζεται ως η κυρίαρχη δραστηριότητα για την υγιή ανάπτυξη και τη μάθηση των παιδιών. Συνιστά ένα ιδιαίτερα δημοφιλές ζήτημα το οποίο μελετάται συστηματικά, καθώς πληθώρα ερευνητικών εργασιών ιδιαίτερα στο διεθνή χώρο έχουν επιδιώξει να αναδείξουν το ρόλο που κατέχει στην κοινωνικό-συναισθηματική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών. Μεγάλο μέρος ερευνών ταυτόχρονα εστιάζει στη συμβολή του παιχνιδιού συγκεκριμένα στην πρώιμη παιδική ηλικία ενώ τα τελευταία έτη, έχει αυξηθεί ο αριθμός ερευνών οι οποίες ισχυρίζονται ότι ενσωματώνοντας το παιχνίδι στη διδασκαλία, αυτό επιδρά θετικά στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των παιδιών. Για το παιδί το παιχνίδι, είναι το καθαυτό περιεχόμενο της ύπαρξης του και το σπουδαιότερο μέσο για την αβίαστη, σωματική, πνευματική και συναισθηματική ανάπτυξη του (Αντωνιάδης, 1994). Γεγονός αποτελεί και χρίζει ιδιαίτερου προβληματισμού το ότι η ελευθερία των παιδιών να παίζουν και να εξερευνήσουν μόνα τους, χωρίς άμεση καθοδήγηση και κατεύθυνση από τους ενήλικες, έχει μειωθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες. Το παιχνίδι και η εξερεύνηση είναι, ιστορικά, ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά μαθαίνουν να λύνουν τα προβλήματά τους, να ελέγχουν τις ζωές τους, να αναπτύσσουν τα δικά τους ενδιαφέροντα, να γίνονται υπεύθυνα και να διεκδικούν τα δικά τους συμφέροντα. Στην πραγματικότητα, το παιχνίδι, εξ ορισμού, είναι δραστηριότητα που ελέγχεται και διευθύνεται από τους παίκτες και το παιχνίδι, επίσης απευθύνεται προς τους εσωτερικούς και όχι τους εξωγενείς στόχους. Η ορμή για ελεύθερο παιχνίδι είναι μια βασική βιολογική ορμή. Η έλλειψη ελεύθερου παιχνιδιού μπορεί να μην σκοτώνει το σώμα, όπως η έλλειψη τροφής αέρα ή νερού, αλλά σκοτώνει το πνεύμα και εμποδίζει την πνευματική ανάπτυξη. Το ελεύθερο παιχνίδι είναι το μέσο με το οποίο τα παιδιά μαθαίνουν να κάνουν φίλους, να ξεπερνούν τους φόβους τους, να λύνουν τα δικά τους προβλήματα και γενικά να παίρνουν τον έλεγχο της ζωής τους. Τα παιδιά έχουν βιολογική προδιάθεση να αναλάβουν τη δική τους εκπαίδευση. Όταν τους παρέχεται η ελευθερία και τα μέσα, ανθίζουν και οδηγούνται σε διαφορετικά και απρόβλεπτα μονοπάτια. Αποκτούν τις δεξιότητες και την αυτοπεποίθηση που απαιτούνται για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της ζωής. Σε ένα τέτοιο περιβάλλον τα παιδιά ζητούν οποιαδήποτε βοήθεια μπορεί να χρειαστούν από τους ενήλικες. Δεν υπάρχει ανάγκη για αναγκαστικά μαθήματα ή οποιοδήποτε άλλες παγίδες του τυπικού υποχρεωτικού συστήματος σχολικής εκπαίδευσης. Όλα αυτά στην πραγματικότητα παρεμβαίνουν στους φυσικούς τρόπους μάθησης των παιδιών (Gray, 2013).

Η «αντί-παιγνιώδης» στάση που παρατηρείται τις τελευταίες δεκαετίες και η έμφαση στην ακαδημαϊκή επιτυχία που δίνεται από τα εκπαιδευτικά συστήματα ανά τον κόσμο, όπως επίσης

και η πληθώρα μελετών οι οποίες εστιάζουν στις αρνητικές συνέπειες της έλλειψης του παιχνιδιού από τις ζωές των παιδιών, οδήγησε στην αναζήτηση μιας εναλλακτικής μορφής διδασκαλίας η οποία έχει ως βασικό χαρακτηριστικό της το παιχνίδι. Μια τέτοια εκπαιδευτική φιλοσοφία είναι και αυτή του Rudolf Steiner (Waldorf Education), μια ανεξάρτητη εναλλακτική λύση στη γενική δημόσια εκπαίδευση, η οποία στοχεύει συγκεκριμένα στην καλλιέργεια ολιστικά υγιών παιδιών, με το παιχνίδι να θεωρείται το βασικό μέσο για την επίτευξη του παραπάνω στόχου (Nicol & Taplin, 2012).

Στην Ελλάδα η συγκεκριμένη φιλοσοφία δεν είναι αρκετά διαδεδομένη και ως εκ τούτου δεν είναι αρκετά γνωστός ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζεται η πρώιμη παιδική ηλικία στα Waldorf νηπιαγωγεία. Επίσης παρατηρήθηκε απουσία έρευνών αναφορικά με τη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner τόσο σε διεθνή βιβλιογραφία όσο και στην ελληνική. Επομένως με τη διεξαγωγή της παρούσας ερευνητικής εργασίας, επιδιώκεται να υπάρξει μια λεπτομερής διερεύνηση των υποκειμενικών εμπειριών και απόψεων παιδαγωγών που απασχολούνται σε Waldorf νηπιαγωγεία στην Ελλάδα, προκειμένου να σχολιαστεί η προσωπική οπτική γωνιά και να αποτυπωθούν πιο εμπειριστατωμένα οι αντιλήψεις τους αναφορικά με τη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική φιλοσοφία του Rudolf Steiner. Πέρα από το να ενισχυθεί η κατανόηση για την συμβολή του παιχνιδιού στη συγκεκριμένη παιδαγωγική, τα ευρήματα παρέχουν πληροφορίες για το πώς οι δάσκαλοι σε άλλα σχολικά περιβάλλοντα μπορούν να ενθαρρύνουν περισσότερο το παιχνίδι. Επίσης, τα ευρήματα υποστηρίζουν μια εννοιοθέτηση του παιχνιδιού, όχι μόνο ως κατηγορία δραστηριοτήτων, αλλά ως διάθεση και όχι απλώς σε αντίθεση με την εργασία αλλά ως μορφή της.

Πιο συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Τα τρία πρώτα κεφάλαια συνιστούν το θεωρητικό μέρος της εργασίας. Μέσω των κατάλληλων βιβλιογραφικών αναφορών στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύονται κεντρικά σημεία για το συνολικό παιδαγωγικό έργο του Rudolf Steiner, το οποίο έχοντας ως βάση την «Ανθρωποσοφία» αποσκοπεί στο να εξισορροπήσει την ψυχή του παιδιού με το σώμα του (Uhrmacher, 1995). Στο κεφάλαιο αυτό επίσης αναλύεται η θεωρία των τριών σταδίων ανάπτυξης του Rudolf Steiner. Μέσω της αναπτυξιακής πορείας του ανθρώπου, στα τρία αυτά στάδια επιτυγχάνεται η τριπλή σύνδεση με τον κόσμο καθώς το παιδί αναπτύσσει σταδιακά το σώμα, την ψυχή και το πνεύμα του. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρέχονται επαρκείς πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας των Waldorf νηπιαγωγείων, το πρόγραμμα σπουδών και τη δομή των σχολείων, τα οποία πηγάζουν επίσης από την «Ανθρωποσοφία» (Uhrmacher, 1995). Ταυτόχρονα,

υπάρχουν καίριες αναφορές για τη συσχέτιση του ρόλου του παιχνιδιού στο παιδαγωγικό σύστημα Steiner με την υγιή ανάπτυξη των παιδιών και τα ουσιαστικά οφέλη που αποκομίζουν, κυρίως κατά το πρώτο στάδιο το οποίο εκτείνεται μέχρι την ηλικία των επτά ετών. Τέλος στο κεφάλαιο αυτό παρέχονται πληροφορίες αναφορικά με τα νηπιαγωγεία Waldorf στην Ελλάδα τα οποία παρά τον περιορισμένο αριθμό τους, αποτελούν μια εναλλακτική μορφή εκπαίδευσης και έναν διαφορετικό τρόπο προσέγγισης της παιδικής ηλικίας . Στο τρίτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους, γίνεται περιγραφή της συμβολής του παιχνιδιού στα παιδιά προσχολικής ηλικίας/ νηπιαγωγείου, διερευνώντας παράλληλα την αξία του παιχνιδιού στην ευημερία των μαθητών και παρέχοντας μια λεπτομερή εξήγηση του ρόλου του στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Επιπλέον δίνονται περαιτέρω πληροφορίες αναφορικά με το παιχνίδι σε φυσικό περιβάλλον, το ελεύθερο παιχνίδι, τα ρυθμικά παιχνίδια αλλά και το παιχνίδι με βάση την εναλλαγή των εποχών, με όλα τα παραπάνω να αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι του ημερήσιου προγράμματος ενός Waldorf νηπιαγωγείου. Στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου γίνεται μνεία στη σχέση του παιχνιδιού με την υγεία των παιδιών αλλά και στην απουσία των ηλεκτρονικών παιχνιδιών από την παιδαγωγική Waldorf. Το τέταρτο κεφάλαιο, αποτελεί το εμπειρικό μέρος της μελέτης και αφορά το ερευνητικό της μέρος. Σε αυτό αποτυπώνονται ο ερευνητικός σκοπός και τα ερευνητικά ερωτήματα, η ερευνητική προσέγγιση, το εργαλείο συλλογής των δεδομένων, οι συμμετέχοντες , η διαδικασία ελέγχου της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της έρευνας, οι περιορισμοί της έρευνας και η ανάλυση των δεδομένων. Στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας και στη συνέχεια καταγράφονται τα συμπεράσματα που εξάγονται από την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και οι προτάσεις για μελλοντική έρευνα. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με τις ελληνικές και ξενόγλωσσες αναφορές και τα παραρτήματα.

1^ο Κεφάλαιο- Το έργο του Rudolf Steiner

1.1. Βιογραφικά στοιχεία για τον Rudolf Steiner

Ο Rudolf Steiner ήταν ένας φιλόσοφος και αρχιτέκτονας, με καταγωγή από την Αυστρία, ο οποίος απέκτησε ιδιαίτερη φήμη μέσα στον 20^ο αιώνα όταν και ίδρυσε το πνευματικό ρεύμα της Ανθρωποσοφίας. Ο ίδιος γεννήθηκε το 1861 σε ένα μικρό χωριό μεταξύ Ουγγαρίας και Κροατίας, το Kraljevec. Ωστόσο, δεν διέμεινε στο συγκεκριμένο μέρος καθώς με την οικογένειά του ταξίδευαν συχνά, εξαιτίας της εργασίας του πατέρα του, ο οποίος ήταν κατασκευαστής σιδηροδρομικών γραμμών. Ο Steiner, ο οποίος ως μαθητής υπήρξε αριστούχος, φοίτησε σε ένα αρκετά καινοτόμο σχολείο, στο «Oberrealschule», με στόχο να σπουδάσει μηχανικός, ακολουθώντας τις προτροπές του πατέρα του (Hemleben, 1975). Βέβαια, τον Steiner από νεαρή ηλικία έλκυαν οι κλασικές σπουδές και γι' αυτό ερχόταν σε επαφή τόσο με ελληνικά, όσο και με λατινικά συγγράμματα, αναπτύσσοντας έτσι την έφεσή του στην λογοτεχνία και την φιλοσοφία (Steiner, 1997). Παρά ταύτα, οι κύριες σπουδές του στη Βιέννη, η οποίες διήρκησαν τέσσερα χρόνια αφορούσαν τα μαθηματικά, τη φυσική, την χημεία και την ιστορία (Hemleben, 1975).

Μετά το πέρας των σπουδών του και για βιοποριστικούς λόγους, ο Steiner εργάστηκε στη Βιέννη ως δάσκαλος κατ' οίκον σε μια αρκετά εύπορη οικογένεια, με τέσσερα παιδιά, εκ των οποίων τα τρία ήθελαν απλώς μια προετοιμασία για τα μαθήματα στο σχολείο. Το τέταρτο παιδί, όμως, έφερε πρόβλημα αναπηρίας καθώς έπασχε από υδροκεφαλία, με τον Steiner να αναλαμβάνει εξ' ολοκλήρου την εκπαίδευσή του, η οποία για τα δέκα του χρόνια δεν θεωρούνταν φυσιολογική, διότι μόλις είχε κάποιες βασικές γνώσεις στην γραφή, στην ανάγνωση και στα μαθηματικά. Ο Steiner τότε αντιλήφθηκε ότι θα έπρεπε να «δημιουργήσει» μια εκπαίδευση προσαρμοσμένη επάνω στον Otto- όπως ήταν τ' όνομα του παιδιού- η οποία θα του ταίριαζε ψυχή τε και σώματι. Πράγματι, ο Steiner κατάφερε να κεντρίσει τις αισθητικές και σωματικές δεξιότητες του μαθητή του, ενώ διαμέσου του κλίματος της στοργής που είχε αναπτυχθεί μεταξύ τους, αφύπνισε και την ψυχή του. Το αποτέλεσμα των παραπάνω ήταν η θεαματική βελτίωση του Otto, ακόμα και σε θέματα υγείας, ενώ αργότερα σπούδασε ιατρική (Steiner, 1996a).

Αυτή ήταν και η πρώτη επιτυχία του Rudolf Steiner ως δάσκαλος, και μέσω αυτής κατανόησε το γεγονός ότι για την εκπαίδευση, την οποία θεωρούσε μια τέχνη, είναι άκρως εποικοδομητική η ανατροφοδότηση μεταξύ σώματος, ψυχής και πνεύματος, έτσι ώστε να κατακτάται η μάθηση. Παράλληλα, αντιλήφθηκε την σημαντικότητα της υγιούς σχέσης μεταξύ παιδαγωγού και μαθητή (Sassmannhausen, 2008). Αναμφίβολα, όλα τα παραπάνω

αποτέλεσαν τα ερείσματα για την μετέπειτα Waldorf εκπαίδευση. Μάλιστα, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά και ο Leber (1996) «αυτή η σύζευξη της φυσικής κατάστασης των μαθητών, η φροντίδα της σωματικής ανάπτυξής τους μέσα από την πρακτική εργασία και την καλλιτεχνική πρακτική, θα πρέπει να γίνουν αργότερα ένα τυπικό χαρακτηριστικό των σχολείων της εκπαίδευσης Waldorf» (σ. 296).

Στην συνέχεια, ο Rudolf Steiner προχώρησε σε διδακτορικές σπουδές στη Φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Ροστόκ, επάνω σε ένα εξειδικευμένο θέμα για την επιστημονική διδασκαλία του Fichte (Uhrmacher, 1995). Ωστόσο, ο Steiner είχε αγαπήσει πραγματικά το επιστημονικό έργο του Goethe, από τον οποίο «διδάχθηκε» ότι η επιστημολογία δεν είναι ένα ψυχρό αντικείμενο για διδασκαλία, αλλά θα πρέπει να είναι ολιστική και συμμετοχική (Steiner, 1996a). Οι οπτικές Goethe και Steiner ήταν στο ίδιο μήκος κύματος καθώς ο τελευταίος θεωρούσε ότι ο ζωντανός, ολόκληρος κόσμος ερμηνεύει τον φυσικό κόσμο (Uhrmacher, 1995). Εν συνεχεία, ο Steiner έγινε μέλος της γερμανικής Θεοσοφικής Εταιρείας, ενώ από το 1902 έως και το 1913 υπήρξε ο επικεφαλής αυτής (Uhrlich, 1994).

Τότε, το 1913 απομακρύνθηκε, ιδρύοντας το δικό του πνευματικό κίνημα υπό το όνομα «Ανθρωποσοφία». Προφανώς επηρεασμένος από τα αρχαία συγγράμματα των οποίων υπήρξε λάτρης, έδωσε επί σκοπού το συγκεκριμένο όνομα το οποίο προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις «άνθρωπος» και «σοφία», σε μια προσπάθεια να «περιγράψει την φιλοσοφία του ως σοφία του ανθρώπου», όπως τονίζει και ο Uhrmacher (1995). Σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα το κίνημα της Ανθρωποσοφίας απέκτησε τόσο ευρεία δημοφιλία, -καθώς συγκέντρωσε στους κόλπους του και παλιούς οπαδούς της Θεοσοφικής Σχολής- με απόρροια να αναζητάται ειδικός χώρος. Μόλις το 1913 άρχισε να δημιουργείται το πρώτο Goethenaum σε μια πόλη της Δανίας, με τα σχέδια του κτιρίου να τα αναλαμβάνει ο ίδιος ο Steiner, ενώ στο χτίσιμο βοήθησαν και πολλοί εθελοντές. Το Goethenaum δεχόταν ανελλιπώς ανθρώπους των γραμμάτων και του πνεύματος, μέχρι και το 1923 όταν κήκε από εμπρησμό. Αυτό το συμβάν δεν στάθηκε να ικανό να σταματήσει τα σχέδια του Steiner, ο οποίος αμέσως άρχισε την κατασκευή του δεύτερου Goethenaum, το οποίο υπάρχει ακόμα και σήμερα στην πόλη Donarch της Ελβετίας (Paull, 2018).

Όταν έλαβε τέλος ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, ο Steiner παρέθετε πλήθος διαλέξεων στους εργατές μιας καπνοβιομηχανίας της Στουτγάρδης, επισημαίνοντας την αξία για την δημιουργία νέων σχολείων, δομημένων σε πιο πρωτοποριακά πρότυπα. Το όραμα του Steiner συνέπεσε με τη θέληση του ιδιοκτήτη της καπνοβιομηχανίας Emil Molt, για την ανέγερση ενός σχολείου για τα παιδιά των εργατών, ο οποίος και ζήτησε από τον Steiner να λάβει την θέση του διευθυντή (Tautz, 1982). Ο τελευταίος ναι μεν συμφώνησε, αλλά έθεσε συγκεκριμένους όρους

όπως το σχολείο να είναι ανοιχτό για όλα τα παιδιά, κι όχι μόνο για τα παιδιά των εργατών, να είναι συνεκπαιδευτικό, οι δάσκαλοι να συνδέονται άρρηκτα με τους μαθητές και να έχουν τον απόλυτο έλεγχο της εκπαιδευτικής διαδικασίας, χωρίς έξωθεν κρατικές ή άλλες παρεμβολές και να είναι δωδεκαετούς φοίτησης (Uhrmacher, 1995).

Μετά από ένα χρόνο και εν μέσω έντονης κοινωνικοοικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, με όλα τα κατάλοιπα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, ιδρύθηκε στην Στουτγάρδη το πρώτο σχολείο Waldorf, το οποίο διέθετε ένα ρηξικέλευθο πρόγραμμα σπουδών με έμφαση στην κοινότητα, στην τέχνη και στην εσωτερική καλλιέργεια (Uhrmacher, 1995). Έως τον θάνατο του Rudolf Steiner, το 1925, είχαν ιδρυθεί ήδη τέσσερα σχολεία Waldorf (Paull, 2018), ενώ με την εμφάνιση και δη την άνοδο του ναζισμού η δημιουργία σχολείων υπό το συγκεκριμένο πρότυπο διεκόπη απότομα (Werner, 1999). Μόνο μετά το πέρας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου άρχισε ξανά η ίδρυση νέων σχολείων. Να σημειωθεί ότι το έτος 1994 η εκπαίδευση Waldorf έλαβε τιμητική διάκριση από την UNESCO, ενώ σύμφωνα με επίσημες έρευνες, μέχρι το 2013 υπήρχαν πάνω από 1.055 σχολεία Waldorf σε περισσότερες από 60 χώρες (Federation of Waldorf Schools in Germany, 2015).

1.2. Η αξία της «Ανθρωποσοφίας» στο εκπαιδευτικό σύστημα Steiner

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, μετά το τέλος των δυο Παγκοσμίων Πολέμων, η Ευρώπη βρισκόταν σε μια πολύ δεινή θέση, τόσο οικονομικά, όσο και κοινωνικά, με την τότε καθεστηκιά τάξη να έχει πια καταρρεύσει. Σε εκείνη την τόσο δύσκολη χρονική στιγμή, ο Rudolf Steiner άρχισε ν' αντιλαμβάνεται ότι η κοινωνία είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος δεν θα πρέπει να διαρρηγνύεται, αλλά να παραμένει σε μια ολότητα με απόλυτη ενότητα. Ο ίδιος μάλιστα προχώρησε σε μια διάρθρωση του κοινωνικού οργανισμού σε τρία μέρη: 1) την πνευματική- πολιτιστική ζωή 2) το νομικό-πολιτικό σύστημα και τη συμφωνία της ουσίας 3) την οικονομική οντότητα (Sassmannhausen, 2008). Οι οπτικές που έλαβε υπόψιν του ο Steiner ήταν αφενός ο σχεδιασμός των κοινωνικών δεδομένων και αφ' ετέρου οι ουσιώδεις συνθήκες της ανάπτυξης του ανθρώπου από πλευράς ανθρωπισμού (Sassmannhausen, 2008).

Όσον αφορά την ουσία της Ανθρωποσοφίας ο Steiner ευαγγελιζόταν ότι η συγκεκριμένη πνευματική φιλοσοφία μπορεί να κατανοήσει τον άνθρωπο, υπό ένα πιο «ανοιχτό» και νοητικό τρόπο, με σκοπό τη δημιουργία μιας μεθόδου ενδόμυχης κατανόησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Όπως τόνιζε χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Steiner (1996a) «από την γνώση του αναπτυσσόμενου παιδιού, η πνευματική επιστήμη μπορεί να προσφέρει στην κατανόηση και

στην εισχώρηση της ανθρώπινης φύσης, καθώς δεν σταματά σε υποθέσεις και σε θεωρίες, αλλά με τον καιρό πλάθεται σε μία καλλιτεχνική κατανόηση, αρχικά της ανθρώπινης μορφής και έπειτα των δυνατοτήτων ανάπτυξης της ανθρώπινης ψυχής και πνεύματος» (σ.46).

Η εκπαίδευση Waldorf εδράζεται αποκλειστικά στην Ανθρωποσοφία, η οποία επιζητά την εσωτερική ισορροπία και αρμονία ανάμεσα στο πνεύμα και στην καλλιτεχνική δημιουργία. Ο απώτερος σκοπός είναι η εναρμόνιση της ψυχής του παιδιού-μαθητή με το σώμα του (Uhrmacher, 1995). Να τονιστεί ότι σύμφωνα με τον Richter (2010) στην εν λόγω εκπαίδευση διακρίνονται τρεις διαφορετικές οπτικές οι οποίες είναι οι εξής:

1) Η φυσική, η οποία περιστρέφεται γύρω από την αισθησιακή εμπειρία και την παρατήρηση του ανθρώπινου σώματος, τόσο ως προς την αλλαγή, όσο και ως προς την ανάπτυξή του.

2) Η ψυχική, η οποία περιστρέφεται γύρω από τις εμπειρίες των συναισθημάτων, με εστίαση στο κομμάτι της φαντασίας και της επιθυμίας.

3) Η πνευματική, η οποία περιστρέφεται γύρω από συνειδησιακές καταστάσεις αλλά και γύρω από τις δραστηριότητες της γνωστικής λειτουργίας σε ποικίλα επίπεδα.

Από την Ανθρωποσοφία του Steiner απορρέουν τα προγράμματα σπουδών των σχολείων Waldorf, τα «θεμέλια» της αισθητικής τους λειτουργίας καθώς και οι δομές τους (Uhrmacher, 1995). Όπως έχει υπογραμμίσει εύστοχα ο Trostli (1999) «όλο το φιλοσοφικό υπόβαθρο της εκπαίδευσης Waldorf είναι η πεποίθηση ότι ο άνθρωπος μεταμορφώνεται διαμέσου της τέχνης με τον συγχρονισμό του κεφαλιού του, των χεριών του και της καρδιάς του» (σ.23). Από την άλλη, ο Easton (1997) έχει επισημάνει την ύπαρξη έξι στοιχείων που λειτουργούν ως «κλειδιά» στην εκπαίδευση Waldorf, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Τα εν λόγω στοιχεία είναι τα εξής: 1) μια θεωρία για την αναπτυξιακή ροή του παιδιού 2) μια θεωρία για την αναπτυξιακή ροή του δασκάλου 3) ένα κεντρικό πρόγραμμα σπουδών με συνδυασμό την καλλιτεχνική και εκπαιδευτική εργασία 4) μια μέθοδος διδασκαλίας καθ' όλα προσαρμοσμένη στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του παιδιού 5) η ενσωμάτωση της διδασκαλίας και της διαχείρισής της 6) η δημιουργία του Waldorf σχολείου και της Waldorf κοινότητας ως ένα σύνολο υποστήριξης για μαθητές, γονείς και δασκάλους.

Κορυφαία θέση για το Waldorf σχολείο κατέχει η αρχή της μίμησης στο πλαίσιο της Ανθρωποσοφίας, έτσι ώστε να επιτευχθεί το αναλυτικό πρόγραμμα. Συγκεκριμένα, ο δάσκαλος θα πρέπει να είναι σε θέση να επιδεικνύει θάρρος όσον αφορά την επιλογή των εκπαιδευτικών απαιτήσεων και να μεταλαμπαδεύει στους μαθητές την ευτυχία της εκπαιδευτικής διαδικασίας, την κίνηση της περιέργειας, τη χαρά της έρευνας, ενώ παράλληλα να «γεννά» στους μαθητές του τον θαυμασμό (Richter, 2010).

1.3. Η ολιστική εκπαίδευση στα στάδια ανάπτυξης του παιδιού

Ο κύριος σκοπός της εκπαίδευσης Waldorf είναι η ολιστική εκπαίδευση των μαθητών. Σε γενικό πλαίσιο, η ολιστική εκπαίδευση είναι ένα εκπαιδευτικό κίνημα το οποίο έχει ως στόχο την εμπλοκή όλων των πτυχών του μαθητή, δηλαδή του μυαλού, του πνεύματος και του σώματος. Όλη η φιλοσοφία της ολιστικής εκπαίδευσης εκκινεί από την θέση ότι «ο κάθε άνθρωπος μπορεί να εντοπίσει την ταυτότητα, το νόημα αλλά και στον προσωπικό του στόχο διαμέσου των διασυνδέσεων του με την κοινότητά του, τη φύση και τις ανθρωπιστικές αρχές» (Nielsen, 2004, σ.56).

Επί της ουσίας, η ολιστική εκπαίδευση έχει ως βασική θεωρία ότι το κάθε κομμάτι ανήκει σε μια ολότητα και όταν το συγκεκριμένο κομμάτι λάβει αναγνώριση, τότε γίνεται κατανοητή η σημασία και η λειτουργία του (Goethe, 1997; Hesse, 1991; Steiner, 1928; Richter, 2010; Nielsen, 2004). Επί προσθέτως, η ολιστική εκπαίδευση δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην βιωματική μάθηση, όπως επίσης και στις σχέσεις που διαμορφώνονται μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Αναντίρρητα, πρόκειται για μια εναλλακτική μορφή εκπαίδευσης, η οποία όπως μαρτυρά και τ' όνομά της που προέρχεται από την ελληνική λέξη «όλον», πρωτοεμφανίστηκε στην αρχαία Ελλάδα (Miller, 1997).

Πιο συγκεκριμένα, η ολιστική εκπαίδευση Waldorf κινείται από την άποψη ότι η γνώση μπορεί να κατακτηθεί μέσω της σκέψης, της αίσθησης και της δράσης, ενώ ο κορυφαίος στόχος της είναι η κατάλληλη προετοιμασία του παιδιού σε πνευματικό, σωματικό, κοινωνικό και νοητικό επίπεδο, έτσι ώστε να διαμορφωθεί μια ζωή με άμεσους δεσμούς με το φυσικό περιβάλλον και με τον κόσμο. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί στην κατανόηση της φύσης του κάθε ανθρώπου, ο οποίος βρίσκεται σε μια διαρκή εξέλιξη. Για να πραγματοποιηθεί αυτό θα πρέπει, σύμφωνα με τον Steiner (1991) «να διερευνηθεί οτιδήποτε θεωρείται ως κρυφή ανθρώπινη συμπεριφορά» (σ.5).

Ένα επιπλέον σημαντικό στοιχείο το οποίο συνδέεται με την ολιστική εκπαίδευση αλλά και με τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού είναι η θεωρία του Steiner ότι ο άνθρωπος είναι απόλυτα συνδεδεμένος με τον κόσμο μέσω του τρίπτυχου σώμα- ψυχή- πνεύμα. Η πρώτη πτυχή είναι αυτή μέσω της οποίας βρίσκει τον κόσμο και τον αποδέχεται ως μια πραγματικότητα. Η δεύτερη πτυχή είναι αυτή μέσω της οποίας μετατρέπει τον κόσμο σε μια ατομική του υπόθεση, κάτι που έχει μέγιστη σημασία για τον ίδιο του τον εαυτό. Η τρίτη πτυχή είναι αυτή μέσω της οποίας διαβλέπει ένα στόχο μέσα στον κόσμο, προς τον οποίο κινείται διαρκώς. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται μια τριπλή σύνδεση με τον κόσμο, ενώ παράλληλα λαμβάνει τρεις πλευρές στην ίδια του την οντότητα: το σώμα, την ψυχή και το πνεύμα (Steiner, 1991).

Όπως τόνιζε ο ίδιος ο Steiner (1991) «μέσα από το σώμα φανερώνονται τα πράγματα του κόσμου που τον περιβάλλουν και μπορεί να συνδέεται προσωρινά με τα αντικείμενα. Μέσα από την ψυχή συνδέει τα πράγματα του περιβάλλοντος με τον εαυτό του και φυλάει μέσα του τις εντυπώσεις που του προκαλούνται και αισθάνεται ευαρέσκεια, δυσαρέσκεια, επιθυμία, αποστροφή, ευχαρίστηση και πόνο. Μέσα από το πνεύμα εννοείται αυτό που του αποκαλύπτεται όταν όπως έλεγε και ο Goethe “βλέπει τα πράγματα σαν θεϊκό όν και μπορεί να βλέπει αυτά που κρύβουν τα ίδια τα αντικείμενα”» (σ.70).

Για να γίνει αντιληπτή η οντότητα του ανθρώπου ως μια ολότητα, θα πρέπει να προσεγγίζεται μέσα από αυτές τις τρεις πλευρές του καθώς έτσι δείχνουν στην ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη την τριπλή σύνδεση που έχει με τον ίδιο τον κόσμο. Κατά συνέπεια, ο δάσκαλος ο οποίος επιθυμεί να εργαστεί με έναν επικοινωνιακό τρόπο θα πρέπει να κινηθεί βάσει του συγκεκριμένου τριπτύχου, του οποίου τα μέλη διαμορφώνονται στα τρία στάδια ανάπτυξης του ανθρώπου, με διαφορετικό τρόπο (Petrash, 2002). Σε αυτό το σημείο να διευκρινιστεί ότι η θεωρία για τα στάδια ανάπτυξης των παιδιών απαντά όχι μόνο στον Rudolf Steiner αλλά και σε άλλους θεωρητικούς του 20^{ου} αιώνα οι οποίοι ασχολήθηκαν είτε με την εξέλιξη του ανθρώπου, είτε αμιγώς με το κομμάτι της εκπαίδευσης, όπως τον Sigmund Freud, τον Eric Erikson και τον Jean Piaget (Bjørnholt, 2014).

1.3.1. Το πρώτο στάδιο ανάπτυξης

Το πρώτο στάδιο ανάπτυξης του παιδιού, το οποίο και μας αφορά άμεσα, εκτείνεται από την γέννησή του μέχρι και την ηλικία των 7 ετών, δηλαδή μέχρι και την ηλικία της αλλαγής δοντιών. Η φράση που χαρακτηρίζει αυτήν την περίοδο είναι η εξής: «Ο κόσμος είναι καλός». Η συγκεκριμένη επταετία είναι άκρως καθοριστική, καθώς το παιδί λειτουργεί ως ένα «αισθητήριο όργανο». Συγκεκριμένα, όπως υπογράμμισε και ο Steiner (1991) «τα πάντα περνάνε μέσα από το σώμα του και είναι αρκετά ευαίσθητο στις εξωτερικές εντυπώσεις» (σ.95). Στο συγκεκριμένο στάδιο, άκρως σημαντική είναι η κίνηση του παιδιού, διότι η ορθή της διαμόρφωση επηρεάζει ζωτικά την εξέλιξη άλλων λειτουργιών όπως είναι η ομιλία (Steiner, 1991).

Όπως είναι αναμενόμενο κατά τη διάρκεια της πρώτης επταετίας παρατηρείται και μια γρήγορη σωματική ανάπτυξη εξαιτίας της διαμόρφωσης και ολοκλήρωσης των ζωτικών οργάνων. Εν συνεχεία, πραγματοποιείται η ανάπτυξη βάσει των μορφών που εκδηλώθηκαν μέχρι και την τότε χρονική στιγμή (Steiner, 1991). «Όπως η φύση πριν από τη γέννηση παρέχει το σωστό περιβάλλον για το σώμα του ανθρώπου, έτσι και ο γονέας αλλά και ο παιδαγωγός

θα πρέπει, μετά τη γέννηση, να παράσχουν το κατάλληλο φυσικό περιβάλλον» (Steiner, 1991, σ.97). Μάλιστα, στο πρώτο στάδιο περίοπτη θέση κατέχει η μίμηση στην οποία προβαίνουν τα παιδιά, με σκοπό τη μάθηση. Συγκεκριμένα, τα παιδιά κερδίζουν σημαντικές ωφέλειες από ιστορίες, μύθους, παιχνίδια, ποιοτικά υλικά, συμπεριφορές μίμησης μέσω των οποίων αναπτύσσουν τόσο το σώμα τους, όσο και την περιέργειά τους. Με αυτόν τον τρόπο τίθενται οι βάσεις για την εξελικτική πορεία της σκέψης και της φαντασίας τους (Easton, 1997).

Αναλυτικά, από την γέννηση έως και τα 3 χρόνια, το παιδί μαθαίνει να στηρίζεται μόνο του, να περπατάει, να μιλάει, να κάνει τις πρώτες του σκέψεις και να προχωράει στην αυτοπροσδιορισμό του «εγώ» του. Όλα αυτά στην ουσία δεν μπορούν να διδαχθούν άμεσα αλλά αναπτύσσονται σε σχέση με τους υπόλοιπους ανθρώπους. Σχετικά με τον αυτοπροσδιορισμό του «εγώ» του, αυτό όντως οδηγεί το παιδί σε διάφορες κρίσεις με φωνές και με αρνήσεις, καθώς αρχίζει να συνειδητοποιεί τον εαυτό του ως μια αυθύπαρκτη οντότητα. Η ισορροπία του με το περιβάλλον επιτυγχάνεται μέσα από το παιχνίδι με ποικίλα φυσικά αντικείμενα αλλά και μέσα από τη μίμηση των κινήσεων των ανθρώπων που αποτελούν το κοντινό του περιβάλλον. Επίσης, όλες οι σωματικές δυνάμεις διαπλάθονται με σταδιακό τρόπο σε δυνάμεις της σκέψης και της φαντασίας, κάτι που ευνοεί την μετέπειτα σχολική μάθηση (Easton, 1997).

Από τα 3 έως και τα 5 έτη όλες αυτές οι αναπτυξιακές δυνάμεις συνεχίζουν να διαμορφώνονται ώστε να φτάσει το παιδί σε σημείο να έχει μια στενή επαφή με τα δάχτυλα, καθώς αυτό που απαιτείται στην δεδομένη χρονική στιγμή είναι να δουλεύει περισσότερο με τα χέρια του. Μπορεί να συμμετέχει σε οικιακές εργασίες που σχετίζονται για παράδειγμα με το πλύσιμο των πιάτων ή με το στρώσιμο του τραπέζιού, έτσι ώστε το παιδί να λαμβάνει την αίσθηση της χρησιμότητας και της περηφάνειας. Σχετικά με το φανταστικό του παιχνίδι αρχίζει να μην εμπεριέχει έντονα το στοιχείο του αυθορμητισμού, αλλά το στοιχείο του σχεδιασμού. Από τα έξι έως επτά έτη στο παιδί αρχίζουν να μειώνονται οι πολλές φορές ιλιγγιώδεις κινητικές και δημιουργικές δυνάμεις του σώματος, γεγονός που ακολουθείται με την αίσθηση της απογοήτευσης και της πλήξης (Benians, 1990).

Αναφορικά με την εκπαιδευτική διαδικασία του πρώτου σταδίου, κυρίως στην αρχή, στο παιδί θα πρέπει να γίνει η σύζευξη των δραστηριοτήτων της γραφής και της ανάγνωσης με τις διάφορες μορφές τέχνης. Συγκεκριμένα, κάτι που ακολουθείται κατά κόρον στα σχολεία Waldorf είναι η επιλογή -από πλευράς εκπαιδευτικού- της ζωγραφικής στο πλαίσιο της διδασκαλίας της γραφής, με στόχο τη δημιουργική συμμετοχή του παιδιού. Αυτό το γεγονός αποδεικνύει ότι η πλειονότητα των εκπαιδευτικών διαδικασιών Waldorf πηγάζει από τις διάφορες τέχνες, οι οποίες συνιστούν την πεμπτουσία της εκπαιδευτικής εμπειρίας. Βέβαια, σε

πιο μικρές τάξεις αρχίζει η χρήση ρυθμικών ασκήσεων για την εισαγωγή της αριθμητικής, όπως είναι για παράδειγμα το ρυθμικό περπάτημα, το ρυθμικό μέτρημα και το ρυθμικό χειροκρότημα. Όλες αυτές οι ασκήσεις μένουν ανεξίτηλες στη μνήμη των μαθητών (Dahlin, 2007).

Προκειμένου ο εκπαιδευτικός να πλησιάσει το παιδί κρίνεται επιβεβλημένο να έχει ως θεμέλια της εκπαιδευτικής διαδικασίας την τέχνη με πολλούς και ευφάνταστους τρόπους. Ο απώτερος σκοπός είναι η αφύπνιση του ενδιαφέροντος του παιδιού για τον εξωτερικό κόσμο, διαμέσου της τέχνης. Η εκπαιδευτική πολιτική Waldorf αντίκειται στην τακτική της μεταφοράς επουσιωδών πληροφοριών στον μαθητή, καθώς έτσι δεν επιτυγχάνεται η αφύπνιση της καρδιάς και της ψυχής και η αίσθηση της ολότητας (Steiner, 2000).

1.3.2. Το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης

Το δεύτερο στάδιο ανάπτυξης αρχίζει από την ηλικία των 7 ετών και διαρκεί έως και τα 15 έτη. Η φράση που χαρακτηρίζει αυτήν την περίοδο είναι η εξής: «Ο κόσμος είναι όμορφος». Σε αυτό το στάδιο το παιδί έχει ολοκληρώσει πια την σωματική του ανάπτυξη και προχωράει προς τη συναισθηματική του ανάπτυξη. Αυτή η περίοδος είναι επίσης πολύ σημαντική, επειδή αρχίζουν να διαμορφώνονται οι δεξιότητες, οι κλίσεις, οι συνήθειες, ο χαρακτήρας και η συνείδηση (Benians, 1990). Σχετικά με τη μάθηση, στηρίζεται αποκλειστικά στο κομμάτι των εμπειριών, καθώς μια από τις βασικές αρχές του Steiner είναι ότι τα παιδιά για να αποκτήσουν υπευθυνότητα και να γίνουν σκεπτόμενοι άνθρωποι με φαντασία, θα πρέπει να διαμορφώσουν την συνείδησή τους διαμέσου των εμπειριών και των ευκαιριών (Easton, 1997).

Σχετικά με τους εκπαιδευτικούς, σε αυτό το στάδιο πρέπει να κινούνται με πλήρη κατανόηση και με σαφή προσανατολισμό του στόχου τους, οριοθετώντας παράλληλα τους κανόνες της κοινωνικής συμπεριφοράς (Clouder & Rawson, 1998). Για τον λόγο που αναφέρθηκε και προηγουμένως ότι στη συγκεκριμένη ηλικία διαμορφώνεται το συνειδησιακό πλαίσιο του παιδιού και η αντίληψη για τον κόσμο, ο Steiner θεωρεί ότι καλό θα ήταν ο εκπαιδευτικός να λαμβάνει υπόψιν του, κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, τα νέα ενδιαφέροντα του παιδιού, τα οποία θα εμπίπτουν περισσότερο στη φύση και στα ζώα (Steiner, 2000). Ο ανθρωπιστικός τομέας παρουσιάζεται στα παιδιά πριν εισαχθούν στην τετάρτη τάξη διαμέσου της φύσης και των διάφορων πρακτικών εργασιών όπως είναι η επιμέλεια του κήπου και γενικά οι αγροτικές εργασίες, το μαγείρεμα, η κατασκευή σπιτιών κ.α. Η επαφή με τη φύση θεωρείται στην εκπαίδευση Waldorf μείζονος σημασίας καθώς επιδρά μόνο θετικά στην ψυχή των παιδιών,

προσφέροντάς τους παράλληλα την αίσθηση της ανεξαρτησίας και της αυτοπεποίθησης (Clouder & Rawson, 1998).

Επιπλέον, σε αυτό το στάδιο ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στην ανακάλυψη του εαυτού των παιδιών, κάτι που πραγματοποιείται είτε μέσα από τις εμπειρίες τους, είτε μέσα από την εξέλιξη της φαντασίας τους. Καίρια θέση για τα παραπάνω κατέχουν οι ιστορίες, οι οποίες απορρέουν από τις εμπειρίες, καθώς διαμέσου αυτών δημιουργούνται οι εικόνες στα παιδιά (Clouder & Rawson, 1998).

1.3.3 Το τρίτο στάδιο ανάπτυξης

Το τρίτο και τελευταίο στάδιο ανάπτυξης αρχίζει από την ηλικία των 13 ετών και ολοκληρώνεται είτε στην ηλικία των 21 ετών, είτε μέχρι το Λύκειο. Η φράση που χαρακτηρίζει αυτήν την περίοδο είναι η εξής: «Ο κόσμος είναι αληθινός». Στην ουσία, σε αυτό το στάδιο αρχίζει και αναπτύσσεται η διανόηση των παιδιών. Συγκεκριμένα, με την προϋπόθεση ότι στα προηγούμενα στάδια έχουν διαμορφώσει τη νοητική τους ικανότητα και έχουν αποκομίσει τις δικές τους εμπειρίες, σε αυτό το στάδιο έχουν την δυνατότητα να σκέφτονται περισσότερο αφηρημένα για τον εξωτερικό κόσμο αλλά και για τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στις ιδέες (Easton, 1997).

Σύμφωνα με τον Easton (1997) στο τρίτο στάδιο ανάπτυξης «οι μαθητές αντιλαμβάνονται ποιες πληροφορίες τους ενδιαφέρουν ή ποιες ταιριάζουν με τις εμπειρίες τους» (σ.65). Να επισημανθεί ότι σε αυτήν την περίοδο η εκπαίδευση Waldorf αποσκοπεί- από μέρους των μαθητών- στην ανάπτυξη του ηθικού πλαισίου, της αίσθησης της υπευθυνότητας και της εκτίμησης (Easton, 1997).

2^ο Κεφάλαιο- Το Waldorf νηπιαγωγείο

2.1. Οι βασικές αρχές για τα Waldorf νηπιαγωγεία

Στα νηπιαγωγεία Waldorf, τα οποία και αποτελούν την προσχολική εκπαίδευση, η έμφαση δίνεται στην ψυχική διαμόρφωση και καλλιέργεια του παιδιού, ενώ η βασική δύναμη ανάπτυξης των παιδιών είναι η μιμητική ικανότητα. Με βάση αυτό το δεδομένο, δίνεται τεράστια προσοχή στην εκπαίδευση των παιδαγωγών καθώς οι συμπεριφορές και οι πράξεις τους συναπαρτίζουν τα παιδαγωγικά ερείσματα. Άλλωστε, οι ίδιοι οι παιδαγωγοί αποτελούν τα πρότυπα μίμησης για τους μαθητές τους (Cusick, 1990). Όπως ανέφερε και ο ίδιος ο Steiner (1921) «είναι καθήκον μας να κάνουμε τον εαυτό μας άξιο μίμησης. Άρα, η αγωγή θα πρέπει να είναι αυτο-αγωγή. Επειδή ό, τι συμβαίνει στο περιβάλλον εντυπώνεται στο παιδί, γι' αυτό η συμπεριφορά των ενηλίκων συμβάλλει στη διαμόρφωση της προδιάθεσης για υγεία ή ασθένεια για την υπόλοιπη ζωή του» (σ.26).

Στα Waldorf νηπιαγωγεία το ζητούμενο είναι η ανάπτυξη της δημιουργικής φαντασίας και του ελεύθερου παιχνιδιού, το οποίο βρίσκεται στον «κολοφώνα» της παιδαγωγικής διαδικασίας και του οποίου η συμβολή θα αναλυθεί εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο. Ο Steiner (1921) είχε ξεκαθαρίσει ότι κατά την διάρκεια της προσχολικής εκπαίδευσης ο σκοπός δεν είναι η προώθηση της διανοητικής ικανότητας αλλά «η ζωντανή, ευέλικτη φαντασία που προέρχεται από μια ζωντανή εσωτερική εργασία, την πλαστική διαμόρφωση του εγκεφάλου» (σ.34). Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο τα παιχνίδια επιλέγονται υπό το σκεπτικό να δημιουργούν τον απαραίτητο χώρο στην φαντασία των παιδιών και να μην την οριοθετούν σε νόρμες και στεγανά.

Η αξία του παιχνιδιού δεν θα πρέπει να θεωρηθεί κάτι ασήμαντο, τουναντίον είναι μείζονος σημασίας για την προσχολική εκπαίδευση Waldorf, καθώς όπως τονίστηκε και παραπάνω είναι ελεύθερο, εναλλασσόμενο, αεικίνητο, τολμηρό και με πολλούς πειραματισμούς. Μέσα από το παιχνίδι, τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να εξασκήσουν πολλές βασικές αρχές όπως τη μεταξύ τους συνεργασία, την εγκαρτέρηση και τη δύναμη για την ανάληψη πρωτοβουλιών. Επειδή οι παιδαγωγοί γνωρίζουν ότι τα παιδιά στη νηπιακή τους ηλικία είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στις έξωθεν επιδράσεις, αντιλαμβάνονται την έμφυτη ανάγκη τους να τις επεξεργαστούν διαμέσου του παιχνιδιού (Steiner, 1921). Εξάλλου, σύμφωνα με τον Steiner (1921) ο τρόπος με τον οποίο παίζει ένα παιδί, αποκαλύπτει πολλά για τον δρόμο που θα ακολουθήσει στην ενήλικη ζωή του. Επίσης, ένας από τους εκπαιδευτικούς στόχους είναι το παιχνίδι ν' απορρέει αυτούσιο από την φαντασία των παιδιών, τα οποία να μην χρειάζονται

την επιβεβαίωση από τρίτα πρόσωπα. Όλη αυτή η εσωτερικότητα προσφέρει στα παιδιά την ανόθευτη ευχαρίστηση καθώς και το αίσθημα της ικανοποίησης (Cusick, 1990).

Ακόμη, καίριο ρόλο διαδραματίζει η άμεση επαφή των παιδιών με τη φύση, με αποτέλεσμα «οι νηπιαγωγοί να ωθούν τους μαθητές να κινούνται και να παίζουν περισσότερο σε εξωτερικούς φυσικούς χώρους, έτσι ώστε να ανακαλύπτουν από μόνοι τους την αξία της φύσης» (Koellner & Leinert, 1998, σ.2). Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι τα Waldorf νηπιαγωγεία βρίσκονται κατά βάση σε εξωτερικούς χώρους, όπως π.χ. σε αστικά δάση. Σε περιπτώσεις ακραίων καιρικών φαινομένων, όπου αυτό δεν είναι εφικτό, τα παιδιά μετακινούνται σε ειδικές καλύβες που βρίσκονται μέσα στα δάση. Σαφώς, τα Waldorf νηπιαγωγεία διαθέτουν και εσωτερικούς χώρους στους οποίους τα παιδιά μπορούν να τρώνε τα γεύματά τους αλλά και διάφορες άλλες δραστηριότητες, όπως να κάνουν χειροτεχνίες και να διαβάζουν ιστορίες (Koellner & Leinert, 1998).

Οι Koellner και Leinert (1998) συνόψισαν τις απαραίτητες «προϋποθέσεις» για την λειτουργία των Waldorf νηπιαγωγείων όπως είναι- μεταξύ άλλων- μια δασική περιοχή με την άδεια της χρήσης από τους ιδιοκτήτες, μια ειδική καλύβα για να λειτουργήσει ως χώρος προστασίας από καιρικά φαινόμενα, κατάλληλη ενδυμασία ανάλογα με τις καιρικές συνθήκες, μια ομάδα παιδιών μέχρι είκοσι άτομα, δυο απόλυτα εξειδικευμένοι υπάλληλοι, οι οποίοι θα πρέπει να προτείνουν κι έναν τρίτο υπάλληλο, μια εκπαιδευτική πολιτική με σαφή αντίληψη, με ξεκάθαρους στόχους και με συγκεκριμένες δραστηριότητες, ένα κινητό τηλέφωνο για περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης και απαραίτητα ένα κουτί πρώτων βοηθειών. Επί προσθέτως, ένα Waldorf νηπιαγωγείο υποχρεούται να διαθέτει έναν κανονισμό με τα κύρια χαρακτηριστικά του, ενώ παράλληλα οι γονείς θα πρέπει να λαμβάνουν ενημέρωση για τις θετικές και τις αρνητικές πλευρές του νηπιαγωγείου. Σημαντικό είναι, επίσης, να υπάρχουν ορισμένες προϋποθέσεις, όπως είναι η ημερομηνία κατά την οποία οι γονείς θα πρέπει να φέρουν τα παιδιά τους στο νηπιαγωγείο, η ενδεχόμενη συμμετοχή των ίδιων των γονέων και ο τόπος συνάντησής τους με τους παιδαγωγούς (Koellner & Leinert, 1998).

Ένα βασικό στοιχείο για την κατανόηση της λειτουργίας των νηπιαγωγείων Waldorf είναι η επανάληψη των δραστηριοτήτων των παιδιών, με μια σταδιακή εμβάθυνση σε εβδομαδιαία βάση. Αυτό είναι πολύ σημαντικό για τα παιδιά, καθώς εφόσον θα γνωρίζουν ποιες θα είναι οι καθημερινές δραστηριότητές τους, αρχίζουν να νιώθουν το αίσθημα της ασφάλειας. Επίσης, με την εμβάθυνση στις δραστηριότητες καταφέρνουν σταδιακά ν' ανεξαρτητοποιούνται (Koellner & Leinert, 1998).

Να διευκρινιστεί ότι η συγκεκριμένη μορφή του νηπιαγωγείου θεωρείται η πλέον κατάλληλη για παιδιά από ηλικία τριών έως έξι ετών. Ο μέγιστος αριθμός των παιδιών ανά τάξη είναι μέχρι 25 άτομα, ενώ οι εκπαιδευτικοί είναι είτε δυο, είτε τρεις (Koellner & Leinert, 1998).

2.2. Η εκπαιδευτική πολιτική και το περιβάλλον

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον συγκεντρώνει η εκπαιδευτική πολιτική των νηπιαγωγείων Waldorf, στα οποία τίθενται τα θεμέλια για το επόμενο στάδιο της μάθησης και της σωματικής υγείας, καθώς και της δια βίου συναισθηματικής, διανοητικής, πνευματικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Ο ακρογωνιαίος λίθος της εν λόγω παιδαγωγικής εδράζεται επάνω στην κατανόηση της διαμόρφωσης της ανθρώπινης ατομικότητας, παρέχοντας παράλληλα προστασία για την αξιοπρέπεια των παιδιών. Παρατηρώντας την διαμόρφωση και την ανάπτυξη των παιδιών, από τη γέννησή τους μέχρι και τα επτά τους έτη, το κέντρο βάρους στα πρώτα τρία χρόνια πέφτει στο βάδισμα, στην ομιλία και στη σκέψη. Αυτό συνεπάγεται ότι όλες οι δραστηριότητες αρχίζουν από την ηλικία των τριών ετών, κομβικό σημείο για τις ειδικές αναπτυξιακές ανάγκες, τόσο για το ελεύθερο φανταστικό παιχνίδι, όσο και για την αύξηση των γνωστικών δραστηριοτήτων για την εκμάθηση (Cusick, 1990).

Σύμφωνα με τις Koellner και Leinert (1998) ο «πυρήνας της παιδαγωγικής των νηπιαγωγείων Waldorf είναι η ολιστική μάθηση, η ανάπτυξη κινητικών ικανοτήτων, η δημιουργία και η ανάπτυξη της ευαισθητοποίησης, η κατανόηση της αξίας της φύσης καθώς και των εποχών, έτσι ώστε να προωθείται ανοιχτά η δημιουργικότητα από το ελεύθερο παιχνίδι με τα φυσικά υλικά και οι πρακτικές εκπαιδευτικές πολιτικές για την εκμάθηση, όπως είναι το μέτρημα με διάφορα υλικά» (σ.12).

Όσον αφορά τις διαφορές των νηπιαγωγείων Waldorf αυτές έγκειται ανάλογα με την γεωγραφία, τον πολιτισμό, τις ηλικίες, το μέγεθος της τάξης και το πλάνο σχεδιασμού. Ωστόσο, παρά τις διαφορές υπάρχουν ορισμένες κοινές αρχές ως βάση λειτουργίας, οι οποίες είναι, σύμφωνα με το IASWECE (International Association for Steiner/Waldorf Early Childhood Education), οι εξής:

- 1) Η αγάπη και η αποδοχή του κάθε παιδιού ξεχωριστά.
- 2) Το ελεύθερο παιχνίδι με εύκολα και φυσικά υλικά ως το πιο σημαντικό κομμάτι της νηπιακής ηλικίας, με σκοπό τα παιδιά να κατανοούν τις εμπειρίες που αποκομίζουν από αυτό.
- 3) Η μάθηση διαμέσου της μίμησης, με ποικίλες αισθητηριακές εμπειρίες, οι οποίες θα καλύπτουν το ενδιαφέρον των παιδιών για την διερεύνηση του φυσικού και του κοινωνικού τους περιβάλλοντος.
- 4) Η έμφαση στην κατάκτηση πραγματικών εμπειριών κι όχι εικονικών, έτσι ώστε τα παιδιά ν' αναπτύξουν μια

υγιή επαφή με τον εσωτερικό και εξωτερικό κόσμο. 5) Το ενδιαφέρον για τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες όπως είναι η μουσική, η ζωγραφική, η αφήγηση και τα ρυθμικά παιχνίδια, με στόχο την ανάπτυξη της δημιουργικότητας των παιδιών. 6) Η έμφαση σε περισσότερο πρακτικές εργασίες όπως είναι η κηπουρική, το μαγείρεμα και γενικά σε χειρωνακτικές δραστηριότητες, με στόχο την ανάπτυξη δεξιοτήτων. 7) Η γιορτή των εποχών καθώς κι άλλων σημαντικών ημερομηνιών κατά τις οποίες λαμβάνουν χώρα διάφορες γιορτές, με σκοπό τη δημιουργία υγιών σχέσεων των παιδιών με το κοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ανήκουν.

Αυτό το οποίο αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής πολιτικής των νηπιαγωγείων Waldorf είναι η αποτροπή της πρόωρης καθαρά νοητικής και αφαιρετικής γνώσης, καθώς και η επαφή με την τεχνολογία. Η μάθηση κατακτάται μέσω της αισθητηριακής εμπειρίας και πράξης, ενώ παράλληλα η προσοχή στρέφεται όχι στα μαθησιακά αποτελέσματα, αλλά στις διαδικασίες της ζωής, ως «οδηγοί» για την κτήση των εμπειριών (Cusick, 1990). Αυτό πραγματοποιείται καθώς θεωρείται εξαιρετικά καθοριστικό να διδάσκονται στα παιδιά ζητήματα που μπορούν ν' αφομοιώσουν και συνακόλουθα να τ' αναπαράγουν με δημιουργικό τρόπο (Cusick, 1990).

Ο στόχος δεν είναι η πρόωγη διανοητική επιβάρυνση και η αδράνεια των καλλιεργημένων δεξιοτήτων, όπως είναι για παράδειγμα οι αισθητηριακές, οι οποίες επιβάλλεται να καλλιεργηθούν στην συγκεκριμένη ηλικία. Όπως τόνισε χαρακτηριστικά και ο Cusick (1990) «ο τρόπος επίτευξης των δραστηριοτήτων είναι τέτοιος που εμπνέει την ευγνωμοσύνη και τον σεβασμό, κι έτσι πραγματοποιείται μια βαθύτερη καλλιέργεια, η οποία τιθασει τις ενορμήσεις και τις εγωκεντρικές τάσεις της συγκεκριμένης ηλικίας, ενώ παράλληλα διαμορφώνει τη σχέση με τον εαυτό και με τους άλλους» (σ.48).

Όσον αφορά το περιβάλλον του νηπιαγωγείου είναι άκρως ιδιαίτερος και εκπέμπει την κατάλληλη ισορροπία στα παιδιά. Συγκεκριμένα, δεν υπάρχουν πλαστικά αντικείμενα αλλά αποκλειστικά φυσικά, όπως είναι ξύλινες κατασκευές, διάφορα υφάσματα από βαμβάκι και αραχνοϋφαντα, με τα χρώματα στους τοίχους να είναι σε γήινους τόνους, με φυσικούς χρωματισμούς, ώστε να επέρχεται η ψυχική ηρεμία των παιδιών. Η αισθητική είναι τελείως μινιμαλιστική και ταιριαστή με την παιδική αθωότητα (Sassmannshausen, 2008). Η οργάνωση του χώρου στηρίζεται επάνω στην θεωρία για την οργάνωση της ίδιας της ζωής, ώστε τα παιδιά να εκπαιδευτούν επάνω στο συγκεκριμένο στοιχείο. Ακόμα και μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι με τις πλαστελίνες και τις νερομπογιές, τα παιδιά κατακτούν την ευθύνη του να οργανώνουν τον προσωπικό τους χώρο, επιτυγχάνοντας έτσι την ψυχική ισορροπία και γαλήνη (Sassmannshausen, 2008).

2.3. Η έμφαση στην παρουσία του νηπιαγωγού και η επαφή με τους γονείς

Όπως επισημάνθηκε και παραπάνω, ο νηπιαγωγός λειτουργεί ως το άμεσο πρότυπο του παιδιού, το οποίο ακολουθεί μια μιμητική πορεία. Αυτή είναι και μια βασική αρχή της παιδαγωγικής των νηπιαγωγείων Waldorf. Συγκεκριμένα, τα «εχέγγυα» για ένα επιτυχημένο εκπαιδευτικό έργο είναι η προσωπικότητα του νηπιαγωγού, καθώς και η στάση που τηρεί απέναντι στα παιδιά (Sassmannshausen, 2008).

Ένας Waldorf νηπιαγωγός «δεν είναι απαραίτητο να διαθέτει κάποια εξειδίκευση ή κάποια συγκεκριμένη κατάρτιση αλλά να βρίσκεται πάντα σε ετοιμότητα για τη συμμετοχή σε μια αέναη διαδικασία» (Sassmannshausen, 2008, σ.77). Ωστόσο, οι Waldorf νηπιαγωγοί θα πρέπει να παρακολουθούν ορισμένα εκπαιδευτικά σεμινάρια, τα οποία θα αφορούν την εκπαίδευση επάνω στο ζήτημα της Ανθρωποσοφίας, όπως φυσικά και της ίδιας της παιδαγωγικής Waldorf. Ο στόχος είναι οι νηπιαγωγοί να διευρύνουν τους ορίζοντές τους και να αντιληφθούν την ανθρώπινη σκέψη ως ένα αυθύπαρκτο πνευματικό ον (Sassmannshausen, 2008). Επίσης, στα ειδικά σεμινάρια διδάσκονται όλο το μεθοδικό και διδακτικό ασκησιολόγιο, την περιγραφή και την παρακολούθηση των παιδιών, όπως και τον τρόπο επαφής και συνεργασίας με τους γονείς (Sassmannshausen, 2008). Να σημειωθεί ότι σήμερα σε παγκόσμιο επίπεδο υπάρχουν περισσότερα από πενήντα αντίστοιχα σεμινάρια.

Όπως αναφέρει το IASWECE (International Association for Steiner/Waldorf Early Childhood Education), ο σκοπός είναι οι Waldorf νηπιαγωγοί να δημιουργούν στα παιδιά ένα οικείο και ζεστό περιβάλλον, το οποίο να προσιδιάζει στο οικογενειακό περιβάλλον, ώστε να νιώθουν την απαραίτητη ασφάλεια και προστασία. Ειδικότερα, οι νηπιαγωγοί θα πρέπει να ασχολούνται με δραστηριότητες τις οποίες τα παιδιά θα μπορούν εύκολα να μιμηθούν, όπως είναι η κηπουρική, η ζωγραφική και διάφορες χειροτεχνίες. Ταυτόχρονα, θα πρέπει να αναπτύσσουν την φαντασία των παιδιών με διάφορες αφηγήσεις και φυσικά να ωθούν τα παιδιά στο ελεύθερο παιχνίδι. Το λεγόμενο «ελεύθερο» η «φανταστικό» παιχνίδι- το οποίο θα αναλυθεί εκτενώς παρακάτω- βοηθάει τα παιδιά να έρθουν σε επαφή και να γνωρίσουν βαθιά τις πλευρές της ζωής τους, εξαιτίας του ότι μπορούν να καθορίζουν από μόνα τους την εξέλιξη της δράσης τους.

Μια από τις πιο σημαντικές ειδοποιούς διαφορές είναι το γεγονός ότι στα Waldorf νηπιαγωγεία τα παιχνίδια των παιδιών είναι δημιουργημένα από φυσικά υλικά. Συγκεκριμένα, όλα τα αντικείμενα που έχουν συγκεντρώσει τα παιδιά από τη φύση, όπως είναι πέτρες, ξύλα, κουκουνάρια κ.α. χρησιμοποιούνται στα παιχνίδια, ενώ παράλληλα βοηθούν και στην αισθητική του χώρου. Με τα εν λόγω παιχνίδια τα παιδιά μπορούν να συνδέσουν τις αισθήσεις

τους, να συντονίζουν τα μάτια και τα χέρια τους και να καλλιεργούν γενικά καίριες ικανότητες, οι οποίες θα χρησιμοποιηθούν ως βάσεις για την μετέπειτα εκπαιδευτική τους μάθηση σε μεγαλύτερες τάξεις. Στην ουσία, όλο αυτό το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά στο νηπιαγωγείο είναι μια άριστη προετοιμασία για όλα όσα θα συναντήσουν αργότερα στη ζωή τους (Cusick, 1990).

Σχετικά με την συνεργασία ανάμεσα σε παιδαγωγούς και γονείς, στην παιδαγωγική Steiner προωθείται η άμεση επαφή των δυο πλευρών, με σκοπό την ανταλλαγή απόψεων, η οποία πραγματοποιείται είτε στο νηπιαγωγείο, είτε στο σπίτι των γονέων, κατόπιν συνεννόησης. Να τονιστεί ότι οι συγκεκριμένες ενημερώσεις δεν αφορούν την επίδοση των παιδιών ή την εκπαιδευτική προσέγγιση αλλά τις προσωπικές επιθυμίες των παιδιών (Sassmannshausen, 2008).

2.4. Τα ελληνικά νηπιαγωγεία Waldorf

Αρχικά να τονιστεί ότι τα πρώτα νηπιαγωγεία Waldorf στην Ευρώπη δημιουργήθηκαν μέσα στη δεκαετία του 1950 στη Δανία. Στη Γερμανία και συγκεκριμένα στο Flensburg το πρώτο νηπιαγωγείο Waldorf άνοιξε το 1993, ενώ στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στην Αθήνα το 2000 και τα επόμενα χρόνια και στη Θεσσαλονίκη. Σήμερα λειτουργούν περίπου 1800 νηπιαγωγεία Waldorf σε Αμερική, Φιλανδία, Ισπανία, Αυστραλία, Νότια Αφρική και σε άλλες χώρες, ενώ κάθε χρόνο ιδρύονται και νέα νηπιαγωγεία (Alliance for Public Waldorf Education, 2013).

Η σημασία της μεθόδου Waldorf έχει αποκτήσει παγκόσμια αναγνώριση με αποτέλεσμα πολλά σχολεία Waldorf να αποτελούν μέλη του προγράμματος της UNESCO Associated Schools Project Network, στο οποίο συμμετέχουν πολλοί εκπαιδευτικοί οργανισμοί από χιλιάδες χώρες. Αυτό που θα πρέπει ν' αναφερθεί είναι ότι η πλειονότητα αυτών των σχολικών μονάδων είναι αυτοδιοικούμενη από το σύλλογο γονέων, υπό τη μορφή αστικών μη κερδοσκοπικών εταιρειών. Ωστόσο, σε ορισμένες χώρες όπως είναι η Αυστρία, η Γερμανία και η Λιθουανία τα σχολεία Waldorf είναι πλήρως ενταγμένα στο δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα. Μάλιστα στη Λιθουανία όταν οι γονείς κάνουν εγγραφή τα παιδιά τους στα δημόσια νηπιαγωγεία, επιλέγουν και την παιδαγωγική στρατηγική (Alliance for Public Waldorf Education, 2013).

Ανεξάρτητα από τις χώρες, η βασική θέση όλων των Waldorf νηπιαγωγείων είναι να επιτρέπεται στα παιδιά να κινούνται ελεύθερα και να παίζουν στο χώρο της φύσης (Koellner & Leinert, 1998).

Σχετικά με τα ελληνικά Waldorf νηπιαγωγεία ένα από τα πιο γνωστά είναι το «Τριανέμι», το οποίο βρίσκεται στην Αθήνα, με έτος ίδρυσης το 2017-2018. Η συνολική του έκταση είναι 850

τ.μ. και διαθέτει μια αυλή δυο στρεμμάτων. Το «Τριανέμι» έχει ένα νηπιαγωγείο που αποτελείται από 40 μαθητές και ένα δημοτικό που αποτελείται από 144 μαθητές. Επιπλέον, το κτίριο διαθέτει καλλιτεχνικό εργαστήριο και έναν ειδικό χώρο για τραπεζαρία. Το νηπιαγωγείο, το οποίο αποτελείται από δυο αίθουσες, βρίσκεται στο ίδιο κτίριο με το δημοτικό αλλά έχει ξεχωριστό προαύλιο χώρο. Οι τοίχοι του νηπιαγωγείου είναι βαμμένοι με ανοιχτό κόκκινο χρώμα, με την τεχνική «lazure painting», κάτι που συμφωνεί με τη θεωρία του Steiner για τα χρώματα με τα οποία πρέπει να έρχεται σε επαφή το παιδί ανάλογα με την ηλικία στην οποία βρίσκεται. Επιπλέον, το νηπιαγωγείο διαθέτει έναν ειδικό χώρο με έπιπλα κουζίνας και έναν μικρότερο χώρο για τραπεζαρία, ο οποίος χρησιμοποιείται από τα παιδιά στο πρωινό τους διάλειμμα. Ακόμη, υπάρχει και μια ειδικά δημιουργημένη γωνία για παιχνίδι, με παιχνίδια κατασκευασμένα από ξύλο και μαλλί. Επιπροσθέτως, στον προαύλιο χώρο υπάρχουν εξοπλισμοί με ξύλινες κατασκευές παιχνιδιών και ένας κήπος για το μάθημα της κηπουρικής (<http://www.trianemi.edu.gr>).

Προγενέστερο από το «Τριανέμι» είναι το νηπιαγωγείο Waldorf «Παιδόκηπος Καρυδιά», το οποίο ιδρύθηκε το 2001 στην Αθήνα, μέσα από τις προσπάθειες γονέων και εκπαιδευτικών. Ο «Παιδόκηπος Καρυδιά» που υποδέχεται ομάδα παιδιών μέχρι 20 άτομα, ηλικίας από 3 έως 5 ετών, ακολουθεί πιστά την παιδαγωγική Waldorf κυρίως όσον αφορά το παιχνίδι, καθώς όλα τα παιχνίδια είναι απλά, με σκοπό να προαχθεί η φαντασία των παιδιών. Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στο υλικό των παιχνιδιών, τα οποία είναι αποκλειστικά φυσικά, όπως είναι το ξύλο, το μαλλί κ.α. Η απλότητα κυριαρχεί στα παιχνίδια, στα χρώματα, στους χώρους αλλά και στη μουσική. Επίσης, στο νηπιαγωγείο δεν χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα, όπως είναι για παράδειγμα οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Αυτό απορρέει από την πεποίθηση ότι σε αυτή την ηλικία τα παιδιά δεν έχουν αναπτύξει επαρκώς τις ικανότητες εκείνες, που χρειάζονται για να χειριστούν την τεχνολογία με ελευθερία. Στον ημερήσιο κύκλο τα παιδιά επιλέγουν ελεύθερα τις δραστηριότητες που θέλουν ν' ακολουθήσουν, ενώ παράλληλα παρέχεται η δυνατότητα για ομαδικά παιχνίδια. Στο εβδομαδιαίο πρόγραμμα υπάρχουν δραστηριότητες που αφορούν βιωματικές χειρωνακτικές δράσεις για την ανάπτυξη των ικανοτήτων, καθώς και ρυθμικές δράσεις για την επίτευξη της αρμονίας των παιδιών. Ακόμη, μεγάλη βαρύτητα δίνεται και στις γιορτές που συνδέονται με τις εποχές, με στόχο τη σύνδεση των παιδιών με την φύση και τον πολιτισμό (<http://www.karydia.org>).

Επίσης, στη Θεσσαλονίκη δημιουργήθηκε το 2020 από την Παιδαγωγική Ομάδα Ελεύθερης Εκπαίδευσης το νηπιαγωγείο Waldorf «Παιδόκηπος», το οποίο αποτελείται από ειδικούς και έμπειρους παιδαγωγούς στην εκπαίδευση Steiner. Στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο λειτουργεί μια πρωινή ομάδα με έναν Waldorf παιδαγωγό, η οποία αποτελείται μέχρι και οκτώ παιδιά,

ηλικίας από 1,5 έως 4 ετών. Το σημαντικό είναι ότι δίνεται η δυνατότητα στην παρουσία του γονέα, έτσι ώστε τα παιδιά να εξοικειωθούν με τόσο με την παιδαγωγό, όσο και με τον χώρο. Παράλληλα, μια φορά την εβδομάδα στο νηπιαγωγείο πηγαίνει ένας εκπαιδευμένος μουσικός για την ενίσχυση της μουσικής παιδείας των παιδιών, ενώ τα μουσικά όργανα που χρησιμοποιούνται είναι κατασκευασμένα από τα ίδια τα παιδιά. Όσον αφορά τις δραστηριότητες, αυτές είναι ειδικά προσαρμοσμένες σύμφωνα με την παιδαγωγική Steiner όπως είναι για παράδειγμα το ελεύθερο παιχνίδι με παιχνίδια που αποτελούνται από φυσικά υλικά, οι απλές καθημερινές εργασίες όπως είναι το στρώσιμο του τραπεζιού ώστε τα παιδιά ν' αντιλαμβάνονται τις ευθύνες και τις υποχρεώσεις τους και οι εξωτερικές δραστηριότητες που βοηθούν στην ανάπτυξη του σώματος, όπως είναι το τρέξιμο και το σκαρφάλωμα (<https://www.paidokipos-waldorf.gr>).

2.5 Κριτική στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner

Η παιδαγωγική του Rudolf Steiner όπως επίσης και οι ιδέες του γενικότερα έχουν δεχτεί αρκετή κριτική με μεγάλο μέρος αυτής, να έχει αρνητική χροιά. Επικριτές των σχολείων Waldorf θεωρούν την Ανθρωποσοφία ως μια φιλοσοφία που αναμειγνύει παγανιστικά και χριστιανικά, λατρευτικά και τελετουργικά στοιχεία και προωθεί τη λατρεία της φύσης. Επιπρόσθετα κριτική ασκείται αναφορικά με τις απόψεις των εκπαιδευτικών, οι οποίες θεωρούνται δογματικές ως προς τις απόψεις του Steiner και την προσέγγιση του στην εκπαίδευση. Πιστεύεται ότι ο χαρακτήρας της παιδαγωγικής προσέγγισης είναι αρκετά κλειστός και ότι υπάρχει απόρριψη ιδεών και μεθόδων που προέρχονται από διαφορετικά παιδαγωγικά πλαίσια (Dhondt et al., 2015).

3^ο Κεφάλαιο- Η συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική Steiner

3.1. Η γενική συμβολή του παιχνιδιού στα παιδιά

Προτού προχωρήσουμε στον ρόλο και στη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική Steiner, θεωρήθηκε σκόπιμο να συμπεριληφθεί η συγκεκριμένη ενότητα η οποία αφορά στη γενική συμβολή του παιχνιδιού στην ανάπτυξη των παιδιών. Αδιαμφισβήτητα, η συμβολή του παιχνιδιού είναι μείζονος σημασίας για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών από την πρώιμη ηλικία. Ειδικότερα, η έννοια του παιχνιδιού αφορά όχι μόνο τις ατομικές δραστηριότητες των παιδιών αλλά και τις σωματικές, όπως και τις πνευματικές. Όλες αυτές οι δραστηριότητες συμβάλλουν στην ανάπτυξη του αυθορμητισμού και της χαράς από μέρους των παιδιών (Αντωνιάδης, 1994).

Πολλές μελέτες προσπαθούν να προσδιορίσουν τη φύση και τη σημασία του παιχνιδιού, θεωρώντας ότι το παιχνίδι πρέπει να έχει κάποιο είδος βιολογικού σκοπού. Ωστόσο οι περισσότερες από αυτές πραγματεύονται το παιχνίδι με τις ποσοτικές μεθόδους της πειραματικής επιστήμης αφηφώντας την αισθητική του ποιότητα. Η ευθυμία που προκαλεί το παιχνίδι αντιστέκεται σε κάθε ανάλυση, σε κάθε λογική ερμηνεία. Η ένταση και η απορρόφηση του παιχνιδιού δεν εξηγούνται με τη βιολογική ανάλυση. Αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του όλοι οι μελετητές υπογραμμίζουν την ανιδιοτέλεια του παιχνιδιού. Παρεμβάλλεται της «συνήθης» ζωής ως μια προσωρινή δραστηριότητα που ικανοποιεί από μόνη της και έπειτα τελειώνει. Εξωραΐζει με αυτό τον τρόπο τη ζωή και αποτελεί μια αναγκαία πολιτισμική λειτουργία (Χουζίνγκα, 2010).

Ο Γερμανός φιλόσοφος και φυσιοδίφης Karl Groos (1901) έχει παρουσιάσει στοιχεία αναφορικά με το παιχνίδι των ζώων συνδέοντας τα με αυτό των παιδιών. Το παιχνίδι στα ζώα σύμφωνα με τον Groos (1901) είναι ουσιαστικά μια άσκηση των ενστίκτων τους. Ο ίδιος θέλοντας να εξηγήσει γιατί τα νεαρά ζώα παίζουν περισσότερο από τα μεγαλύτερα σε ηλικία, τονίζει ότι αυτό συμβαίνει γιατί τα μικρότερα έχουν περισσότερα να μάθουν από ότι τα μεγαλύτερα. Ως εκ τούτου, υποστήριξε ότι τα μικρά παιδιά από τη φύση τους ωθούνται στο να παρατηρούν τις δραστηριότητες των μεγαλύτερων τους και να ενσωματώνουν αυτές τις δραστηριότητες στο παιχνίδι τους (Groos, 1901).

Το παιχνίδι συμβάλλει στην ορθή ανάπτυξη των αισθήσεων των παιδιών, ενώ παράλληλα ενισχύει την κοινωνικότητα και τη φαντασία τους. Ταυτόχρονα, το παιχνίδι εξυπηρετεί στην δημιουργία της σωστής αντίληψης του παιδιού περί της πραγματικότητας καθώς και στην

κατάκτηση της αυτογνωσίας, η οποία σαφώς κατακτάται σταδιακά. Σε μεταγενέστερο επίπεδο, το παιχνίδι συμβάλλει στην πρόκτηση και στην ορθή χρήση της γλώσσας (Carvey, 1990).

Όπως έχει τονίσει ο Carvey (1990) τα κύρια χαρακτηριστικά του παιχνιδιού είναι «η ευχαρίστηση και η διασκέδαση, η απομάκρυνση από την έννοια της υποχρέωσης, η ενεργή δραστηριοποίηση και η αξία του ως εκπαιδευτικό εργαλείο» (σελ. 16). Μέσα από το παιχνίδι το κάθε παιδί έχει την δυνατότητα να ενισχύσει την κοινωνική του αλληλεπίδραση, διαπλάθοντας την εικόνα για τον ίδιο του τον εαυτό, για τους άλλους και γενικά για τον κόσμο. Η παρουσία του παιχνιδιού είναι καίρια στην ανάπτυξη της νόησης και της μάθησης των παιδιών, καθώς παρέχει πολλά ερεθίσματα για την αύξηση της παρατήρησης, του πειραματισμού, του σχεδιασμού, της ερμηνείας, της κατανόησης, της παραγωγής ερωτήσεων, της λύσης των προβλημάτων και της εκπλήρωσης των στόχων. Επίσης, διαμέσου του παιχνιδιού τα παιδιά κατανοούν σε μεγαλύτερο βαθμό το σώμα τους, την κίνησή τους και τις ικανότητές τους (Σιβροπούλου, 1998).

Λαμβάνοντας υπόψη τα τυπικά χαρακτηριστικά του παιχνιδιού, θα το αποκαλούσαμε μια ελεύθερη δραστηριότητα η οποία παραμένει απολύτως έξω από τη συνήθη ζωή είναι μη σοβαρή αλλά απορροφά απόλυτα τον παίκτη. Δεν συνδέεται με κανένα υλικό συμφέρον, κινείται μέσα στα δικά του χρονικά και χωρικά όρια και ακολουθεί καθορισμένους κανόνες κατά εύτακτο τρόπο. Τέλος προωθεί το σχηματισμό κοινωνικών ομάδων (Χουιζίνγκα, 2010). Σύμφωνα με τις Ντολιοπούλου και Γουργιώτου (2008), όλες αυτές οι ωφέλειες από το παιχνίδι μπορούν να λειτουργήσουν με έναν ενοποιητικό τρόπο ως ολιστικός οδηγός μάθησης και ανάπτυξης καθώς «συνδυάζουν γνωστικά, συναισθηματικά και κοινωνικά ερεθίσματα, διευκολύνουν τη μάθηση διότι εκθέτουν τα παιδιά σε καινούριες εμπειρίες και δραστηριότητες, δίνουν δυνατότητες στα παιδιά να δημιουργούν νοήματα από τις εμπειρίες τους και ταυτόχρονα τα εντάσσουν στο κοινωνικό σύνολο, βοηθώντας τα στην κατανόηση της αξίας της ομαδικότητας».

Ήδη το παιχνίδι εξαιτίας της σημασίας του και της συμβολής του στις γνωστικές και κοινωνικές ωφέλειες έχει ενταχθεί εδώ και χρόνια στα εκπαιδευτικά δεδομένα, τόσο στα νηπιαγωγεία, όσο και στο δημοτικό. Το ζήτημα είναι ότι οι νηπιαγωγοί και γενικά οι εκπαιδευτικοί δεν θα πρέπει να θεωρούν το παιχνίδι ως ένα αποκλειστικό μέσο ατομικής δράσης και συμμετοχής. Αντιθέτως, θα πρέπει να αντιληφθούν ότι και ο δικός τους ρόλος είναι πολύ σημαντικός για την ανάπτυξη του παιχνιδιού, και να λαμβάνουν υπόψιν τους τα ενδιαφέροντα των παιδιών, αξιολογώντας τα κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Συγκεκριμένα, οι παιδαγωγοί θα πρέπει να εξετάζουν τις ιδιαίτερες προτιμήσεις των παιδιών για συγκεκριμένα είδη παιχνιδιών και να αντιλαμβάνονται τις ανάγκες που έχουν τα παιδιά αλλά

και τους λόγους που τα ωθούν να παίζουν με τα συγκεκριμένα παιχνίδια. Με αυτόν τον τρόπο είναι εφικτό να βρουν κι άλλες παρόμοιες δραστηριότητες, οι οποίες θα είναι εξίσου ενδιαφέρουσες και εποικοδομητικές για αυτά (Ντολιοπούλου & Γουργιώτου, 2008 , σ.28).

Επιπροσθέτως, οι παιδαγωγοί μέσα από την παρατήρηση των παιδιών κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού μπορούν να λάβουν πολλές πληροφορίες αναφορικά με τις ικανότητες των παιδιών, την ευελιξία τους αλλά και το επίπεδο ωριμότητάς τους (Αυγητίδου, 2001). Παράλληλα, θα πρέπει να δίνουν διαρκώς ευκαιρίες στα παιδιά για παιχνίδι, προωθώντας έτσι και την πολύπλευρη ανάπτυξή τους, διότι η διαδικασία της μάθησης είναι πάντα πιο αποτελεσματική όταν συνδυάζεται με μια πιο παιγνιώδη διάθεση. Από όλα τα παραπάνω συνεπάγεται ότι οι ίδιοι οι παιδαγωγοί θα πρέπει να είναι άκρως δραστήριοι και να κινούνται ενθαρρυντικά ως προς τα παιδιά για την εύρεση νέων ιδεών για παιχνίδι (Carvey, 1990).

Επίσης, τα περιβάλλοντα μέσα στα οποία παίζουν τα παιδιά καλό θα ήταν να συνδέονται με τις προτιμήσεις των παιχνιδιών. Άρα, οι παιδαγωγοί θα πρέπει να προσδιορίσουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των παιχνιδιών από το περιβάλλον, είτε είναι το φυσικό, είτε είναι το ανθρώπινο, το οποίο προδιαθέτει το παιδί να παίζει με συγκεκριμένα παιχνίδια. Επίσης, θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τους τόσο τις ανάγκες, όσο και τις ικανότητες των παιδιών, ώστε να διευρύνουν ολοένα και περισσότερο την γκάμα των παιχνιδιών (Carvey, 1990).

Τέλος, παίζοντας με άλλα παιδιά μακριά από ενήλικες, τα παιδιά μαθαίνουν να παίρνουν τις δικές τους αποφάσεις, να ελέγχουν τα συναισθήματά τους και τις παρορμήσεις τους βλέποντας από άλλες οπτικές γωνίες, να διαπραγματεύονται διαφορές με άλλους και να κάνουν φίλους. Τα παιδιά που συμμετέχουν σε κοινωνικό παιχνίδι έχει αποδειχθεί ότι επιδεικνύουν περισσότερη ενσυναίσθηση και περισσότερη ικανότητα να κατανοούν τους άλλους ανθρώπους. Με το παιχνίδι τα παιδιά μαθαίνουν να παίρνουν τον έλεγχο της ζωής τους (Gray, 2013).

3.2. Το «φυσικό» περιβάλλον και η σχέση του με το παιχνίδι

Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο ο στόχος ενός Waldorf νηπιαγωγείου είναι να δημιουργήσει τις απαραίτητες βάσεις, με την συμβουλευτική καθοδήγηση των παιδαγωγών, για την ψυχική διάπλαση και καλλιέργεια των παιδιών, ανάλογα με τις δεξιότητές τους. Αυτή θα πρέπει να είναι η πορεία που θα ακολουθεί ο κάθε παιδαγωγός προσχολικής ηλικίας, σύμφωνα με τις εκπαιδευτικές προσεγγίσεις του Steiner (Steiner, 1996b). Κυρίως στο νηπιαγωγείο, για την επίτευξη κάθε στόχου, το παιχνίδι αποτελεί τον ρόλο- κλειδί και γι' αυτό τοποθετείται τόσο ψηλά στην «ιεραρχία» της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ωστόσο, πρωτότερα ο

νηπιαγωγός θα πρέπει να διαμορφώσει το κατάλληλο «φυσικό» περιβάλλον, ώστε να δημιουργήσει το απαραίτητο «κλίμα» για το παιχνίδι (Steiner, 1996b).

Σε αυτό το σημείο να διευκρινιστεί ότι η έννοια του «φυσικού» περιβάλλοντος δεν αφορά μόνο το υλικό πλαίσιο μέσα στο οποίο βρίσκονται τα παιδιά, αλλά και το άυλο πλαίσιο, «δηλαδή όλα τα τεκταινόμενα που συμβαίνουν στο γύρω περιβάλλον τους και οτιδήποτε άλλο μπορούν ν' αντιληφθούν μέσω των αισθήσεων τους, το οποίο θα λειτουργήσει υπέρ των εσωτερικών διεργασιών τους» (Steiner, 1996b, σ.40). Αυτό που πρέπει να γίνει ξεκάθαρο είναι ότι το νηπιαγωγείο Waldorf είναι δομημένο με τέτοιο τρόπο ώστε να αποτελεί μια προέκταση της οικογένειας για τα παιδιά. Αναντίρρητα, η έννοια του περιβάλλοντος είναι καθοριστική για τα Waldorf νηπιαγωγεία. Αρχίζοντας από την αίθουσα, αυτή θα πρέπει να διαθέτει κυρίως έπιπλα από ξύλο και η διακόσμησή της να παραπέμπει στην οικειότητα ενός σπιτιού. Εκτός από ξύλινα έπιπλα, διαθέτει κουρτίνες από μετάξι και μάλλινα χαλιά. Τα παιχνίδια τα οποία θα χρησιμοποιούν τα παιδιά είναι επίσης ξύλινα ή χειροποίητα ή δημιουργημένα από φυσικό μαλλί. Χειροποίητες από τους παιδαγωγούς είναι και οι κούκλες, οι οποίες διαθέτουν και ορισμένες αδρές λεπτομέρειες στα πρόσωπά τους. Ακόμα κι αυτό το στοιχείο δεν είναι καθόλου τυχαίο, καθώς ο στόχος είναι τα παιδιά να κινητοποιήσουν την φαντασία τους και να φανταστούν τις κούκλες σύμφωνα με τον δικό τους τρόπο (Steiner, 1996a).

Οι νηπιαγωγοί, προκειμένου να διαμορφώσουν το κατάλληλο περιβάλλον ώστε να υποστηριχθεί το υγιές παιχνίδι, φτάνουν νωρίτερα στην αίθουσα για να προετοιμάσουν τις καθημερινές δραστηριότητες. Κατά την διάρκεια της πρωινής περιόδου, τα παιδιά συγκεντρώνονται σε μικρές ομάδες για το ελεύθερο παιχνίδι, ενώ εν συνεχεία οι νηπιαγωγοί, με την βοήθεια των παιδιών, καθαρίζουν την αίθουσα, για να συνεχιστούν οι δραστηριότητες που αφορούν το τραγούδι. Κατά τον ίδιο τρόπο, όταν έρχεται η ώρα του πρωινού γεύματος, τα παιδιά επίσης βοηθούν στο να προετοιμαστεί το τραπέζι για να πάρουν το γεύμα τους. Εκείνη την ώρα ο νηπιαγωγός θα κόψει το ψωμί και έπειτα θα αρχίσει ένα ομαδικό τραγούδι. Να τονιστεί ότι καθημερινά υπάρχει στο ημερήσιο πρόγραμμα μια δημιουργική δραστηριότητα, όπως είναι για παράδειγμα η ζωγραφική με νερομπογιές, οι ασκήσεις ευρυθμίας, το ψήσιμο του ψωμιού κ.α. Επίσης, ο παιδαγωγός διαβάζει και παραμύθια στα παιδιά, καθώς μέσα από αυτή τη διαδικασία είναι εφικτή η ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης και η κατανόηση πολύπλοκων νοημάτων (Clouder & Rawson, 1998).

Όπως επισημάνθηκε και προηγουμένως το νηπιαγωγείο Waldorf οφείλει να προσιδιάζει στο οικιακό περιβάλλον, με τον ρόλο του νηπιαγωγού να μοιάζει με αυτόν του γονέα. Οι παιδαγωγοί, όπως και οι γονείς, καθημερινά δίνουν ευκαιρίες στα παιδιά για την ανάπτυξη των καλλιτεχνικών εμπειριών τους, μέσα από δραστηριότητες που αφορούν τη μουσική, τη

λογοτεχνία, τις διηγήσεις ιστοριών, του κουκλοθέατρου κ.α. Ο στόχος των νηπιαγωγών είναι η εισαγωγή πρακτικών δραστηριοτήτων, οι οποίες να συνδράμουν στη μιμητική ικανότητα των παιδιών, μέσω του παιχνιδιού (Steiner, 1996a).

Ο Steiner (1996a) έχει διευκρινίσει ότι «όλες αυτές οι δραστηριότητες θα πρέπει να είναι άμεσες, κι όχι βγαλμένες από την πομπώδη κουλτούρα των ενηλικών, ώστε να δοθεί στο παιδί η ευκαιρία για άμεση μίμηση» (σ. 80) . Όπως έχει τονιστεί και παραπάνω, ο παιδαγωγός λειτουργεί ως μια αυθεντία για το παιδί, το οποίο αρχίζει σταδιακά να τον μιμείται. Αυτή η μίμηση θα πρέπει να είναι ελεύθερη κι όχι μέσα από αυστηρές οδηγίες (Steiner, 1996a). Εξαιτίας αυτού, ο κάθε νηπιαγωγός θα πρέπει να επιλέγει δραστηριότητες οι οποίες θα έχουν υψηλό δείκτη σημαντικότητας για τα παιδιά και να παραπέμπουν στις οικιακές, όπως είναι η κηπουρική, το φούρνισμα του ψωμιού, η καθαριότητα κ.α. (Howard, 2006). Εν κατακλείδι, υπενθυμίζεται ότι η μίμηση κατά τη νηπιακή ηλικία είναι η κεντρικός συμπεριφορικός άξονας των παιδιών και λειτουργεί ως ένας οδηγός της προσχολικής εκπαίδευσης.

3.3. Το παιχνίδι ανάλογα με τις εποχές και οι κανόνες

Στα νηπιαγωγεία που ακολουθούν την εκπαίδευση Steiner μεγάλη σημασία για την υγιή ανάπτυξη των παιδιών παίζουν και οι εποχές του έτους, εξαιτίας των διαφορετικών δραστηριοτήτων- παιχνιδιών που γίνονται κατά τη διάρκεια αυτών. Άλλες δραστηριότητες λαμβάνουν χώρα το φθινόπωρο, άλλες τον χειμώνα, άλλες την άνοιξη κι άλλες το καλοκαίρι. Ο στόχος είναι μέσα από τις ρυθμικές επαναλαμβανόμενες δραστηριότητες τα παιδιά να αποκτήσουν την ικανότητα της ευθύνης και της οργάνωσης (Koellner & Leinert, 1998).

Συγκεκριμένα, το φθινόπωρο τα παιδιά ως παιχνίδι μαζεύουν βρεγμένα και χρωματιστά φύλλα από το δάσος, τα οποία στην συνέχεια τυπώνουν επάνω σε χαρτιά. Τον χειμώνα, πάντα με την κατάλληλη ζεστή ενδυμασία, όταν χιονίζει παίζουν με το χιόνι ή χρησιμοποιούν τα έλκηθρά τους στον πάγο. Όταν αρχίζουν να λιώνουν τα χιόνια και να δημιουργούνται μικρές λίμνες, τότε κατασκευάζουν караβάκια από χαρτί και φελλό και τα βάζουν να επιπλέουν επάνω στις λίμνες. Την άνοιξη όταν εμφανίζονται οι πρώτοι ανθοί στα δέντρα και τα πρώτα λουλούδια, τα παιδιά έχουν ως παιχνίδι να τα μαζεύουν και να κατασκευάζουν στεφάνια από αυτά. Το καλοκαίρι φυτεύουν διάφορα λαχανικά και φυτά, ώστε να έχουν την αίσθηση ότι οτιδήποτε κι αν βιώνουν, το βιώνουν στη φύση και ότι είναι μέρος αυτής (Koellner & Leinert, 1998).

Επιπλέον, ανάλογα με τις εποχές και με τις επιτρεπόμενες συνθήκες πραγματοποιούνται και αθλητικές δραστηριότητες, καθώς τα παιδιά βρίσκουν πολύ διασκεδαστικές τις διαδρομές σε δάση και λόφους. Ωστόσο, πριν από την έναρξη κάθε δραστηριότητας, πραγματοποιείται το

πρωινό καλωσόρισμα σε μορφή κύκλου, όπου τα παιδιά τραγουδάνε και παίζουν παιχνίδια με τα δάχτυλά τους (Koellner & Leinert, 1998). Όλα τα παραπάνω συνοψίζουν μια βασική αρχή της παιδαγωγικής Waldorf η οποία αποβλέπει σε μια καθ' όλα ζωντανή μάθηση και εκπαίδευση. Αν τα παιδιά λειτουργούσαν σε ένα «τεχνητό» περιβάλλον, τότε θα στερούνταν από φαντασία και δημιουργικότητα.

Αναφορικά με τους κανόνες των παιχνιδιών και των δραστηριοτήτων, τα παιδιά θα πρέπει και να τους γνωρίζουν και να τους αποδέχονται, προκειμένου να προφυλάσσονται από ενδεχόμενους κινδύνους. Τα παιδιά θα πρέπει να είναι σε θέση να γνωρίζουν για παράδειγμα την απόσταση που τους επιτρέπεται να τρέξουν και ότι θα πρέπει να περιμένουν τους συμμαθητές τους ή ότι δεν πρέπει να καταστρέφουν τα φυσικά αγαθά, όπως είναι τα φυτά και τα λουλούδια. Σαφώς και οι κανόνες δεν δίνονται σε αυστηρό πλαίσιο, αλλά με την οπτική της ουσιαστικής αντίληψης από μέρους των παιδιών, έτσι ώστε να κατανοήσουν ότι ο κόσμος γύρω τους δεν είναι αφηρημένος, αλλά ότι σχετίζεται με τις αισθήσεις και τα συναισθήματα. Μόνο με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά που βρίσκονται σε νηπιακή ηλικία μπορούν να αναπτύξουν τις αισθήσεις τους, ως ένα απαραίτητο βήμα για τη γενικότερη ανάπτυξή τους (Koellner & Leinert, 1998).

3.4. Η αξία και η συμβολή του ελεύθερου παιχνιδιού

Παρά το γεγονός ότι ο Rudolf Steiner είχε δημιουργήσει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών, το κάθε νηπιαγωγείο Waldorf το προσαρμόζει στα δικά του χαρακτηριστικά, ανάλογα με τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς. Παρά ταύτα, όποιες κι αν είναι οι αλλαγές, όλα τα νηπιαγωγεία ακολουθούν ένα πολύ σημαντικό «σημείο» στο πρόγραμμα σπουδών, το οποίο σχετίζεται με την προσαρμογή στο ρυθμό της ημέρας. Αυτό αφορά, όπως έχουν τονίσει και οι Gerwin και Mitchell (2007) «την εναλλαγή ποικίλων δραστηριοτήτων με βασική ιδέα την εναλλαγή της πιο ελεύθερης, με αυτή της πιο εστιασμένης ενασχόλησης, έτσι ώστε η συμμετοχή και η δράση τους να εκφράζονται φυσικά, αβίαστα και ξεκούραστα για τα παιδιά» (σ. 35).

Φυσικά το παραπάνω συνδέεται άρρηκτα με την αξία του ελεύθερου παιχνιδιού, το οποίο αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικό της παιδαγωγικής Steiner. Αναλυτικά, κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού, ο παιδαγωγός θα πρέπει εκ των προτέρων να έχει δημιουργήσει το κατάλληλο περιβάλλον, το οποίο να εξάπτει τη φαντασία των παιδιών. Αυτό το περιβάλλον θα πρέπει ν' αποτελείται από φυσικά υλικά, από ζεστά και γήινα χρώματα και από μη επεξεργασμένα υφάσματα. Στο ελεύθερο παιχνίδι ανήκουν και οι καθημερινές

ασχολίες, όπως είναι η καθαριότητα, το μαγείρεμα, το ράψιμο, το κέντημα κ.α., οι οποίες έχουν σκοπό να διευρύνουν την φαντασία των παιδιών και να βοηθήσουν στη διαδικασία της μίμησης. Πολύ συχνά, μάλιστα, τα ίδια τα παιδιά βοηθούν στην προετοιμασία του φαγητού τους, μέσα από διάφορες δραστηριότητες, όπως είναι το άλεσμα του αλευριού, το ζύμωμα του ψωμιού, το πάτημα του μούστου, η δημιουργία βουτύρου. Να σημειωθεί ότι όλες οι δραστηριότητες εξαρτώνται από την κάθε εποχή στις οποίες λαμβάνουν χώρα, ανάλογα δηλαδή με τα προϊόντα που προσφέρει η φύση και τα οποία οι μαθητές μπορούν να συλλέξουν (Gerwin & Mitchell, 2007).

Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά καταφέρνουν ν' αυτονομούνται και να εξασκούν την κινητικότητά τους, ενώ παράλληλα μέσα από τις αισθητηριακές εμπειρίες που αποκομίζουν, αντιλαμβάνονται και μαθαίνουν την αξία της συνεργασίας και της ευχάριστης πειθαρχίας, μέσα στο πλαίσιο της βιωματικής εκπαίδευσης. Επίσης, μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι που πραγματοποιείται καθημερινά, τα παιδιά μπορούν να καλλιεργούν και τις κοινωνικές δεξιότητές τους, καθώς επικοινωνούν απόλυτα με τα άλλα παιδιά και μαθαίνουν ν' αλληλοεπιδρούν μαζί τους (Benians, 1990).

Επίσης, κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού, πραγματοποιείται και ο κύκλος των παιδιών, όπου τραγουδάνε και παίζουν διάφορα κινητικά και μουσικά παιχνίδια, ανάλογα πάντα με τις εποχές του έτους. Σχετικά με τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες, τα παιδιά μπορούν να κάνουν ζωγραφική με νερομπογιές, πλαστελίνη με φυσικά υλικά και χειροτεχνίες επίσης με υλικά της φύσης, όπως είναι οι καρποί και το ακατέργαστο μαλλί (Benians, 1990). Αρκετές φορές ακόμα και οι ίδιοι οι γονείς συμμετέχουν στο ελεύθερο παιχνίδι, κυρίως όταν πρόκειται για μια γιορτή ή για τον εορτασμό ενός φεστιβάλ, στη διάρκεια των οποίων τα παιδιά κάνουν αρκετές δραστηριότητες. Οι γονείς μπορούν να επισκέπτονται τα νηπιαγωγεία μέσα στα σαββατοκύριακα και κατά την διάρκεια των γιορτών, είτε να διακοσμήσουν την τάξη, είτε να συμμετέχουν οι ίδιοι στις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα (Clouder & Rawson, 1991). Εκτός από το ελεύθερο παιχνίδι, αξίζει να επισημανθεί ότι το πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνει σε καθημερινή βάση- ανάλογα και πάλι με την εποχή- έναν περίπατο στη φύση με έντονη κίνηση, έτσι ώστε τα παιδιά να γνωρίσουν την αξία της ζωής δίπλα στη φύση και να λάβουν περισσότερες αισθητηριακές εμπειρίες. Στο τέλος του ημερήσιου προγράμματος εξιστορούνται παραμύθια, υπό τη συνοδεία ενός μουσικού οργάνου, τα οποία θα πρέπει να είναι συνυφασμένα με την ομάδα της τάξης και τις εμπειρίες τους από τον περίπατο στη φύση. Μέσα από την συγκεκριμένη διαδικασία, οι καθημερινές εμπειρίες που έχουν λάβει τα παιδιά ενισχύονται από τις φαντασιακές εικόνες, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνουν σημαντικές

πληροφορίες για τον εξωτερικό κόσμο, οι οποίες θα τα βοηθήσουν στην εσωτερική τους εξέλιξη (Finser, 1994).

Αξίζει ν' αναφερθεί ότι στη χρονική περίοδο μέχρι το παιδί να αρχίσει τις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, όπου βρίσκεται στην ηλικία των έξι με επτά ετών, διαμορφώνονται τα τρία στάδια του παιχνιδιού. Το πρώτο στάδιο του παιχνιδιού αφορά την πρώιμη νηπιακή ηλικία, όπου το παιδί αρχίζει να σηκώνει το κεφάλι του, να στηρίζεται στα χέρια του και να κάθεται. Σε αυτήν την διαδικασία προχωράει επανειλημμένες φορές μέχρι να μπορέσει να περπατήσει και τότε αρχίζει να διαφαίνεται η επιθυμία και η θέλησή του. Το δεύτερο στάδιο τοποθετείται μεταξύ της ηλικίας των τριών και των πέντε ετών, και τότε συντελείται η ενεργοποίηση και η δραστηριότητα της φαντασίας του παιχνιδιού. Ανάμεσα στο πέμπτο και στο έβδομο έτος, τα παιδιά αρχίζουν να διαμορφώνουν τα δικά τους παιχνίδια και να θέτουν τους πρώτους τους κανόνες. Παράλληλα, αρχίζει και η κατάκτηση της γλώσσας και της έκφρασης (Finser, 1994).

3.5. Τα ρυθμικά παιχνίδια και η ανάπτυξη κινητικών ικανοτήτων

Εκτός από τα παραπάνω, στο πλαίσιο του παιχνιδιού μπορούν να προστεθούν και οι ρυθμικές δραστηριότητες, οι οποίες αποβλέπουν στην κίνηση αλλά και στη δημιουργικότητα. Άλλωστε, κι αυτό αποτελεί ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των νηπιαγωγείων Waldorf, ενώ ο στόχος είναι «να προετοιμαστούν τα παιδιά για έναν ρυθμικό τρόπο ζωής, ο οποίος τους προσφέρει ασφάλεια, καθώς υπάρχουν επαναλαμβανόμενες χρονικές ακολουθίες» (Sassmannshausen, 2008, σ. 51).

Ένα παράδειγμα αποτελεί ο «αόρατος λόγος», κατά τον οποίο ο λόγος μεταβάλλεται σε κίνηση, ώστε να επιτευχθεί ο συντονισμός του νευροαισθητηριακού συστήματος των παιδιών και να καταφέρουν ν' αντιληφθούν τους γλωσσικούς κώδικες. Επίσης, άλλη μια χρονική ακολουθία, η οποία επαναλαμβάνεται καθημερινά είναι το φαγητό, διότι τα παιδιά αντιλαμβάνονται ότι η αρχή του φαγητού είναι ένα σημαντικό μέρος της ρυθμικής οργάνωσης της ίδιας της ζωής (Sassmannshausen, 2008).

Ειδικά το να αποκτήσουν τα παιδιά ένα ρυθμό στην καθημερινότητά τους είναι εξαιρετικά σημαντικό, καθώς με το να μαθαίνουν ότι κάνουν την ίδια κίνηση, την ίδια ώρα κάθε ημέρα, ο ρυθμός θα γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους. Μάλιστα, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, αυτό ανήκει και στην γενικότερη φιλοσοφία Steiner περί της εκπαιδευτικής αξίας του ρυθμού, καθώς το παιδί έχοντας ένα συγκεκριμένο ρυθμό αρχίζει να βιώνει ασφάλεια και

προστασία (Uhrmacher, 1995). Ο Finser (1994) εκτιμά ότι «οι ρυθμικές επαναλαμβανόμενες κινήσεις συμβάλλουν στη γνωστική, ηθική και πνευματική ανάπτυξη των μαθητών» (σ.88). Εκτός από τα ρυθμικά παιχνίδια με τα οποία τα παιδιά αποκομίζουν σημαντικές ωφέλειες, ένα άλλο είδος παιχνιδιού είναι και οι δραστηριότητες που αφορούν την λεπτή κινητικότητα των παιδιών. Συγκεκριμένα, στα νηπιαγωγεία Waldorf η ανάπτυξη των κινητικών ικανοτήτων των παιδιών και κυρίως της λεπτής κινητικότητάς τους έχει τεράστια σημασία, καθώς ο στόχος είναι τα παιδιά να μπορέσουν να ανακαλύψουν τον κόσμο γύρω τους με τα χέρια τους. Η λεγόμενη «λεπτή κινητικότητα» σχετίζεται με τη χρήση των μικρότερων μυών των χεριών, ενώ οι ενέργειες που την αφορούν βοηθούν στην ενοποίηση και στην ακρίβεια. Ένα παράδειγμα είναι ο τρόπος με τον οποίο ένα παιδί πιάνει με το χέρι του το μολύβι ή το ψαλίδι. Στα νηπιαγωγεία Waldorf οι παιδαγωγοί προτρέπουν τα παιδιά ν' ασχοληθούν με ανάλογες δραστηριότητες, όπως είναι οι χειροτεχνίες στις οποίες θα χρησιμοποιήσουν ψαλίδι- πάντα υπό την επίβλεψή τους για λόγους ασφαλείας- ή με τη ζωγραφική με κηρομπογιές, ώστε να εξασκήσουν όσο γίνεται περισσότερο την λεπτή κινητικότητα. Τα παιδιά αντιλαμβάνονται αυτές τις δραστηριότητες ως παιχνίδια, νιώθοντας χρήσιμα και δημιουργικά (Petrash, 2002). Σε γενικό επίπεδο η λεπτή κινητικότητα στο παιδαγωγικό σύστημα του Steiner σχετίζεται απόλυτα με την εκγύμναση του εγκεφάλου. Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Piaget θεωρούσε τις κινητικές δεξιότητες άμεσα συνδεδεμένες με τον εγκέφαλο. Τέλος, οι Grissmer, Grimm, Aiyer, Murrah και Steele μέσα από τις έρευνές τους έφτασαν στο συμπέρασμα ότι «αρκετοί παιδαγωγοί προσμετρούν τις ικανότητες λεπτής κινητικότητας ως ένα «κλειδί» για την εκπαιδευτική ετοιμότητα» (Petrash, 2002).

3.6. Η σχέση του παιχνιδιού με την υγεία των παιδιών

Άκρως σημαντική είναι η θεώρηση της Waldorf εκπαίδευσης ότι το παιχνίδι συνδέεται άρρηκτα με την υγεία και την ευεξία των παιδιών. Το συγκεκριμένο στοιχείο έχει αναχθεί και από διάφορες έρευνες οι οποίες ασχολήθηκαν εκτενώς με το θέμα, φτάνοντας στο συμπέρασμα ότι στα Waldorf νηπιαγωγεία το παιχνίδι σχετίζεται με την κοινωνική, την συναισθηματική, την γνωστική αλλά και την σωματική ευεξία του παιδιού (Milteer & Ginsburg, 2012). Σε γενικό επίπεδο, το παιχνίδι εμφανίζει πολλές ωφέλειες όσον αφορά την υγεία των παιδιών, καθώς όπως αναφέρουν οι Milteer και Ginsburg (2012) «μειώνει τον κίνδυνο για παχυσαρκία, χτίζει υγιή και ενεργά σώματα και ταυτόχρονα συμβάλλει στην υγιή ανάπτυξη του εγκεφάλου, διαμέσου της αισθητηριακής δέσμησης» (σ.87).

Αρχικά, θα πρέπει να γίνει συσχετισμός ανάμεσα στην έμφυτη τάση του μιμητισμού των παιδιών και στο υγιές παιχνίδι, το οποίο μπορεί να αυξήσει τις δημιουργικές τους ικανότητες και να τους προσφέρει ευεξία. Ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο τα παιδιά μιμούνται είναι γιατί θεωρούνται «πνευματικά όντα», έχοντας το αίσθημα της ενότητας με τον γύρω κόσμο τους. Για να γίνει εποικοδομητική η μίμηση τα παιδιά θα πρέπει να αναπτύξουν μεγαλύτερη εξοικείωση και έλεγχο με το σώμα τους και με τις λεπτές κινήσεις τους, κάτι το οποίο δεν μπορεί να επιτευχθεί μέσω της υπερδιέγερσης που νιώθουν όταν π.χ. βλέπουν τηλεόραση ή όταν ασχολούνται με ηλεκτρονικά παιχνίδια. Μόνο από τη μίμηση, η οποία αναπτύσσεται μέσα από το φυσικό παιχνίδι, τα παιδιά εξασφαλίζουν υγεία και ευεξία και για τα επόμενα χρόνια της ζωής τους (Sobo, 2014).

Εν συνεχεία, ένας ακόμα παράγοντας που σχετίζεται με το υγιές παιχνίδι και τις συνακόλουθες θετικές συνέπειες είναι και το περιβάλλον. Οι παιδαγωγοί Waldorf μεριμνούν για την διαμόρφωση ενός κατάλληλου περιβάλλοντος, έτσι ώστε να προωθείται η υγεία των παιδιών. Συγκεκριμένα, τα περισσότερα αν όχι όλα Waldorf νηπιαγωγεία δεν διαθέτουν βιομηχανικά έπιπλα, ούτε πλαστικές και τεχνολογικές συσκευές, οι οποίες θα απομάκρυναν τα παιδιά από τη βίωση της άμεσης εμπειρίας και από τον φυσικό κόσμο (Nicol & Taplin, 2012). Τα δωμάτια των τάξεων, όπως τονίστηκε και παραπάνω, είναι διακοσμημένα με έναν τρόπο που προσιδιάζει στη φύση, με φωτεινούς τοίχους και στρογγυλεμένες γωνίες, οι οποίες διαθέτουν υφάσματα σε γήινα χρώματα. Επίσης, οι αίθουσες βρίθουν από απλά αντικείμενα για παιχνίδια, με χειροποίητες κούκλες, με κουτιά και καλάθια δημιουργημένα από φυσικά υλικά, σχήματα λαχανικών από τσόχα κι άλλα οικιακά είδη. Να τονιστεί ότι απουσιάζουν πλαστικά παιχνίδια. Μάλιστα, οι παιδαγωγοί ελέγχουν πολύ προσεκτικά τα προσφερόμενα παιχνίδια αλλά και την τοποθέτησή τους μέσα στον χώρο. Αξίζει ν' αναφερθεί ότι όσο μεγαλύτερα είναι τα παιδιά σε μια τάξη, τόσα περισσότερα παιχνίδια υπάρχουν που απαιτούν πιο λεπτές κινητικές δεξιότητες. Τα παιχνίδια θα πρέπει να δίνουν τον απαραίτητο χώρο στα παιδιά για την ανάπτυξη της φαντασίας τους με τρόπο φυσικό και υγιή (Sobo, 2014).

Ακόμη και το εξωτερικό περιβάλλον των νηπιαγωγείων Waldorf συνδέεται απόλυτα με την ευεξία των παιδιών. Επί της ουσίας, τα παιδιά βρίσκονται δίπλα στη φύση, σε έναν υπαίθριο χώρο ο οποίος θυμίζει μια μεγάλη αυλή, με λαχανικά και βότανα, καθώς και με ξύλινα τραπέζια για γεύματα στη φύση. Επίσης, σε ορισμένα νηπιαγωγεία υπάρχουν ξύλινα παιχνιδόσπιτα και τοίχοι αναρρίχησης. Οι παιδαγωγοί εκτιμούν ιδιαίτερα τον εξωτερικό περιβάλλοντα χώρο εξαιτίας της αισθητηριακής και της κινητικής διέγερσης που επιτρέπει στα παιδιά. Συγκεκριμένα, τα παιδιά έχουν την δυνατότητα στην αυλή να σκάβουν στην άμμο, να

σκαρφαλώνουν σε ειδικά διαμορφωμένα ξύλα, να φυτεύουν βολβούς και σπόρους και να ποτίζουν τα φυτά (Sobo, 2014).

Όλα αυτά απαρτίζουν το «επιτυχημένο» παιχνίδι για την εκπαίδευση Waldorf το οποίο θα πρέπει να ρέει ελεύθερα και να επιτρέπει στα παιδιά να βιώνουν εμπειρίες μέσα από ολόκληρο το σώμα τους. Αυτό φυσικά πραγματοποιείται σε μεγαλύτερο βαθμό όταν τα παιχνίδια λαμβάνουν χώρα σε εξωτερικούς χώρους π.χ. στο τρέξιμο. Ωστόσο, αυτό είναι εφικτό να γίνει και στους εσωτερικούς χώρους όταν π.χ. τα παιδιά μετακινούν έπιπλα για να δημιουργήσουν φανταστικούς χώρους. Σαφώς για να υπάρξει το «επιτυχημένο» παιχνίδι βασική προϋπόθεση είναι να έχει κι έναν ρυθμό. Τα παιδιά θα πρέπει να εμπλέκονται στο παιχνίδι μ' έναν συγκεκριμένο ρυθμό, εξωτερικεύοντας τη δράση τους (Sobo, 2014).

Επίσης, το παιχνίδι για να χαρακτηριστεί ως επιτυχημένο και συνακόλουθα ως υγιές, θα πρέπει να εναλλάσσεται ρυθμικά τόσο στον εξωτερικό χώρο, όσο και μέσα στη αίθουσα διδασκαλίας. Οι παιδαγωγοί, μάλιστα, εξισώνουν αυτήν την ρυθμική και εναλλασσόμενη διαδικασία του παιχνιδιού με τη διαδικασία της αναπνοής. Συγκεκριμένα, υποστηρίζουν ότι όπως αναπνέει ένα υγιές σώμα, το ίδιο ακριβώς κάνει και το υγιές παιχνίδι, με την εκπονή να θεωρείται το πιο ενεργό παιχνίδι και με την εισπνοή το πιο ήσυχο. Βέβαια, όταν το παιχνίδι χαρακτηρίζεται ως «ανεπιτυχές», αυτό γίνεται γιατί τα παιδιά ταρασσονται και ενεργούν τελείως μηχανικά. Όσον αφορά τις «πηγές» που χρησιμοποιούν οι παιδαγωγοί για την προώθηση του επιτυχημένου παιχνιδιού, αυτές βρίσκονται είτε μέσα στην επίσημη εκπαίδευση, είτε σε άλλους παιδαγωγούς πιο έμπειρους που λειτουργούν ως μέντορες (Sobo, 2014).

Παράλληλα με όλα τα παραπάνω, μέσω του παιχνιδιού αφυπνίζεται η κίνηση ολόκληρου του σώματος, κάτι που οδηγεί στην αισθητηριοκινητική ανάπτυξη, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται και η θέληση των παιδιών. Αναλυτικά, η κίνηση κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού είναι μείζονος σημασίας για τα παιδιά καθώς ενισχύει τη θέληση, το οποίο είναι ένα βασικό συναίσθημα στην παιδαγωγική του Steiner αλλά και ένας καίριος βιωματικός τρόπος μάθησης, ιδίως για τις ηλικίες κάτω των επτά ετών. Οι παιδαγωγοί Waldorf κινούνται με ενέργειες μέσω των οποίων προσανατολίζουν τα παιδιά στο να αυξήσουν την θέλησή τους, έτσι ώστε να καταφέρουν να ολοκληρώσουν τις δραστηριότητές τους. Οι εν λόγω δραστηριότητες σχετίζονται περισσότερο με την κίνηση των χεριών και των ποδιών, όπως είναι το σκάψιμο, το ζύμωμα και το σκούπισμα (Sobo, 2014).

Η εμπλοκή των παιδιών σε τέτοιες χρήσιμες εργασίες προωθεί θετικές και υγιεινές συνήθειες στα παιδιά που σχετίζονται με το σώμα τους, ενώ παράλληλα αναπτύσσεται η ισορροπία μέσω των λεπτών κινητικών δεξιοτήτων. Για παράδειγμα το σκούπισμα επιτρέπει στα παιδιά να

εξοικειωθούν με τις δεξιές και τις αριστερές κινήσεις, ένα στοιχείο που το απαιτεί αργότερα η εκμάθηση της γραφής και της αριθμητικής στο δημοτικό. Επιπλέον, αντίστοιχα παιχνίδια, μέσα από τα οποία τα παιδιά νιώθουν την απόλυτη οικειότητα με το σώμα τους ευνοούν την ικανότητα για δημιουργική σκέψη, για τεκμηριωμένη κρίση και οδηγούν στην αυτοπραγμάτωση στην ενήλικη ζωή. Από αυτήν την οπτική αποδεικνύεται και πάλι ότι το παιχνίδι στην εκπαίδευση Waldorf παρέχει θετικά οφέλη για την υγεία και την ευημερία των παιδιών. Στην περίπτωση που δεν υπάρξει αρκετό παιχνίδι, τότε τα παιδιά οδηγούνται σε μειωμένες συναισθηματικές ικανότητες, σε άκαμπτο τρόπο σκέψης αλλά και σε αδύναμη θέληση (Sobo, 2014).

Ολοκληρώνοντας, θα πρέπει ξανά να υπενθυμιστεί ότι το επιτυχημένο παιχνίδι αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για την εκπαίδευση Waldorf, εξαιτίας της σχέσης του με την υγεία και την ευημερία, όχι μόνο κατά την παιδική ηλικία αλλά και για την μετέπειτα πορεία στην ενήλικη φάση μέσα στην κοινωνία. Τα παιδιά ενθαρρύνονται στο να συμμετέχουν ενεργά στο παιχνίδι και να το βιώνουν με όλες τους τις αισθήσεις, δημιουργώντας μια στενή σχέση με το σώμα τους. Παράλληλα, οι παιδαγωγοί παρέχουν στα παιδιά όλα τα μέσα για ένα άφθονο παιχνίδι φαντασίας με ενεργές κινήσεις, με στόχο την επίτευξη των προσπαθειών των παιδιών για παιχνίδι που προάγει την υγεία (Sobo, 2014).

3.7. Η αποχή από τα ηλεκτρονικά παιχνίδια στην παιδαγωγική Waldorf

Σε γενικό επίπεδο η εκπαιδευτική φιλοσοφία του Steiner είναι αρκετά απομακρυσμένη από τη χρήση ηλεκτρονικών παιχνιδιών και τεχνολογικών μέσων. Για την ακρίβεια είναι σχεδόν αντίθετη καθώς δίνει περισσότερο έμφαση στα φυσικά υλικά με τα οποία είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια. Μάλιστα, σε ορισμένα νηπιαγωγεία Waldorf- αν όχι σε όλα- όπως είναι για παράδειγμα στο «Ελεύθερο Σχολείο Waldorf» της Κολωνίας υπάρχει ρητή απαγόρευση για τη χρήση ηλεκτρονικών συσκευών μέσα στο σχολείο, όπως είναι για παράδειγμα τα tablet, τα κινητά και οι υπολογιστές (Setzer, 2016).

Στο ίδιο το παιδαγωγικό σύστημα Waldorf, όπως τα χειροποίητα παιχνίδια από φυσικά υλικά έχουν μεγαλύτερη αξία από τα ηλεκτρονικά, έτσι κι ένα έντυπο βιβλίο έχει πολύ μεγαλύτερη αξία από ένα ηλεκτρονικό βιβλίο, καθώς στο βιβλίο το οποίο κατασκευάζεται από το χαρτί, το παιδί έχει την δυνατότητα να το αγγίξει, βιώνοντας πολύ πιο έντονα την εμπειρία της ανάγνωσης. Ένα έντυπο βιβλίο είναι πολύ πιο προσωπικό σε σχέση με ένα e-book, καθώς το παιδί μπορεί να έρθει σε άμεση επαφή με τις όμορφες καλλιτεχνικές εικόνες και να αρχίζει να

αναπτύσσει περισσότερο τις ικανότητες της λεπτής κινητικότητας, μέσα π.χ. από την υπογράμμιση, κάτι που δεν μπορεί να επιτευχθεί σε ένα ηλεκτρονικό βιβλίο (Setzer, 2016).

Όπως συμβαίνει με τα ηλεκτρονικά βιβλία, έτσι και με τα ηλεκτρονικά παιχνίδια παρατηρείται η μείωση της φαντασίας των παιδιών, καθώς οι κινήσεις τους είναι αυτόματες και μηχανικές καθώς αφορούν μόνο το πάτημα ενός κουμπιού. Αυτό βρίσκεται στον αντίποδα της παιδαγωγικής Steiner η οποία- όπως έχει διευκρινιστεί και παραπάνω- ευαγγελίζεται την ολόπλευρη συμμετοχή των παιδιών στο παιχνίδι ειδικά στη νηπιακή ηλικία, με στόχο να συνδέουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους με τις κινήσεις τους. Ο βασικός λόγος που η χρήση των ηλεκτρονικών παιχνιδιών αντίκειται στην φιλοσοφία των νηπιαγωγείων Waldorf είναι ότι τα παιδιά δεν θα μπορούσαν να απολαύσουν το αληθινό παιχνίδι που εμπεριέχει κινήσεις, δεν θα εκτόνωναν την περισσή ενέργειά τους και θα κουράζονταν εξαιτίας της στασιμότητας (Setzer, 2016).

Παρά ταύτα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αν και το εκπαιδευτικό σύστημα Steiner δεν είναι υπέρ της χρήσης της τεχνολογίας κυρίως στα πρώτα χρόνια της ανάπτυξης των παιδιών, αργότερα οι εκπαιδευτικοί σε μεγαλύτερες τάξεις και συγκεκριμένα στο γυμνάσιο διδάσκουν στα παιδιά το πώς να αναπτύσσουν τις ηθικές και συμπεριφοριστικές τους ικανότητες στον ψηφιακό κόσμο.

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

4^ο Κεφάλαιο

4.1. Ερευνητικός σκοπός και ερωτήματα

Ο σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να εξετασθεί ενδελεχώς η συμβολή του παιχνιδιού στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, υπό την οπτική της παιδαγωγικής του Rudolf Steiner. Συγκεκριμένα, θα διερευνηθούν οι αντιλήψεις έξι νηπιαγωγών που εργάζονται σε Waldorf νηπιαγωγεία αναφορικά με την παρουσία και τη σημασία του παιχνιδιού στα νηπιαγωγεία Waldorf καθώς και για τον προσδιορισμό των μορφών του παιχνιδιού αλλά και των ωφελειών που αποκομίζουν τα παιδιά. Οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι- μεταξύ άλλων- οι τρόποι δραστηριοποίησης των παιδιών μέσα από το λεγόμενο «ελεύθερο» παιχνίδι το οποίο έχει καίρια θέση στην παιδαγωγική Steiner καθώς και ο προσδιορισμός της εξέλιξης των παιδιών μέσα από το παιχνίδι.

Τα ερευνητικά ερωτήματα είναι εκείνα που περιορίζουν το βασικό σκοπό της έρευνας σε συγκεκριμένες ερωτήσεις (Creswell, 2011). Στην παρούσα έρευνα πιο συγκεκριμένα το κεντρικό ερευνητικό μας ερώτημα είναι: «Ποια η συμβολή του παιχνιδιού σύμφωνα με τη γνώμη των υποκειμένων της έρευνας, στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner». Εκτός από το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα υπήρξαν και κάποια ερευνητικά υπο-ερωτήματα τα οποία είναι τα εξής : «Με ποιόν τρόπο χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί που συμμετέχουν στην έρευνα το παιχνίδι» , «Πώς επιδρά το παιχνίδι στην φυσιολογική ανάπτυξη των παιδιών στα σχολεία Waldorf που συμμετέχουν στην έρευνα».

Σύμφωνα με τον οδηγό της συνέντευξης, τα κεντρικά ερωτήματα αφορούν την αντίληψη των νηπιαγωγών για τη γενικότερη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Επίσης αφορούν την άποψη τους για τις προσφερόμενες μορφές παιχνιδιού αλλά και τη στάση του εκπαιδευτικού κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Επιπλέον σύμφωνα με τους άξονες της συνέντευξης άλλα ερωτήματα αφορούν τα θέματα που επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού, τα υλικά με τα οποία είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια αλλά και το πως δραστηριοποιούνται τα παιδιά στον εσωτερικό και στον εξωτερικό χώρο. Τέλος ο οδηγός της συνέντευξης ολοκληρώνεται με ερωτήματα που αφορούν τις αντιλήψεις των παιδαγωγών για το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στη παιδαγωγική Waldorf αλλά και τις απόψεις τους αναφορικά με την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι.

4.2. Η ερευνητική προσέγγιση

Ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά μιας έρευνας είναι η επιλογή της ερευνητικής προσέγγισης. Ο κάθε ερευνητής έχει δύο επιλογές ως προς το είδος των εμπειρικών δεδομένων που συλλέγει. Η μια είναι να επιλέξει την ποιοτική έρευνα και η άλλη την ποσοτική έρευνα. Η τελευταία στηρίζεται περισσότερο στην στατιστική επεξεργασία των δεδομένων που συνελέχθησαν, έτσι ώστε να εντοπιστούν οι στατιστικές συσχετίσεις. Άρα, αυτό συνεπάγεται ότι εδράζεται σε ορισμένα μοντέλα θεωρίας, από τα οποία απορρέουν οι ερευνητικές υποθέσεις (Bryman, 2017). Όσον αφορά, την ποιοτική έρευνα, όπως είναι γνωστό στοχεύει στην περιγραφή, στην ανάλυση, στην ερμηνεία και στην κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων, απαντώντας κυρίως στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2003). Αυτό σημαίνει ότι η κάθε έρευνα έχει ως επίκεντρο όχι το τελικό αποτέλεσμα ενός φαινομένου, αλλά τις αιτίες που υπάρχουν πίσω από αυτό το φαινόμενο. Εξαιτίας αυτού, η ποιοτική έρευνα δεν περιορίζεται από συγκεκριμένα όρια και θεωρητικά μοντέλα, αλλά εδράζεται και διεξάγεται με τον τρόπο με τον οποίο ο ερευνητής θα προβεί στην ερμηνεία του αντικειμένου της έρευνας (Bryman, 2017). Για τους παραπάνω λόγους αποφασίστηκε η χρησιμοποίηση της ποιοτικής μεθόδου έρευνας, καθώς ο βασικός στόχος είναι η διερεύνηση της συμβολής του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner όπως επίσης και η ανίχνευση του νοήματος πίσω από την πρακτική των εκπαιδευτικών αναφορικά με αυτήν, κάτι το οποίο δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί με την ποσοτική μέθοδο. Η συγκεκριμένη έρευνα αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης λόγω του μειωμένου αριθμού των συμμετεχόντων. Το μικρό δείγμα της έρευνας, το οποίο αποτελείται από έξι παιδαγωγούς από τρία διαφορετικά Waldorf νηπιαγωγεία, διαδραμάτισε κεντρικό ρόλο στην επιλογή της μεθοδολογίας της μελέτης περίπτωσης, η οποία επιτρέπει την προσεκτική εξέταση των δεδομένων μέσα σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο. Επίσης, στη συγκεκριμένη μέθοδο προτιμάται το μέγεθος του δείγματος να είναι μικρότερο αλλά να παρέχει περισσότερες πληροφορίες από το αντίστοιχο δείγμα στις ποσοτικές έρευνες (Σταλίκας, 2005). Ένα από τα πλεονεκτήματα της μεθόδου μελέτης περίπτωσης είναι η δυνατότητα καταγραφής των πραγματικών καταστάσεων, ούτως ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα μελέτης εις βάθος. Ωστόσο, η μελέτη περίπτωσης έχει ορισμένα μειονεκτήματα, όπως η έλλειψη αυστηρότητας, και η πολύ μικρή βάση για γενίκευση των αποτελεσμάτων και συμπερασμάτων (Σταλίκας, 2005).

4.3. Το εργαλείο της συλλογής δεδομένων

Ως εργαλείο συλλογής δεδομένων επιλέχθηκε η συνέντευξη, χρησιμοποιώντας ανοιχτές ερωτήσεις. Οι ανοιχτές ερωτήσεις αφήνουν στον ερωτώμενο πλήρη ελευθερία να εκφράσει τις προτιμήσεις, τις σκέψεις και τα συναισθήματα του, οργανώνοντας την απάντηση του όπως εκείνος την εννοεί.

Σύμφωνα με τον Creswell (2013) το δείγμα μας θα πρέπει να είναι ομοιογενές. Η συνέντευξη με βάση την ΕΦΑ, ως μέθοδος συλλογής δεδομένων, έχει ως στόχο την ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης με τους συμμετέχοντες, έτσι ώστε να μπορούν να μοιραστούν τις εμπειρίες τους αυθόρμητα και χωρίς περιορισμούς. Οι Smith et al. (2009) ισχυρίστηκαν ότι «ο στόχος μιας συνέντευξης [ΕΦΑ] είναι σε μεγάλο βαθμό να διευκολύνει μια αλληλεπίδραση που επιτρέπει στους συμμετέχοντες να λένε τις δικές τους ιστορίες, με τα δικά τους λόγια» (σ.104). Ως «προσανατολισμένη στους συμμετέχοντες» ερευνητική προσέγγιση, οι ερευνητές της ΕΦΑ είναι σε θέση να αναπτύξουν δεσμούς με τους συμμετέχοντες. Αυτοί οι δεσμοί αναπτύσσονται μέσω διαπροσωπικών και διαδραστικών σχέσεων.

Όσον αφορά την παρατήρηση η οποία ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα, επελέγη καθώς αποτελεί μια μέθοδο κοινωνικής έρευνας η οποία επιχειρεί να καταγράψει τόσο τις συμπεριφορές, όσο και τις αντιδράσεις των ατόμων μέσα στο κοινωνικό τους περιβάλλον. Επί της ουσίας, ο παρατηρητής επιχειρεί να κατανοήσει αλλά και να ερμηνεύσει τα όσα παρατηρεί διαμέσου της οπτικής των ατόμων, των ομάδων, των σχολικών οργανισμών που διερευνά, χωρίς όμως να επιβάλλει την προσωπική του άποψη (Κεδράκα, 2008).

Σχετικά με την καταγραφή των πληροφοριών, λήφθηκε υπόψιν η θέση του McKay (2006) σύμφωνα με τον οποίο υπάρχουν δυο είδη καταγραφής πληροφοριών κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, η ηχογράφηση της συνέντευξης και η καταγραφή σε μορφή σημειώσεων. Οι συνεντεύξεις που χρησιμοποιήθηκαν ηχογραφήθηκαν κατόπιν της άδειας των συμμετεχόντων, η οποία δόθηκε με γραπτή συγκατάθεσή τους, ενώ προηγουμένως διαβεβαιώθηκαν ότι θα διασφαλιστεί η ανωνυμία τους. Επιπλέον, χρησιμοποιήθηκαν και γραπτές σημειώσεις, έτσι ώστε να καταγραφούν οι σημαντικές παρατηρήσεις που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Στην έναρξη της συνέντευξης, οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για το πρόγραμμα της συνέντευξης που επρόκειτο να τηρηθεί, με σκοπό να ενσωματωθούν άμεσα στη διαδικασία και να καταστεί πιο φυσική.

Τέλος, η ώρα και η ημερομηνία διεξαγωγής της συνέντευξης αποφασίστηκε από τους συμμετέχοντες.

4.4. Προφίλ των συμμετεχόντων

Οι συμμετέχουσες στην έρευνα

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν σε παιδαγωγούς (οι οποίες είναι γυναίκες) προερχόμενους από τρία ιδιωτικά νηπιαγωγεία Waldorf που λειτουργούν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη. Τα δείγματα επελέγησαν σκόπιμα κι όχι μέσω μεθόδων πιθανότητας (Smith et al., 2009), ενώ παράλληλα έγινε προσπάθεια για ύπαρξη ομοιογένειας, έτσι ώστε να είναι εφικτή η διάκριση συγκλίσεων και αποκλίσεων των απόψεων. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Creswell (2013) λήφθηκε υπόψιν η σημαντικότητα του να έχουν όλοι οι συμμετέχοντες παρόμοια εμπειρία πάνω στο υπό μελέτη αντικείμενο, το οποίο είναι η συμβολή του παιχνιδιού στη παιδαγωγική Steiner.

Επίσης, η διεξαγωγή της έρευνας στα νηπιαγωγεία διεξήχθη από τον Απρίλιο του 2022 έως και τέλη Ιουνίου του ίδιου έτους. Η κάθε συνέντευξη διήρκεσε από 20 έως και 40 λεπτά, ανάλογα με τη ροή της καθεμιάς. Οι ερωτήσεις κρίθηκαν ως απλές, κατανοητές και ενδιαφέρουσες, καθώς αφορούσαν πλήρως την καθημερινότητα των νηπιαγωγών. Σε όλη τη διάρκεια των συνεντεύξεων έγινε προσπάθεια ώστε να δημιουργηθεί ένα οικείο κλίμα, με στόχο οι συμμετέχοντες να νιώθουν άνετα.

Αναφορικά με το περιεχόμενο των συνεντεύξεων υπήρξαν τρεις θεματικές κατηγορίες οι οποίες είναι οι κάτωθι:

- 1) Το προφίλ των συμμετεχόντων, το επίπεδο σπουδών τους και η προϋπηρεσία τους σε νηπιαγωγεία Waldorf έτσι ώστε να δημιουργηθεί η εικόνα των όσων συμμετέχουν στην έρευνα (ερωτήσεις 1 έως 6).
- 2) Η γενική συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική Steiner και οι μορφές παιχνιδιού που προσφέρονται περισσότερο, έτσι ώστε να γίνει σαφής η γενική αντίληψη που έχουν οι νηπιαγωγοί για τα παραπάνω θέματα (ερωτήσεις 7 έως 8).
- 3) Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού στη παιδαγωγική Waldorf και τα οφέλη στα παιδιά, έτσι ώστε να καταστεί κατανοητή η εξειδικευμένη αντίληψη των νηπιαγωγών για τα εν λόγω θέματα (ερωτήσεις 9 έως 17).

Οι πρώτες έξι ερωτήσεις του ερευνητικού εργαλείου αναφέρονται στα δημογραφικά και στα επαγγελματικά στοιχεία των νηπιαγωγών, όπως είναι η ηλικία, οι σπουδές, η προϋπηρεσία, η επιλογή επαγγελματικού κλάδου και τα σεμινάρια επιμόρφωσης για την παιδαγωγική Steiner. Οι έξι συμμετέχουσες είναι γυναίκες νηπιαγωγοί που εργάζονται σε ιδιωτικά νηπιαγωγεία Waldorf σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Συγκεκριμένα, από το ΤΡΙΑΝΕΜΙ που βρίσκεται στο

Μαρούσι της Αθήνας, από την ΚΑΡΥΔΙΑ που βρίσκεται στην Κηφισιά της Αθήνας και από τον ΠΑΙΔΟΚΗΠΟ που βρίσκεται στη Θέρμη Θεσσαλονίκης.

Πιο συγκεκριμένα, το ατομικό και επαγγελματικό προφίλ των έξι συμμετεχουσών στη συνέντευξη δίνεται παρακάτω:

Συμμετέχουσα 1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ-: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΤΡΙΑΝΕΜΙ στην Αθήνα. Είναι 38 ετών κι έχει αποφοιτήσει από το τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΑΠΗ) στην Αθήνα. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν θετική, χαμογελαστή και πρόθυμη να δώσει διευκρινήσεις σε περίπτωση που της ζητούνταν. Η προϋπηρεσία της ως εκπαιδευτικός είναι 14 έτη και η προϋπηρεσία της σε σχολεία Waldorf είναι 10 έτη. Όπως ανέφερε η ίδια, είναι ιδρυτικό μέλος στο νηπιαγωγείο ΤΡΙΑΝΕΜΙ από το 2016, με την επιλογή του να εργαστεί σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf να είναι απόλυτα ηθελημένη και συνειδητή. Συγκεκριμένα, τα πρώτα χρόνια της εργασίας της ως νηπιαγωγός ήταν στον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο έπειτα από ένα σεμινάριο θεατρικού παιχνιδιού βρέθηκε σε επαφή με εκπαιδευτικούς, οι οποίοι γνώριζαν την παιδαγωγική Steiner, κάτι που της ενεργοποίησε το ενδιαφέρον. Στη συνέχεια, αναζήτησε ένα παιδόκηπο Waldorf, κάνοντας αίτηση να εργαστεί ως βοηθός. Έκτοτε, αντιλήφθηκε ότι δεν θα μπορούσε να εργαστεί με διαφορετικό παιδαγωγικό τρόπο. Σχετικά με το αν έχει παρακολουθήσει κάποιο σεμινάριο επιμόρφωσης σχετικό με την εκπαίδευση Steiner, η ίδια απάντησε ότι έχει επιμορφωθεί μέσα από τα σεμινάρια που διεξάγονται στην Αθήνα από το Waldorf Association Hellas. Τα συγκεκριμένα σεμινάρια, όπως τόνισε, πραγματοποιούνται κάθε εβδομάδα, με τις συναντήσεις να έχουν ως στόχο την θεωρητική και την πρακτική κατάρτιση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι έχουν την ίδια αγάπη για την παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Τέλος, επισήμανε ότι σε αρκετές συναντήσεις έρχονται σε επαφή με εκπαιδευτικούς του εξωτερικού, ώστε να επιτευχθεί η αλληλεπίδραση επάνω σε γνώσεις και εμπειρίες.

Συμμετέχουσα 2- ΤΡΙΑΝΕΜΙ-: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΤΡΙΑΝΕΜΙ στην Αθήνα. Είναι 42 ετών και έχει αποφοιτήσει από το παιδαγωγικό τμήμα Προσχολικής εκπαίδευσης στη Θεσσαλονίκη. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν ευχάριστη, ευγενική και πρόθυμη να απαντήσει και να δώσει παραδείγματα από την καθημερινή ζωή του σχολείου. Εργάζεται ως εκπαιδευτικός τα τελευταία 14 έτη και η προϋπηρεσία της σε σχολεία Waldorf είναι 5 έτη. Τα πρώτα χρόνια της στην εκπαίδευση εργάστηκε στον ιδιωτικό τομέα και είχε ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον αναφορικά με τις εναλλακτικές μορφές διδασκαλίας. Αργότερα σε κάποιο εκπαιδευτικό ταξίδι στο εξωτερικό

ήρθε σε επαφή με ένα Waldorf σχολείο και εκεί ξεκίνησε το ενδιαφέρον της για την παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Γυρνώντας στην Ελλάδα εκδήλωσε το ενδιαφέρον της να δουλέψει στο Τριανέμι όπου και εργάζεται έκτοτε. Έχει παρακολουθήσει ένα σεμινάριο για την Waldorf παιδαγωγική στο Βερολίνο το οποίο εστίαζε στο φιλοσοφικό υπόβαθρο της παιδαγωγικής του Rudolf Steiner. Επίσης έχει παρακολουθήσει τα σεμινάρια που διοργανώνει ο Σύλλογος Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf στην Αθήνα.

Συμμετέχουσα 3- ΚΑΡΥΔΙΑ: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΚΑΡΥΔΙΑ στην Αθήνα. Είναι 55 ετών και είναι απόφοιτη του Παιδαγωγικού τμήματος Νηπιαγωγών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν άνετη, ομιλητική και εξέφραζε σιγουριά για τα λεγόμενα της. Η προϋπηρεσία της ως εκπαιδευτικός είναι 20 έτη και η προϋπηρεσία της σε σχολεία Waldorf είναι 10 έτη. Όπως τόνισε η ίδια, η επιλογή του να εργαστεί στο συγκεκριμένο νηπιαγωγείο Waldorf διαμορφώθηκε μέσα από την αναζήτηση της εύρεσης σχολείου για τον γιο της, όπου τότε η ΚΑΡΥΔΙΑ ήταν στην έναρξή της. Η ίδια άρχισε να το στηρίζει, πρώτα ως γονέας κι εξαιτίας του ενδιαφέροντος που είχε προκληθεί ακολούθησε η επιμόρφωσή της στη συγκεκριμένη παιδαγωγική φιλοσοφία. Σύμφωνα με την ίδια, η ύπαρξη της αρμονίας και της ηρεμίας που υπάρχουν στα σχολεία Waldorf και των ωφελειών που έχουν στα παιδιά, αποτέλεσαν τους παράγοντες που την ώθησαν στη συγκεκριμένη επιλογή. Σχετικά με την επιμόρφωση στην εκπαίδευση Steiner, ανέφερε ότι έχει παρακολουθήσει επί πέντε χρόνια τα εβδομαδιαία σεμινάρια του Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf, ενώ παράλληλα έχει συμμετάσχει σε πλήθος από ημερίδες, εργαστήρια και Ανθρωποσοφικές ομάδες μελέτης, που αφορούν την συγκεκριμένη εκπαίδευση.

Συμμετέχουσα 4- ΚΑΡΥΔΙΑ: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΚΑΡΥΔΙΑ στην Αθήνα. Είναι 56 ετών και είναι απόφοιτη της σχολής Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Επιπροσθέτως έχει αποφοιτήσει από το τμήμα Εφαρμοσμένων Επιστημών του πανεπιστημίου του Rosenheim με κατεύθυνση στην προσχολική αγωγή. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν πολύ ευγενική και πρόθυμη να απαντήσει σε όλες τις ερωτήσεις. Η προϋπηρεσία της ως εκπαιδευτικός είναι 24 έτη και η προϋπηρεσία της σε σχολεία Waldorf είναι 20 έτη. Όπως αναφέρει είναι απόλυτα ευχαριστημένη με την απασχόληση της Waldorf νηπιαγωγείο καθώς συνδυάζει με αυτό τον τρόπο τις τέχνες με την προσχολική αγωγή. Έχει παρακολουθήσει επιμορφωτικά σεμινάρια

αναφορικά με την παιδαγωγική Waldorf στη Γερμανία και έχει κρατήσει επαφές με συναδέλφους της στο εξωτερικό με τους οποίους ανταλλάσσει ιδέες και απόψεις.

Συμμετέχουσα 5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ στην Θεσσαλονίκη . Είναι 52 ετών και έχει αποφοιτήσει από το ΙΕΚ βρεφονηπιοκομίας στην Αθήνα. Επιπλέον, έχει παρακολουθήσει ένα τριετές πρόγραμμα αναφορικά με τα θεατροπαιδαγωγικά και το κουκλοθέατρο. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν θετική και εξέπεμπε αγάπη και ενθουσιασμό για το αντικείμενο της δουλειάς της. Ως εκπαιδευτικός εργάζεται 24 χρόνια, ενώ σε νηπιαγωγεία Waldorf εργάζεται τα τελευταία 14 χρόνια. Όπως επισημαίνει και η ίδια, ήταν μια προσωπική και ηθελημένη επιλογή του να εργαστεί σε νηπιαγωγείο Waldorf. Η επιθυμία της να συνεχίσει να δουλεύει σε σχολεία Waldorf και τα επόμενα χρόνια είναι κάτι που την ωθεί σε συνεχής επιμορφώσεις καθώς πέραν της προσωπικής ανάγκης για διεύρυνση των γνώσεων της, θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο καθιστά τον εαυτό της ανταγωνιστικό σε σχέση με άλλες συναδέλφους. Συγκεκριμένα, όταν άρχισε η επαφή της με την εν λόγω παιδαγωγική μέθοδο, άρχισε να εργάζεται σε ένα άλλο σχολείο Waldorf, το οποίο όμως έκλεισε. Στη συνέχεια, ξεκίνησε να εργάζεται στο νηπιαγωγείο ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ, το οποίο σύμφωνα με την ίδια, εκφράζει πλήρως τις απόψεις της αλλά και τον τρόπο με τον οποίο επιθυμεί να ασκεί την παιδαγωγική τέχνη. Όσον αφορά την επιμόρφωσή της για την εκπαίδευση Steiner, υπογράμμισε ότι έχει παρακολουθήσει ένα τριετές σεμινάριο το οποίο διοργανώνεται από το Σύλλογο Φίλων της παιδαγωγικής Waldorf. Το συγκεκριμένο σεμινάριο διεξάγονταν σε εβδομαδιαία βάση και σύμφωνα με την ίδια της προσέφερε οφέλη τόσο στον επαγγελματικό, όσο και στον προσωπικό τομέα, καθώς πραγματοποιήθηκε η εις βάθος ανάλυση και επαφή στην Ανθρωποσοφία και στη θεωρητική βάση της παιδαγωγικής του Steiner. Χαρακτηριστική είναι η φράση της ότι οι παραπάνω θεωρίες «άγγιξαν» την ψυχή της και την εξέλιξαν ως άνθρωπο.

Συμμετέχουσα 6- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ: Πρόκειται για μια γυναίκα νηπιαγωγό που εργάζεται στο νηπιαγωγείο Waldorf ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ στην Θεσσαλονίκη . Είναι 55 ετών και είναι κρατικά αναγνωρισμένη νηπιαγωγός στο Αννόβερο της Γερμανίας ενώ έχει κάνει μετεκπαίδευση στην Waldorf παιδαγωγική στην Γερμανία. Κατά τη διάρκεια της συνέντευξης ήταν ευχάριστη, άνετη και πρόθυμη να απαντήσει σε όλες τις ερωτήσεις. Ως εκπαιδευτικός εργάζεται 30 χρόνια, ενώ σε νηπιαγωγεία Waldorf εργάζεται τα τελευταία 20 χρόνια. Ήρθε σε επαφή με τη συγκεκριμένη παιδαγωγική φιλοσοφία κατά τη διάρκεια της πρακτικής της άσκησης. Τα πρώτα χρόνια υπηρέτησε σε κλασικό νηπιαγωγείο όπου δεν την ικανοποιούσε η μέθοδος

διδασκαλίας που προβλέπονταν και έτσι ξεκίνησε την αναζήτηση εργασίας σε Waldorf νηπιαγωγείο. Αναφορικά με την επιμόρφωση της στην εκπαίδευση Steiner αναφέρει πως πήρε μέρος σε πενταήμερη επιμορφωτική διεθνή συνάντηση των Waldorf νηπιαγωγών στο Αννόβερο της Γερμανίας.

Α/Α	ΦΥΛΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΣΠΟΥΔΕΣ	ΕΤΗ ΠΡΟΫΠΗΡΕΣΙΑΣ	ΕΤΗ ΠΡΟΫΠΗΡΕΣΙΑΣ ΣΕ ΣΧΟΛΕΙΑ WALDORF	ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΕ WALDORF ΣΧΟΛΕΙΟ	ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΗΣ
Σ1	Γυναίκα	38	Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΑΠΗ)-Αθήνα	14 έτη	10 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Σεμινάρια από το Waldorf Association Hellas.
Σ2	Γυναίκα	42	Παιδαγωγικό τμήμα Προσχολικής εκπαίδευσης στη Θεσσαλονίκης.	14 έτη	5 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Σεμινάριο για την Waldorf παιδαγωγική στο Βερολίνο-Σεμινάρια Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf στην Αθήνα.
Σ3	Γυναίκα	55	Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.	20 έτη	10 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Σεμινάρια Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf.
Σ4	Γυναίκα	56	Σχολή Καλών Τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης-Τμήμα Εφαρμοσμένων Επιστημών του πανεπιστημίου του Rosenheim	24 έτη	20 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Επιμορφωτικά σεμινάρια αναφορικά με την παιδαγωγική Waldorf στη Γερμανία.
Σ5	Γυναίκα	52	ΙΕΚ Βρεφονηπιοκομίας Αθήνα	24 έτη	14 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Σεμινάρια Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf .
Σ6	Γυναίκα	55	Κρατικά αναγνωρισμένη νηπιαγωγός στο Αννόβερο της Γερμανίας-Μετεκπαίδευση στην Waldorf παιδαγωγική στην Γερμανία.	30 έτη	20 έτη	Ηθελιμένη-συνειδητή	Πενταήμερη επιμορφωτική διεθνή συνάντηση των Waldorf νηπιαγωγών στο Αννόβερο της Γερμανίας.

Πίνακας 1. Επαγγελματικό Προφίλ Συμμετεχόντων

4.5. Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της έρευνας

Αναντίρρητα, απαραίτητες προϋποθέσεις για την ύπαρξη μιας αποτελεσματικής και ορθής έρευνας είναι η διασφάλιση της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας της, πόσο δε μάλλον σε μια ποιοτική έρευνα, όπως είναι η συγκεκριμένη, εξαιτίας της ύπαρξης της υποκειμενικότητας καθώς το περιεχόμενο από τις συνεντεύξεις δεν εδράζεται σε δεδομένα πλαίσια, αλλά σε πιο αφηρημένα (Bryman, 2017).

Η εγκυρότητα σχετίζεται στενά με την αλήθεια και την ακρίβεια και αυτό συνεπάγεται ότι διαμέσου της χρήσης ενός εργαλείου συγκεντρώνονται όλες οι απαντήσεις, οι οποίες νοηματοδοτούνται σωστά και μπορούν να φέρουν πραγματικά συμπεράσματα (Creswell, 2011; Robson, 2010). Στην εν λόγω έρευνα η εσωτερική εγκυρότητα εξασφαλίστηκε με την ύπαρξη της συνοχής σχετικά με τον σκοπό, τα ερευνητικά ερωτήματα καθώς και με το περιεχόμενο των ερωτήσεων από τις συνεντεύξεις. Η ποιοτική μέθοδος η οποία επιλέχθηκε ανταποκρίνεται πλήρως στον στόχο της έρευνας ο οποίος είναι η κατανόηση της συμβολής του παιχνιδιού στα παιδιά στο παιδαγωγικό σύστημα του Rudolf Steiner. Οι ερευνητικές ερωτήσεις είναι ξεκάθαρες και συνδέονται απόλυτα με το περιεχόμενο το οποίο μελετά η έρευνα, ενώ παράλληλα η δομή τους είναι τέτοια ώστε να οι συμμετέχοντες να μην καθοδηγούνται. Σε αυτό το πλαίσιο, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν τις υποκειμενικές τους εμπειρίες καθώς και τις προσωπικές τους αντιλήψεις (Μαντζούκας, 2007).

Από την άλλη, μια έρευνα δεν διαθέτει εγκυρότητα όταν υφίσταται προκατάληψη και λανθασμένη ερμηνεία των δεδομένων από τον εκάστοτε ερευνητή (Maxwell, 1992). Με σκοπό την αποφυγή της μη εγκυρότητας, πραγματοποιήθηκε η μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων και η καταγραφή των παρατηρήσεων, με την σύμφωνη γνώμη των συμμετεχόντων (Creswell, 2011). Εν συνεχεία, ακολούθησε η ερμηνεία των αποτελεσμάτων, η οποία στηρίχθηκε αποκλειστικά στα στοιχεία που προέκυψαν μέσω της έρευνας, ενώ ταυτόχρονα για όλα τα ευρήματα έγινε έλεγχος βάσει της βιβλιογραφικής επισκόπησης της θεωρίας. Έτσι λοιπόν διασφαλίστηκε η ύπαρξη της συνοχής μεταξύ του ερευνητικού μέρους και του αντικειμένου της εργασίας, ώστε τα αποτελέσματα της έρευνας να διαθέτουν κι αυτά με πλήρη συνοχή με το τελικό αποτέλεσμα της μελέτης (Creswell, 2011).

Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι η παρούσα έρευνα είναι ποιοτική ανακινεί ορισμένα ζητήματα που αφορούν την αξιοπιστία. Γενικά, η αξιοπιστία της κάθε έρευνας έχει σχέση με τη σαφήνεια του περιεχομένου από το εργαλείο της έρευνας και με το ακριβές αντικείμενο της έρευνας.

Ορισμένα στοιχεία τα οποία μπορούν να μειώσουν την αξιοπιστία είναι τα αντιφατικά και μη ξεκάθαρα ερωτήματα, η μη τυποποιημένες διαδικασίες και η κούραση. Για να αποφευχθεί κάτι τέτοιο όλες οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με σαφήνεια, ενάργεια και με ίδιο τρόπο προς όλους τους συμμετέχοντες. Επιπλέον, υπήρξε η διαβεβαίωση προς τους συμμετέχοντες της τήρησης της εμπιστευτικότητας και της ανωνυμίας. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες αφού ενημερώθηκαν πλήρως για τον σκοπό της έρευνας, αποφάσισαν την εθελοντική συμμετοχή τους (Creswell, 2011).

Τέλος, δόθηκαν όλα τα στοιχεία επικοινωνίας της ερευνήτριας ώστε αν οι συμμετέχοντες το επιθυμούν να λαμβάνουν ενημέρωση για την ανάλυση και τα αποτελέσματα της έρευνας.

4.6.Πρωτοτυπία της έρευνας

Η πρωτοτυπία της μελέτης έγκειται στο ότι είναι η μόνη έρευνα που έχει διεξαχθεί αναφορικά με τη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner στην Ελλάδα. Τα παρακάτω αποτελέσματα θεωρούνται ιδιαίτερα χρήσιμα προκειμένου να διερευνηθεί περαιτέρω η συγκεκριμένη παιδαγωγική φιλοσοφία και να αναδειχθεί η συμβολή του παιχνιδιού στην προσχολική αγωγή γενικότερα.

4.7. Οι περιορισμοί της έρευνας

Η παρούσα μελέτη επικεντρώθηκε σε νηπιαγωγούς οι οποίοι υπηρετούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σε ιδιωτικά σχολεία Waldorf σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη. Κατά τη διάρκεια της έρευνας συγκεντρώθηκαν στοιχεία από συνεντεύξεις έξι νηπιαγωγών από τρία νηπιαγωγεία των προαναφερθέντων πόλεων. Διαπιστώνεται ότι ο συγκεκριμένος αριθμός είναι μικρός, με αποτέλεσμα να είναι ανίσχυρη η δήλωση ότι τα ευρήματα της έρευνας να μπορούν να γενικευτούν.

Συγκεκριμένα, ο αριθμός των σχολείων Waldorf στην Ελλάδα είναι αρκετά περιορισμένος, γεγονός που συνέβαλε στον μικρό αριθμό των συνεντευξιαζόμενων. Επιπλέον, το γεγονός ότι η συλλογή δεδομένων από νηπιαγωγεία διαφορετικών πόλεων ανά την Ελλάδα, θα καθιστούσε την έρευνα ιδιαίτερα δαπανηρή, αποτέλεσε έναν ακόμα περιοριστικό παράγοντα για την περαιτέρω ανάπτυξη της έρευνας.

Τέλος, η υγειονομική κρίση που προκλήθηκε από τον ιό Covid- 19 στάθηκε ακόμα ένας παράγοντας που περιόρισε την διεξαγωγή της έρευνας καθώς κάποια από τα νηπιαγωγεία Waldorf στα οποία απευθυνθήκαμε αρνήθηκαν τη συμμετοχή στην έρευνα εξαιτίας των αυστηρών μέτρων προστασίας.

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

5^ο Κεφάλαιο

5.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Ένα από τα πιο ουσιαστικά και ενδιαφέροντα στάδια μιας έρευνας είναι η μελέτη και η ανάλυση των ευρημάτων, με σκοπό να προκύψουν αξιόπιστα και έγκυρα συμπεράσματα (Bell, 1997). Εξαιτίας αυτού, ως ερευνήτρια αναλαμβάνω την ευθύνη μέσα από τα έξι άτομα που ερωτήθηκαν να καταφέρω να αναδείξω και να καταγράψω τις θέσεις τους, οι οποίες σχετίζονται με το θέμα που διαπραγματεύομαι, εξυπηρετώντας τον στόχο της έρευνας.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα δοθούν τα ευρήματα που συλλέχθηκαν από το ερευνητικό εργαλείο και τα οποία εντάσσονται σε τρεις θεματικές κατηγορίες οι οποίες προέκυψαν από τους ερευνητικούς άξονες των συνεντεύξεων.

5.2 Παρουσίαση ευρημάτων

Οι ποιοτικές έρευνες δεν αποσκοπούν στο να επαληθεύσουν ορισμένες θεωρίες, ούτε και να προχωρήσουν στην ποσοτικοποίηση των στοιχείων, αλλά στο να εξάγουν συμπεράσματα τα οποία θα πρέπει να σχετίζονται με ορισμένα θεωρητικά δεδομένα. Όσον αφορά την ανάλυση του περιεχομένου αποτελεί «τη μέθοδο της έρευνας, η οποία εφαρμόζεται κατά βάση σε κείμενα και χρησιμοποιείται για να εξαχθούν στοιχεία αναφορικά με το μήνυμα του κειμένου, τον πομπό του μηνύματος και τον δέκτη» (Weber, 1990, σ.33).

Το στάδιο της θεματικής ανάλυσης περιεχομένου είναι ιδιαίτερα καίριο καθώς νοηματοδοούνται τα ποιοτικά δεδομένα τα οποία έχουν εξαχθεί μέσα από τις συνεντεύξεις. Συγκεκριμένα, η διαδικασία της απόδοσης του νοήματος περιλαμβάνει την διαδικασία ομαδοποίησης και κατηγοριοποίησης των δεδομένων, με σκοπό να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα (Braun και Clarke, 2012).

Η θεματική ποιοτική ανάλυση που ακολουθήθηκε έγινε σύμφωνα με τους Miles & Huberman (1994) και ιδιαίτερα πρόκειται για μια ανάλυση δυο επιπέδων, μέσω της επαγωγικής προσέγγισης. Στο πρώτο στάδιο έλαβε χώρα η αναγωγή δεδομένων. Αναλυτικά, αφού προηγήθηκε η απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων, έγινε μια προσεκτική ανάγνωση με στόχο τη διαμόρφωση μιας γενικής εικόνας για το υλικό που βρίσκεται υπό εξέταση, την αναγνώριση σημαντικών πληροφοριών και την καταγραφή σημειώσεων με αρχικές ιδέες για κωδικοποίηση. Εν συνεχεία, μέσω της συστηματικής και προσεκτικής ανάγνωσης του υλικού διαμορφώθηκαν οι κωδικοί διαμέσου των σημειώσεων. Συγκεκριμένα, για κάθε συμμετέχοντα

στην έρευνα καταγράφηκαν δεδομένα σε σαφείς και ξεκάθαρες κατηγορίες καθώς και κωδικοί με λειτουργικούς ορισμούς. Μέσω της εν λόγω διαδικασίας πραγματοποιήθηκε η σύμπτυξη του όγκου των ποιοτικών δεδομένων που εξήχθησαν από τις συνεντεύξεις, με την ανάπτυξη των κωδικών για να αποδοθεί το νόημα σε διάφορα τμήματα των δεδομένων και να γίνει εφικτή η κατηγοριοποίηση των δεδομένων. Σε όλα τα παραπάνω βήματα ακολουθήθηκε- όπως αναφέρθηκε και πρωύτερα- η επαγωγική μέθοδος εκκινώντας από τη διαμόρφωση κωδικών, την ένταξή τους σε κατηγορίες και εντέλει σε ευρύτερους θεματικούς τομείς.

Στο δεύτερο στάδιο πραγματοποιήθηκε η έκθεση των δεδομένων. Αναλυτικά, βάσει των κωδικών και των κατηγοριών που εξήχθησαν στο πρώτο στάδιο, δημιουργήθηκαν ευρύτεροι θεματικοί τομείς. Με βάση τους εν λόγω πίνακες, δημιουργήθηκε ένας τελικός συνολικός πίνακας, με το σύνολο των κωδικών και των κατηγοριών ανά θεματικό τομέα και από τις έξι συμμετέχουσες νηπιαγωγούς. Με τον ακόλουθο τρόπο όλα τα υπάρχοντα δεδομένα παρουσιάζονται πιο συνοπτικά και έτσι είναι πιο εύκολη η κατανόησή τους, καθώς προσφέρουν μια ευρύτερη εικόνα για τις κατηγορίες και τους θεματικούς τομείς.

Σχετικά με την σύνδεση του νοήματος και των συμπερασμάτων με την ανάλογη σχετική βιβλιογραφία, αυτό κρίθηκε σκόπιμο να γίνει σε επόμενο ξεχωριστό κεφάλαιο.

Καταλήγοντας, οι θεματικές κατηγορίες της έρευνας διαμορφώθηκαν ως εξής:

A/A	ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	ΥΠΟΘΕΜΑΤΑ
1	Η γενική συμβολή του παιχνιδιού	1α. Ποιές είναι οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τη γενική συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner. 1β. Ποια είναι η θέση των νηπιαγωγών για τις προσφερόμενες μορφές του παιχνιδιού.
2	Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά	2α. Σε ποια μορφή παιχνιδιού δίνουν έμφαση οι νηπιαγωγοί και ποια η ποιότητα του. 2β. Ποια η φύση, τα θέματα και τα υλικά του παιχνιδιού και πώς οι νηπιαγωγοί συνδυάζουν την ελευθερία με την καθοδήγηση. 2γ. Πως δραστηριοποιούνται τα παιδιά στα εξωτερικά και εσωτερικά περιβάλλοντα.

		<p>2δ. Ποιες είναι οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τις διαφορές ανάμεσα σε νηπιαγωγεία Waldorf και σε παραδοσιακά νηπιαγωγεία αναφορικά με τον ρόλο του παιχνιδιού.</p> <p>2ε. Ποιες είναι οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τα κύρια οφέλη του παιχνιδιού στα παιδιά.</p>
--	--	--

Πίνακας 2. Θεματικές κατηγορίες και σύνδεση με ερευνητικά ερωτήματα

Υπο-θέμα 1α

Οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τη γενική συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική Steiner

Η πρώτη ερώτηση στην οποία κλήθηκαν να απαντήσουν οι συμμετέχουσες στην έρευνα αφορούσε την αντίληψη τους για τη γενική συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Αναλύοντας τις απαντήσεις των νηπιαγωγών παρατηρούμε ότι, τρεις νηπιαγωγοί (Σ3, Σ5, Σ6) συσχέτισαν τη συμβολή του παιχνιδιού με την ανάπτυξη της φαντασίας. Πιο συγκεκριμένα ανέφεραν ότι μέσω του παιχνιδιού τα παιδιά αναπτύσσουν τη φαντασία τους κάτι που είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στην μετέπειτα ζωή τους. Χαρακτηριστικά ανέφεραν: «*Στους παιδόκηπους Waldorf η φαντασία των παιδιών ενθαρρύνεται, καλλιεργείται και λειτουργεί ως θεμελιακό στοιχείο της εκπαίδευσης. Επίσης η κίνηση είναι βασικό στοιχείο στο ημερήσιο πρόγραμμα. Το βασικό μας εργαλείο είναι το παιχνίδι με το οποίο τα παιδιά ασκούνται και αναπτύσσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα τους*» (Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ). Μια άλλη νηπιαγωγός προσθέτει: «*..Κάτι εξίσου σημαντικό που συντελείται σε αυτή την ηλικία είναι η ανάπτυξη της φαντασίας. Το να χρησιμοποιούν την φαντασία τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού είναι κάτι που θα τα βοηθήσει πολύ στην μετέπειτα ζωή τους καθώς και στην επίλυση προβλημάτων..*» (Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ). Εν συνεχεία μια άλλη συμμετέχουσα τονίζει: «*Το παιδί είναι ένα αισθητήριο όργανο. Μέσω των αισθήσεων του, αντιλαμβάνεται τον κόσμο γύρω του. Το παιδαγωγικό υλικό (παραμύθια, τραγούδια, τραπεζοθέατρο, κινούμενες ιστορίες) και η επανάληψη, εμπνέουν τα παιδιά να πλάσουν την δική τους φαντασία παίζοντας*» (Σ6- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ). Μια άλλη διάσταση δίνουν με τις απαντήσεις τους δυο άλλες νηπιαγωγοί (Σ1, Σ4), οι οποίες έδωσαν έμφαση στην αξία της μάθησης διαμέσου του παιχνιδιού και την συμβολή του παιχνιδιού στην απόκτηση δεξιοτήτων απαραίτητων για την ακαδημαϊκή μάθηση. Παρακάτω παρατίθενται οι απόψεις τους: «*Τα παιδιά γενικότερα μαθαίνουν μέσα από*

το παιχνίδι. Αυτή είναι στην ουσία η «δουλειά» τους, η μάθηση με πιο παιγνιώδη τρόπο..» (Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ), «..Τα παιδιά μαθαίνουν όλες τις δεξιότητες που θα χρειαστούν για την μετέπειτα ακαδημαϊκή μάθηση μέσω του παιχνιδιού και το κάνουν με χαρά. Πρέπει να χρησιμοποιήσουν την κρίσιμη περίοδο της πρώιμης παιδικής ηλικίας για να αναπτύξουν τις εκτελεστικές λειτουργίες και τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες που θα τους εξυπηρετήσουν τόσο καλά όταν μπου σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον. Δηλαδή μέσω του παιχνιδιού ασκούν τη μνήμη, την ευέλικτη σκέψη, τον αυτοέλεγχο, λειτουργίες που είναι απαραίτητες στην μετέπειτα ζωή τους» (Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ). Επιπρόσθετα μια νηπιαγωγός (Σ2) επισημαίνει τη συμβολή του παιχνιδιού στην ανάπτυξη της σκέψης και την διατήρησή της αθωότητας στην παιδική ηλικία. Χαρακτηριστικά λέει: «..Είναι απαραίτητο για να τεθούν τα θεμέλια για την ανάπτυξη της σκέψης καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά. Οι δάσκαλοί στα σχολεία Waldorf προσπαθούν να διατηρήσουν την αθωότητα της παιδικής ηλικίας δημιουργώντας ένα ασφαλές, φιλόξενο, χαρούμενο περιβάλλον..» (Σ2- ΤΡΙΑΝΕΜΙ).

Υπο-θέμα 1β

Η θέση των νηπιαγωγών για τις προσφερόμενες μορφές του παιχνιδιού.

Η επόμενη ερώτηση αναφέρονταν στις μορφές παιχνιδιού που προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner. Οι συμμετέχουσες προέβησαν σε διαφορετικές τοποθετήσεις, οι οποίες όμως στηρίζονται όλες πάνω στο παιδαγωγικό σύστημα του Steiner. Συγκεκριμένα η συμμετέχουσα νηπιαγωγός (Σ1) τόνισε ότι οι προσφερόμενες μορφές παιχνιδιού, εκτός από το ελεύθερο παιχνίδι, είναι το κατασκευαστικό και το συνεργατικό, παραθέτοντας αναλυτικά τον τρόπο διεξαγωγής τους και τα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά, τονίζοντας παράλληλα και τους εκπαιδευτικούς στόχους. Η ίδια αναφέρεται στο κατασκευαστικό παιχνίδι λέγοντας χαρακτηριστικά: «..όσον αφορά το κατασκευαστικό παιχνίδι πιστεύω ότι είναι μια μορφή που ευνοείται ιδιαίτερα στα Waldorf νηπιαγωγεία καθώς υπάρχει πολύ υλικό για αυτό. Συγκεκριμένα, στον εξωτερικό χώρο υπάρχουν ελάχιστα παιχνίδια και έτσι τα παιδιά δημιουργούν τα παιχνίδια τους μέσω των κατασκευών τους. Από την άλλη, στην τάξη το υλικό που τους παρέχεται δεν έχει σαφή χρήση και έτσι πάλι πρέπει τα παιδιά να φανταστούν και να κατασκευάσουν το παιχνίδι τους..». Συνεχίζοντας κάνει μνεία στο συνεργατικό παιχνίδι αναφέροντας: «..στόχος μας είναι όλα τα παιδιά του σχολείου να παίζουν αρμονικά μεταξύ τους. Φυσικά, δεν εννοούμε τα παιδιά να μην έχουν προτιμήσεις στα παιχνίδια τους ή να μην παίρνουν την απόσταση τους όταν το χρειάζονται. Απλώς στοχεύουμε διαμέσου του παιχνιδιού να καλλιεργούμε τον δρόμο της καλοσύνης, της καλής κουβέντας και της συμφιλίωσης» (Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ). Η δεύτερη συμμετέχουσα (Σ2) τόνισε ότι στα Waldorf νηπιαγωγεία προσφέρεται το κατάλληλο

περιβάλλον στα παιδιά για δημιουργικό παιχνίδι που διεγείρει τη φαντασία. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει: «..Το *TPIANEMI* προσφέρει στα παιδιά του νηπιαγωγείου ένα δημιουργικό, ενεργό περιβάλλον που βασίζεται στο παιχνίδι που διεγείρει τη φαντασία, διεγείρει την κοινωνική, συναισθηματική και σωματική ανάπτυξη και θέτει τα θεμέλια για τη σωματική και πνευματική ανάπτυξη και τη μελλοντική ακαδημαϊκή μάθηση»(Σ2-TPIANEMI). Οι συμμετέχουσες (Σ3,Σ4) έδωσαν έμφαση στο φανταστικό και δημιουργικό παιχνίδι, το οποίο συνδέθηκε άμεσα με την καλλιέργεια της δημιουργικής φαντασίας. Επίσης η μια από τις δύο (Σ3) τόνισε τη μιμητική διάθεση των παιδιών, παραθέτοντας ταυτόχρονα και παραδείγματα του φανταστικού παιχνιδιού. Χαρακτηριστικά τόνισε: «..Στο παιχνίδι «ζει» μια από τις σημαντικότερες ιδιότητες των παιδιών: η δημιουργική φαντασία. Το χαρακτηριστικό του φανταστικού παιχνιδιού είναι ότι οι πράξεις του παιδιού αποτελούν μίμηση καθημερινών βιωμάτων στο νοικοκυριό, την οικογένεια, την επίσκεψη στον γιατρό, στο κομμωτήριο κτλ. Αν και οι ιδέες και η επινοητικότητα του παιδιού εναλλάσσονται, δεν του λείπει ποτέ το απαιτούμενο υλικό για παιχνίδι, εφόσον έχει αφυπνιστεί η ικανότητα να μεταμορφώνει με τη φαντασία του τα πιο απλά πράγματα σε «πραγματικά» αντικείμενα». Συνεχίζει παραθέτοντας ένα παράδειγμα : «..Έτσι μια ξύλινη ρίζα μπορεί να μεταμορφωθεί κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού σε τιμόνι, καλάμι ψαρέματος, βούρτσα ή ακόμα και σε ένα μικρό γατάκι. Σε αυτή την ηλικία το παιδί γεμίζει τα πάντα με ζωή, ψυχή και νόημα» (Σ3- ΚΑΡΥΔΙΑ). Επιπρόσθετα, μια άλλη συμμετέχουσα (Σ4), ανέφερε τις παρακάτω μορφές παιχνιδιού ως προσφερόμενες: «το δημιουργικό, φανταστικό ελεύθερο και κοινωνικό παιχνίδι. Κατά κύριο λόγο τα παιδιά παίζουν ελεύθερα αναπτύσσοντας τη φαντασία τους φτιάχνοντας κόσμους μαζί με τους συμμαθητές τους» (Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ). Τέλος, δύο συμμετέχουσες (Σ5,Σ6) εστίασαν περισσότερο στο ελεύθερο παιχνίδι, ως το πλέον προσφερόμενο, δίνοντας χαρακτηριστικά παραδείγματα και χρησιμοποιώντας τους όρους «εισπνοή» και «εκπνοή», κάτι που συναντάται στην εκπαίδευση Steiner. Συγκεκριμένα η πρώτη τονίζει: «Το ελεύθερο παιχνίδι έχει βασική θέση στον ημερήσιο ρυθμό της τάξης. Στα σχολεία *Waldorf* δίνεται ιδιαίτερη βάση στο ελεύθερο παιχνίδι. Ωστόσο υπάρχει και το ομαδικό, πιο δομημένο παιχνίδι..», σε άλλο σημείο επισημαίνει: «..Ενώ στις μικρότερες ηλικίες υπάρχει σχεδόν αποκλειστικά το ελεύθερο παιχνίδι ως μορφή στην παιδαγωγική *Waldorf*, στην προσχολική αγωγή μπαίνει και το παιχνίδι με κανόνες για παράδειγμα καθώς με αυτό τον τρόπο γίνεται η διαδικασία προετοιμασίας για το δημοτικό». Στη συνέχεια επιθυμώντας να αναφερθεί στη δομή του ημερήσιου ρυθμού της τάξης επεξηγεί: « Χρησιμοποιούμε μια έκφραση αναφορικά με τη δομή του ημερήσιου προγράμματος «Εισπνοή και εκπνοή». Αυτό σημαίνει ποιηματάκια και τραγούδια όλοι μαζί ως «εισπνοή» ,ελεύθερο παιχνίδι ως «εκπνοή»..»(Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ).

ΣΥΜΒΟΛΗ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ	ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΕΣ ΜΟΡΦΕΣ	ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ
Ανάπτυξης μάθησης (Σ1)	Κατασκευαστικό- συνεργατικό- ελεύθερο παιχνίδι (Σ1)	Ναι (Σ1)
Ανάπτυξη μάθησης (Σ2)	Δημιουργικό- κοινωνικό παιχνίδι (Σ2)	Ναι (Σ2)
Ανάπτυξης φαντασίας (Σ3)	Φανταστικό- ελεύθερο παιχνίδι (Σ3)	Ναι (Σ3)
Ανάπτυξη μάθησης μέσω εκτελεστικών και λειτουργικών και κοινωνικο- συναισθηματικών δεξιοτήτων (Σ4)	Δημιουργικό- φανταστικό- ελεύθερο- κοινωνικό παιχνίδι (Σ4)	Ναι (Σ4)
Ανάπτυξη φαντασίας (Σ5)	Ελεύθερο παιχνίδι (Σ5)	Ναι (Σ5)
(Σ6) Ανάπτυξη φαντασίας	(Σ6) Ελεύθερο παιχνίδι	Ναι (Σ6)

Πίνακας 3. Συμβολή παιχνιδιού και προσφερόμενες μορφές.

Υπο-θέμα 2^α

Προσφερόμενες μορφές και ποιότητα παιχνιδιού

Εξαιτίας του γεγονότος ότι η τρίτη θεματική ερευνητική κατηγορία είναι περισσότερο εκτενής και αφορά επί της ουσίας δυο σκέλη, τα οποία είναι ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού που χρησιμοποιούνται στα νηπιαγωγεία Waldorf αλλά και τα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά, κρίθηκε σκόπιμο να χωριστεί σε επιμέρους ενότητες. Συγκεκριμένα, η πρώτη υποενότητα αφορά τις μορφές του παιχνιδιού, την ποιότητα και τη διάρκειά του. Η δεύτερη υποενότητα πραγματεύεται τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του υγιούς παιχνιδιού, τα θέματα που δίνονται προς επεξεργασία και τα υλικά με τα οποία είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια. Η τρίτη υποενότητα αναφέρεται στη δραστηριοποίηση των παιδιών στο εξωτερικό

και στο εσωτερικό περιβάλλον, ενώ η τελευταία που ολοκληρώνει την τρίτη θεματική ερευνητική κατηγορία, αφορά τις διαφορές που παρατηρούνται ανάμεσα στα παραδοσιακά και τα Waldorf νηπιαγωγεία καθώς και τα οφέλη που λαμβάνουν τα παιδιά, μέσα από τη συγκεκριμένη προσχολική εκπαίδευση.

Οι απαντήσεις των έξι συμμετεχουσών στο ερώτημα ποιο είδος παιχνιδιού χρησιμοποιούν περισσότερο στο ημερήσιο πρόγραμμα (το ελεύθερο, το κατευθυνόμενο, το ομαδικό, το μοναχικό) και σε ποιο δίνουν περισσότερη έμφαση, συγκλίνουν στο ελεύθερο παιχνίδι. Ωστόσο, και οι έξι νηπιαγωγοί αν και αναδεικνύουν το ελεύθερο παιχνίδι, δίνουν διαφορετικές τοποθετήσεις ως προς τις δυνατότητες της επιλογής του παιχνιδιού από τα ίδια τα παιδιά. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ότι κατά τη διάρκεια των επισκέψεων στα νηπιαγωγεία και σύμφωνα με τις καταγραφές στο ημερολόγιο παρατήρησης τα παιδιά χρησιμοποίησαν κατά βάση το ελεύθερο μη κατευθυνόμενο παιχνίδι. Ωστόσο αυτό το γεγονός δεν είναι κάτι που συμβαίνει κατά κανόνα σε κανένα από τα σχολεία. Σύμφωνα με τις συνεντευξιαζόμενες η περίοδος των επισκέψεων (Ιούνιος) φαίνεται ότι έπαιξε ρόλο στην εξέλιξη αυτή καθώς είναι μια περίοδος όπου το ημερήσιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου γίνεται περισσότερο ευέλικτο και χαλαρό.

Η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ, ξεκαθαρίζει ότι ιδιαίτερη βαρύτητα στο ημερήσιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου δίνεται στο ελεύθερο παιχνίδι, ωστόσο δεν αρνείται την παρουσία και κατευθυνόμενων παιχνιδιών κατά τη διάρκεια της ημέρας. Αναφέρει συγκεκριμένα: *«Κατά βάση προωθούμε το ελεύθερο παιχνίδι. Δίνουμε τη δυνατότητα και το χρόνο στα παιδιά να παίζουν όπως θέλουν. Αν δούμε ότι κάποιο παιδί θέλει να παίζει μόνο του φυσικά και έχει αυτή τη δυνατότητα. Μέσα στην ημέρα υπάρχουν και κατευθυνόμενα παιχνίδια όπου τα παιδιά μας κάνουν ρυθμικά παιχνίδια με τη νηπιαγωγό. Κατά βάση όμως το παιχνίδι είναι ελεύθερο».*

Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ, στο ίδιο μοτίβο απάντησης με τη συνάδελφο της τονίζει ότι: *«Ο ρυθμός της τάξης περιλαμβάνει εξίσου το ελεύθερο αλλά και το ομαδικό παιχνίδι. Όσον αφορά το ατομικό παιχνίδι αυτό αναδύεται κυρίως από τα παιδιά αλλά κατά βάση το παιχνίδι είναι κοινωνικό».*

Από την άλλη, η Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ επισημαίνει, δίνοντας αντιπροσωπευτικά παραδείγματα, τον ιδιαίτερο ρόλο του ελεύθερου παιχνιδιού, το οποίο αναπτύσσει μεταξύ άλλων και τη δημιουργικότητα των παιδιών. Τονίζει: *«Ορισμένα παιδιά προτιμούν το ελεύθερο παιχνίδι. Οι καρέκλες στοιβάζονται πάνω στα τραπέζια και μεταμορφώνονται σε αεροπλάνα, τα τραπέζια μπαίνουν το ένα δίπλα στο άλλο και το πλοίο είναι έτοιμο να σαλπάρει, οι καρέκλες τοποθετούνται γύρω από το τραπέζι, στην πιτσαρία θα σεβριριστούν σε λίγο μακαρόνια. Έτσι, κάθε πρωί τα παιδιά παίζουν στην Καρυδιά μόνο με τη δύναμη της φαντασίας τους. Δεν*

απασχολούμε τα παιδιά, αλλά τα αφήνουμε ελεύθερα να παίζουν επιστρατεύοντας κατά βούληση τη φαντασία, τη μίμηση, το παιχνίδι και τη δημιουργικότητά τους...» ,αναφέρει η ίδια. Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ θεωρεί πως «Δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο ελεύθερο παιχνίδι χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και πιο οργανωμένες δραστηριότητες» ενώ με τη σειρά της, η Σ5-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ τονίζει επίσης την βαρύτητα που δίνεται στο ελεύθερο παιχνίδι, μέσω του οποίου τα παιδιά λαμβάνουν σημαντικά οφέλη. «Ως επί το πλείστον, δίνεται βάση στο ελεύθερο παιχνίδι. Αυτό δεν υπονομεύει την αξία του ομαδικού παιχνιδιού με κανόνες ασφαλώς. Τα παιδιά κερδίζουν οφέλη από όλες τις μορφές του παιχνιδιού, ωστόσο με το ελεύθερο παιχνίδι τα παιδιά εκφράζονται, μοιράζονται τον εσωτερικό τους κόσμο τα βιώματα τους, τις επιδιώξεις τους και γι' αυτό και έχει τόσο μεγάλη αξία», τονίζει η ίδια. Τέλος η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ θεωρεί ότι ο ρυθμός διέπει το πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και αυτός ο ρυθμός περιλαμβάνει λίγο πολύ όλες τις αναφερόμενες μορφές παιχνιδιού. Η ίδια αναφέρει: «Ο ρυθμός είναι η βάση της ημέρας μας καθώς φέρνει σιγουριά στο παιδί η οποία το αφήνει να εξελιχθεί - νιώθοντας εμπιστοσύνη, σιγουριά και θαλπωρή στον χώρο στον οποίο βρίσκετε. Μέσα στον ρυθμό της ημέρας έχουμε λίγο πολύ όλα τα παραπάνω».

Εν συνεχεία, η έρευνα στράφηκε προς την ποιότητα και την χρονική διάρκεια του παιχνιδιού. Κατά τη διάρκεια των επισκέψεων στα νηπιαγωγεία παρατηρήθηκε ότι τα περισσότερα παιδιά έδειχναν μεγάλο βαθμό εμπλοκής στο παιχνίδι τους. Ξεκινούσαν το παιχνίδι χωρίς δισταγμό και δείχνοντας μεγάλο ενθουσιασμό. Δεν παρατηρήθηκε να αποσπάται η προσοχή των παιδιών από την εργασία τους αντιθέτως θα τα χαρακτηρίζαμε βαθιά απορροφημένα από αυτήν. Κατά βάση έπαιζαν αρμονικά και κατά την λήξη του παιχνιδιού δεν έδειχναν απογοήτευση αλλά συνέπεια και αποδοχή του ημερήσιου ρυθμού.

Συγκεκριμένα, η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ προχώρησε στον διαχωρισμό του παιχνιδιού στον εξωτερικό και εσωτερικό χώρο του σχολείου, μοιράζοντας το σε ίδιο χρόνο, που είναι τα 45 λεπτά έκαστος. Επίσης, αναφέρθηκε και στις διαφορές που παρουσιάζονται ως προς την ποιότητα του παιχνιδιού, στους πρώτους μήνες της σχολικής χρονιάς και στους τελευταίους. «...αρχικά, το παιχνίδι τους στην έναρξη της σχολικής χρονιάς δεν έχει τον ίδιο χαρακτήρα, με αυτόν που έχει στη λήξη της σχολικής χρονιάς. Η ποιότητα του παιχνιδιού τους αλλάζει όσο περισσότερο παίζουν. Τους πρώτους μήνες τα παιδιά είναι πιο μαζεμένα και πιο διστακτικά. Δεν ξέρουν πώς να χρησιμοποιήσουν το υλικό που τους παρέχουμε. Ενδεχομένως, να τους λείπει το πλαστικό υλικό, τα έντονα χρώματα και οι σαφείς οδηγίες». Επιπλέον, η ίδια διευκρίνισε το γεγονός ότι κυρίως στην αρχή οι νηπιαγωγοί συμμετέχουν στο παιχνίδι των παιδιών. Λέει χαρακτηριστικά: «Η μικρή ποσότητα παιχνιδιών επίσης δείχνει να τους προβληματίζει. Ίσως στην αρχή χρειαστεί

να παίζουμε κι εμείς μαζί τους, ώστε να τους δείξουμε κάποιους τρόπους με τους οποίους μπορούν να «χτίσουν» διάφορους κόσμους». Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί ένα παράδειγμα που δόθηκε από τη συγκεκριμένη νηπιαγωγό: «Ένα κορίτσι στην αρχή της χρονιάς με ρώτησε αν θα ήθελα να μου συστήσει ένα κατάστημα παιχνιδιών ώστε να προμηθεύσουμε την τάξη καθώς της είχε φανεί άδεια από παιχνίδια. Τώρα στο τέλος της χρονιάς έχουμε φτάσει στο σημείο να αφαιρούμε παιχνίδια από αυτά που είχαμε στην αρχή της χρονιάς. Είπαμε για παράδειγμα να αφαιρέσουμε τα κουζινικά στην κουζίνα ώστε να δούμε τι θα σκεφτούν να χρησιμοποιήσουν στη θέση τους». Στο ίδιο νηπιαγωγείο η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ επισημαίνει τη βαθιά ενασχόληση των παιδιών με το παιχνίδι λέγοντας χαρακτηριστικά «*Θα εκπλαγείτε με το πόσο απασχολημένα είναι τα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, τόσο πολύ που είναι πιθανό να μην σας προσέξουν καν*». Μια άλλη νηπιαγωγός η Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ δίνει περισσότερο βάση στην παρουσία της καθοδήγησης και της εναλλαγής στο παιχνίδι των παιδιών, με στόχο να αποφεύγεται η μείωση της ποιότητας του. Επίσης, και η ίδια αναφέρει τα 45 λεπτά ως χρόνο της εναλλαγής του ελεύθερου παιχνιδιού και των δραστηριοτήτων, δηλαδή ότι το παιχνίδι έχει συνολική διάρκεια τα 90 λεπτά. «*Το ημερήσιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου βασίζεται σε μια επαναλαμβανόμενη εναλλαγή ελεύθερου παιχνιδιού και καθοδήγησης και αυτό προσφέρει στο παιδί στήριγμα και προσανατολισμό. Το ατελείωτο ελεύθερο παιχνίδι θα ήταν μια υπερβολική επιβάρυνση για τα παιδιά. Θα έριχνε την ποιότητα του παιχνιδιού. Οι δυνάμεις της φαντασίας τους θα εξαντλούνταν και το παιχνίδι θα κατέληγε σε χάος. Έτσι, τα πρωινά στην Καρυδιά υπάρχει η συνεχής εναλλαγή ελεύθερου παιχνιδιού και δραστηριοτήτων με καθοδήγηση του ενήλικα ανά 45 λεπτά*». Στη συνέχεια τονίζει την καίρια σημασία του ρυθμού και των επαναλαμβανόμενων κινήσεων, δίνοντας ως παράδειγμα τις εποχές του έτους. «*Μέσω του ρυθμού αυτού, η ακολουθία της ημέρας γίνεται για τα παιδιά γνωστή και οικεία και η ποιότητα του παιχνιδιού παραμένει εξαιρετική...*». Στο ίδιο μοτίβο απάντησης και η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ η οποία τονίζει και αυτή την αξία του ρυθμού στο ημερήσιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και δίνει ιδιαίτερη βάση στο ότι είναι σημαντικό για τα παιδιά να μην διακόπτει κανείς το παιχνίδι τους καθώς κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι δεν σεβόμαστε το ίδιο και αυτό που το παιδί θεωρεί σημαντική εργασία. Χαρακτηριστικά επισημαίνει «*..Ο ρυθμός ρέει μέσα στη μέρα και τα παιδιά δεν αισθάνονται ότι διακόπτουν μια εργασία για να κάνουν κάτι άλλο επειδή έτσι ορίστηκε από την παιδαγωγό. Δεν διακόπτουμε ποτέ την εργασία ενός παιδιού το οποίο είναι αφοσιωμένο και δείχνει βαθιά εμπλοκή με την εργασία του. Με αυτόν τον τρόπο του δείχνουμε ότι σεβόμαστε το ίδιο και αυτό που θεωρεί σημαντικό*». Τέλος η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ αναφορικά με την ποιότητα θεωρεί σημαντικό παράγοντα την ελευθερία του παιδιού να παίζει ότι εκείνο επιθυμεί χωρίς να έχει απόσπαση της προσοχής από εξωτερικούς παράγοντες. Η ίδια τονίζει: «*Η ποιότητα*

είναι η ελευθερία της επιλογής του να διαλέξει αυτό που αυτήν την στιγμή θέλει να παίζει. Βασικό για εμάς είναι το παιδί να μην ενοχληθεί από εξωτερικούς παράγοντες έτσι ώστε να εμβαθύνει στο παιχνίδι του».

ΜΟΡΦΕΣ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ	ΠΟΙΟΤΗΤΑ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ
Ελεύθερο παιχνίδι (Σ1)	Εναλλασσόμενη (Σ1)	90 λεπτά (Σ1)
Ελεύθερο και ομαδικό παιχνίδι (Σ2)	Εξαιρετική (Σ2)	Δεν έδωσε χρόνο (Σ2)
Ελεύθερο παιχνίδι (Σ3)	Εξαιρετική (Σ3)	90 λεπτά (Σ3)
Ελεύθερο παιχνίδι (Σ4)	Εξαιρετική (Σ4)	Δεν έδωσε χρόνο (Σ4)
Ελεύθερο παιχνίδι (Σ5)	Εξαιρετική (Σ5)	2 ώρες (Σ5)
Όλες οι μορφές παιχνιδιού (Σ6)	Εξαιρετική (Σ6)	Δεν έδωσε χρόνο (Σ6)

Πίνακας 4. Μορφές παιχνιδιού, ποιότητα και διάρκεια.

Υπο-θέμα 2β

Η φύση, τα θέματα και τα υλικά του παιχνιδιού και πώς οι νηπιαγωγοί συνδυάζουν την ελευθερία με την καθοδήγηση.

Η παρούσα ερευνητική υποενότητα θα εξετάσει τις προϋποθέσεις που δημιουργούνται για την ύπαρξη του υγιούς παιχνιδιού, διαμέσου της πρόκλησης που αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί Waldorf να συμβιβάσουν δυο φαινομενικά αμύσημες έννοιες, δηλαδή του να δώσουν ελευθερία στα παιδιά και ταυτόχρονα να τα καθοδηγήσουν στο παιχνίδι τους. Παράλληλα, διερευνώνται και τα θέματα που επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, όπως και τα υλικά με τα οποία κατασκευάζονται τα παιχνίδια στα νηπιαγωγεία Waldorf. Αναφορικά με το πρώτο θέμα υπό διερεύνηση, δηλαδή του συμβιβασμού αυτής της διπλής πρόκλησης περί ελευθερίας και καθοδήγησης και οι έξι συμμετέχουσες ξεκαθάρισαν τη σημασία της διακριτικής και επικουρικής παρουσίας του παιδαγωγού εν ώρα παιχνιδιού, ενώ παράλληλα διευκρίνισαν ότι οι όποιες παρεμβάσεις, λαμβάνουν χώρα περισσότερο για λόγους ασφάλειας των παιδιών, χωρίς να έχουν αυστηρά καθοδηγητικό χαρακτήρα. Να σημειωθεί, επίσης, ότι και οι έξι νηπιαγωγοί παρέθεσαν και από ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Κατά τη διάρκεια της παρατήρησης του ελεύθερου παιχνιδιού στα νηπιαγωγεία οι νηπιαγωγοί όντως

δεν επενέβαιναν σε γενικές γραμμές εκτός από δύο περιστατικά όπου έγινε παρέμβαση ώστε να αποφευχθεί ένας τσακωμός και σε μια άλλη περίπτωση ώστε να αποφευχθεί μια πτώση από ένα ύψος που αξιολογήθηκε ως επικίνδυνο. Επίσης αξίζει να αναφερθεί ότι και στις τρεις περιπτώσεις των νηπιαγωγείων κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού οι νηπιαγωγοί απασχολούσαν τον εαυτό τους με κάποια χειρωνακτική εργασία και σε πολλές περιπτώσεις τραβούσαν το ενδιαφέρον κάποιων παιδιών τα οποία ήθελαν είτε να καθίσουν δίπλα τους και να παρακολουθήσουν την εργασία τους, είτε να εμπλακούν και τα ίδια στην εργασία αυτή.

Προσανατολισμένοι σε αυτό το σημείο στις απαντήσεις των νηπιαγωγών, βλέπουμε πως δύο από αυτές (Σ1-Σ2), αναφέρονται στην διακριτική παρουσία του παιδαγωγού αλλά και στη συστηματική παρατήρηση των παιδιών. Επίσης αναφέρονται και στη δομή του περιβάλλοντος το οποίο βοηθά στην αυτοεξυπηρέτηση των παιδιών και το οποίο εμπνέει συναισθήματα εμπιστοσύνης και οικειότητας κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Συγκεκριμένα η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ αναφέρει: *«..Τα παιδιά παίζουν τριγύρω ελεύθερα και ο παιδαγωγός δεν παρεμβαίνει, αλλά διακριτικά τα παρατηρεί. Αν χρειαστεί πλησιάζει και παρέχει βοήθεια..»*. Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ προσθέτει με τη σειρά της: *« Οι νηπιαγωγοί στα σχολεία Waldorf παρατηρούν και είναι έτοιμοι να παρέχουν ανατροφοδότηση αν θεωρήσουν πως είναι απαραίτητο..»*. Συνεχίζοντας, προχωράνε δίνοντας κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα παρέμβασης των παιδαγωγών οι οποίοι φαίνονται να χρησιμοποιούν στοχευμένες ερωτήσεις αντί ουσιαστικής παρέμβασης. Η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ περιγράφοντας μια σκηνή όπου κάποιο παιδί έχει σκαρφαλώσει σε αρκετά μεγάλο ύψος αναφέρει τον τρόπο παρέμβασης της: *«..Για παράδειγμα θα του πει: «Νιώθεις ασφαλής σε εκείνο το ύψος; Σκαρφαλώνουμε μέχρι το σημείο που αισθανόμαστε ασφαλής. Νιώθεις ασφαλής ώστε να κατέβεις όταν το επιθυμήσεις;»*. Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ παραθέτει το δικό της παράδειγμα: *«..οι νηπιαγωγοί παρέχουν στους μαθητές ύφασμα για να δημιουργήσουν τα δικά τους κοστούμια, αντί να τους παρέχουν έτοιμα κοστούμια και να τους ζητούν να παίζουν μαζί τους. Η παρατήρηση είναι επίσης ένα μεγάλο μέρος, καθώς για παράδειγμα, όταν ένα παιδί παίζει «μπακάλικο», ο νηπιαγωγός μπορεί να εμπλακεί στο παιχνίδι ρωτώντας τον πόσα μήλα πρέπει να αγοράσει για την οικογένειά του, ενθαρρύνοντάς τον να σκεφτεί κριτικά και να λύσει προβλήματα..»*. Η Σ3- ΚΑΡΥΔΙΑ τονίζει επίσης τον διακριτικό ρόλο των παιδαγωγών την ώρα του παιχνιδιού, αναφέροντας ωστόσο την πολύχρονη προετοιμασία ώστε να υπάρχει μια καθοδήγηση υπό τη μορφή υποδείξεων κι όχι προσταγής. Επιπροσθέτως, υπογραμμίζει και η ίδια την ύπαρξη ενός κατάλληλου περιβάλλοντος, το οποίο θα φέρει μόνο θετικές αξίες στα παιδιά, μέσω της μίμησης. Εν συνεχεία, παραθέτει ένα παράδειγμα επαναφοράς των παιδιών στο παιχνίδι, χωρίς όμως να τα απομακρύνει από την φαντασιακή τους κατάσταση: *«..Υπάρχει μια έντονης φύσης διαφωνία*

στο εστιατόριο κάποιας παρέας κοριτσιών για το ποιος θα είναι εστιάτορας και ποιος πελάτης. Η νηπιαγωγός κάθεται σε μια άκρη της τάξης και ασχολείται με ζωγραφική ακουαρέλας. Τότε προσκαλεί τα κορίτσια να δουν τη δουλειά της και τους προτείνει αν θέλουν να χρησιμοποιήσουν την ακουαρέλα της ως μια πρόσκληση στους ιππότες του απέναντι κάστρου για να φάνε στο εστιατόριο τους. Με αυτόν τον τρόπο τους επαναφέρει στο παιχνίδι χωρίς να ουσιαστικά να παρεμβαίνει, χωρίς να τους βγάζει από το φανταστικό τους πλαίσιο..». Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της μίμησης και του παραδείγματος. Πιστεύει σθεναρά πως ο παιδαγωγός οφείλει να είναι το καθημερινό παράδειγμα για τους μαθητές του μέσω των πράξεων του και όχι τόσο μέσω των λεγομένων του. Χαρακτηριστικά λέει: «..η μέθοδος διδασκαλίας είναι πολύ διαφορετική από την τάση της γενικής εκπαίδευσης σήμερα, όπου αφηρημένες έννοιες εκτός πλαισίου παρέχουν τη βάση για όλη τη μάθηση και οι ευκαιρίες για κοινή δραστηριότητα με ενήλικες δεν είναι διαθέσιμες..», στη συνέχεια δίνει κάποια παραδείγματα δραστηριοτήτων που επιτελούνται από τους παιδαγωγούς μέσα στην τάξη και τα οποία μπορούν να γίνουν αφορμή για παιχνίδι από τα παιδιά «..Η προετοιμασία του φαγητού, το ξεσκόνισμα, το γυάλισμα, η επισκευή παιχνιδιών, το δίπλωμα των ρούχων, το πλύσιμο των πιάτων, το ράψιμο και η επιδιόρθωση είναι όλες οι δουλειές που μπορούν να μάθουν να πραγματοποιούν τα παιδιά. Από όλες τις απόψεις, μια σημαντική απαίτηση μιας νηπιαγωγού Waldorf είναι οι πράξεις της να είναι άξιες μίμησης και να γεμίζουν με σκόπιμη χαρά..». Επιπροσθέτως η νηπιαγωγός θεωρεί ότι η παρουσία της παιδαγωγού πρέπει να είναι αισθητή με έναν τρόπο ώστε να μην παρακωλύει το έργο των μαθητών αλλά και σταθερή ούτως ώστε να τους παρέχει το αίσθημα της ασφάλειας: «.. Όταν παίρνουμε μια στάση θεατή, τα παιδιά αισθάνονται τα μάτια του ενήλικα στραμμένα πάνω τους, και ως αποτέλεσμα, συχνά γίνονται πιο ταραγμένα και χαοτικά στο παιχνίδι τους. Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πάντα τι συμβαίνει με τα παιδιά που φροντίζουμε, αλλά ταυτόχρονα, είναι επίσης σημαντικό τα παιδιά να μην αισθάνονται σαν να τα παρακολουθούν συνεχώς. Τα παιδιά ανακουφίζονται γνωρίζοντας ότι η νηπιαγωγός τους είναι πάντα κάπου κοντά. Η ανάληψη μιας ουσιαστικής εργασίας που εξακολουθεί να επιτρέπει στην νηπιαγωγό να παρακολουθεί προσεκτικά το παιχνίδι των παιδιών είναι ίσως το καλύτερο για την υγεία των παιδιών..». Μεταξύ άλλων παραθέτει ένα παράδειγμα προς υποστήριξη των λεγομένων της: «Έχω διαπιστώσει ότι στη δική μου δουλειά, τις μέρες που δεν έχω φέρει κάποιο έργο έξω, τα παιδιά τρέχουν συνεχώς κοντά μου για να διευθετήσουν τις μικροσυγκρούσεις τους. Αντίθετα, τις μέρες που έχω σκοπό να κάνω μια δική μου δουλειά, βρίσκουν πιο συχνά τρόπους να λύσουν τις δυσκολίες μεταξύ τους. Αν και δουλεύω πολύ, είμαι πάντα διαθέσιμη και σταματάω πρόθυμα ό,τι κάνω για να πάω σε ένα παιδί που έχει ανάγκη..». Η Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ επισημαίνει με τη σειρά της τον επικουρικό ρόλο του παιδαγωγού κατά

τη διάρκεια του παιχνιδιού και την συνακόλουθη αίσθηση της ζεστασιάς και της ασφάλειας που δημιουργείται στα παιδιά γνωρίζοντας ότι αυτή βρίσκεται κάπου ανάμεσα τους. Συνεχίζοντας, προχωράει στην παράθεση παραδείγματος της παρέμβασης του παιδαγωγού, σε περιπτώσεις που το παιχνίδι τείνει να γίνει χαοτικό, χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες ερωτήσεις προς τα παιδιά : «.. Η νηπιαγωγός θα κάνει ερωτήσεις τύπου «Τι παίζετε εσείς εδώ;» «Ποιος είναι ο καπετάνιος;», «Έχω μια ιδέα για την κατασκευή του καταρτιού». Με αυτό τον τρόπο τους συντονίζουμε ξανά και επιστρέφουμε στη δουλειά μας. Είναι σημαντικό το παιχνίδι να έχει κάποιο νόημα να μην είναι χαοτικό». Η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ τέλος τονίζει και αυτή την αξία του προτύπου και της μίμησης ενώ θεωρεί ότι η νηπιαγωγός μπορεί να κατευθύνει το παιδί χρησιμοποιώντας μεθόδους όπως τα παραμύθια, τραγούδια κ.α. Ως παράδειγμα παραθέτει το εξής: «...Αφού διαπιστώσουμε για παράδειγμα ένα πρόβλημα στην επικοινωνία των παιδιών μπορούμε να τα κατευθύνουμε μέσω μιας ιστορίας στο τέλος της μέρας ή μιας σκηνής σε τραπέζοθέατρο. Με αυτόν τον τρόπο δουλεύουμε κάπως «υπόγεια» διάφορα ζητήματα».

Αναφορικά με τη θεματολογία που επιλέγουν τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού και οι έξι συμμετέχουσες έδωσαν περισσότερη έμφαση σε παιχνίδια που απαιτούν χειρωνακτική εργασία και τα θέματα τους πηγάζουν από την καθημερινή ζωή. Επίσης, ανέφεραν ως σημαντικό στοιχείο την πολλαπλή διαμόρφωση του χώρου αλλά και τον ρόλο που παίζει η μίμηση στη διαμόρφωση των προτιμήσεων τους. Σύμφωνα με το ημερολόγιο παρατήρησης κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού, θέματα που επεξεργάστηκαν τα παιδιά αποτέλεσαν το χτίσιμο καταφυγίων και η δημιουργία σπιτιών, η ενασχόληση τους με ζωάκια που βρίσκονταν στην αυλή, η μαγειρική με λάσπη και υλικά της φύσης, το σκαρφάλωμα για συλλογή καρπών και φρούτων και η δημιουργία διάφορων ειδών μαγαζιών. Συγκεκριμένα, η Σ1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ τόνισε τη μεταμόρφωση του περιβάλλοντος του νηπιαγωγείου εν ώρα ελεύθερου παιχνιδιού, δίνοντας παραδείγματα παιχνιδιών που προκύπτουν από την καθημερινότητα. «...σήμερα έφτιαζαν ένα εστιατόριο στο βουνό και κάλεσαν συμμαθητές και νηπιαγωγούς να το επισκεφτούν. Συνήθως επεξεργάζονται θέματα από την καθημερινή ζωή όπως το νοικοκυριό (σπιτάκια) και το εμπόριο (μαγαζιά). Επίσης ασχολούνται πολύ με το χτίσιμο, είτε μέσα είτε έξω από την τάξη. Χτίζουν δηλαδή καταφύγια, σπίτια, κάστρα με τη βοήθεια διαφόρων επίπλων, υφασμάτων κτλ». Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ θεωρεί σημαντικό να μην κρίνει κανείς τις επιλογές των παιδιών στο παιχνίδι τους, αλλά να τα ενισχύει όσο μπορεί παρέχοντας τα υλικά και το περιβάλλον ώστε να το εξελίσσουν όσο περισσότερο μπορούν. «...Παίζει και το σχολείο φυσικά το ρόλο του. Παρέχουμε ερεθίσματα ώστε να ανάψουμε τη «σπίθα» του παιχνιδιού τους αλλά και παρατηρούμε το παιχνίδι που φέρνουν μόνα

τους ώστε να εμπλουτίσουμε το ενδιαφέρον τους. Βλέπουμε για παράδειγμα μια παρέα παιδιών να τρέχουν στην αυλή υποδύομενοι τον Spiderman. Δεν θα υποτιμούσαμε ποτέ τα ενδιαφέροντα των παιδιών, αντίθετα η νηπιαγωγός μπορεί να συνδράμει στο παιχνίδι φέρνοντας σκοινιά στα παιδιά ώστε να τα χρησιμοποιήσουν για σκαρφάλωμα για παράδειγμα». Με τη σειρά της η Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ ανέφερε το ρόλο του εμπειρικού κόσμου των παιδιών ως προς τον προσδιορισμό του παιχνιδιού τους, επισημαίνοντας την αξία της μίμησης μέσα στα χειρωνακτικά παιχνίδια. «..Για παράδειγμα ο παππούς ενός παιδιού είναι μαραγκός και πρότεινε στα παιδιά να ανοίξουν το δικό τους μαραγκείο. Πήραν ξύλα, γυαλόχαρτο, ξυλόβιδες και εργαλεία και άρχισαν να δέχονται παραγγελίες για χειροποίητα έπιπλα». Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ δίνοντας μια παρόμοια με τη συνάδελφο της απάντηση αναφέρθηκε στο ρόλο του εκπαιδευτικού ο οποίος σύμφωνα με την ίδια θα πρέπει να δίνει στους μαθητές όσο περισσότερα ερεθίσματα γίνεται ούτως ώστε να τα επεξεργάζονται στο ελεύθερο παιχνίδι τους. «..τα παιδιά παρατηρώντας τη νηπιαγωγό να φτιάχνει ένα στεφάνι από κλαδιά για να το χρησιμοποιήσει για την διακόσμηση της τάξης εμπνέονται να φτιάξουν το δικό τους μαγαζί με υλικά της φύσης που συλλέγουν από την αυλή». Οι Σ5-Σ6 ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ υπογράμμισαν με τη σειρά τους ότι τα ερεθίσματα που λαμβάνουν καθημερινά τα παιδιά επηρεάζουν τη θεματολογία του παιχνιδιού τους. Η Σ5 παραθέτει ένα παράδειγμα: «..Θα παρατηρήσουν συχνά κάποιο έντομο στην αυλή, θα το κάνουν κατοικίδιο θα του φτιάξουν φωλιά. Επίσης ασχολούνται πολύ και με τα επαγγέλματα. Τις προάλλες έφτιαξαν στην αυλή φαρμακείο όπου με διάφορα βότανα έφτιαχναν φάρμακα για τα ζώακια τους».

Τέλος, σχετικά με τα υλικά από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και αναφορικά με τους λόγους για τους οποίους αυτά επιλέγονται, οι έξι συμμετέχουσες έδωσαν πανομοιότυπες απαντήσεις. Βρέθηκαν να συμφωνούν ότι τα παιχνίδια είναι κατασκευασμένα από φυσικά και απλά υλικά, όπως το ξύλο, οι πέτρες, τα πανιά κ.α., ούτως ώστε να κινητοποιούν τη φαντασία των παιδιών και να είναι πιο αποτελεσματικά ως προς την παροχή ερεθισμάτων. Όπως έγινε αντιληπτό κατά τη διάρκεια των επισκέψεων στους τρεις χώρους η αισθητική των νηπιαγωγείων ήταν παρόμοια. Τα φυσικά υλικά κυριαρχούσαν, το ίδιο και οι γήινοι τόνοι στους τοίχους και τα έπιπλα. Τα παιχνίδια ήταν κατά βάση κατασκευασμένα από ξύλο (ζωάκια, οχήματα, κουζίνα) αλλά και άλλα υλικά όπως μαλλί (κούκλες), κεριά μέλισσας (διάφορες φιγούρες), πέτρα και ύφασμα. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η μεγάλη σημασία που έχουν δώσει οι νηπιαγωγοί στην επιλογή των παιχνιδιών. Όπως διαπιστώθηκε, μεγάλη τους επιδίωξη είναι να μην περιοριστεί η φαντασία των παιδιών σε καμία περίπτωση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι κούκλες Waldorf, κούκλες κατασκευασμένες από μαλλί, με ζωγραφισμένα χαρακτηριστικά προσώπου αλλά χωρίς την παρουσία στόματος. Το στόμα υποδηλώνει διάθεση και έτσι τα παιδιά είναι σε θέση να

αποδώσουν στην κούκλα όποια διάθεση επιθυμούν. Η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ τόνισε ότι τα φυσικά υλικά που δίνονται στα παιδιά ως παιχνίδια, τους εξάπτουν την φαντασία, ενώ παράλληλα τους δίνουν την αίσθηση της οικειότητας και της ικανοποίησης των αισθήσεων τους. Επίσης, διευκρίνισε ότι δεν χρησιμοποιούνται καθόλου τα συμβατικά πλαστικά παιχνίδια. *«Τα υλικά με τα οποία κατασκευάζονται τα παιχνίδια που παρέχονται στα παιδιά είναι ιδιαίτερης αντοχής και ακανόνιστων σχημάτων, έτσι ώστε να εξάπτουν και να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους. Τα υλικά αυτά επιλέγονται καθώς είναι κοντά στη φύση των παιδιών, είναι οικεία και ευχάριστα και ικανοποιούν όλες τους τις αισθήσεις. Χρησιμοποιούμε ποιοτικά υλικά που διαρκούν στο χρόνο, ώστε να μπορούν να περνούν άνετα από τη μια γενιά στην άλλη..».* Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ τονίζει επίσης ότι τα απλά υλικά συμβάλλουν στην ανάπτυξη δημιουργικής σκέψης κάτι που βοηθάει στην μετέπειτα σχολική ζωή. *«..Με αυτά τα απλά παιχνίδια, το ευφάνταστο παιχνίδι καλλιεργείται και μετατρέπεται σε δημιουργική, ανεξάρτητη σκέψη στα επόμενα στάδια της μάθησης».* Η Σ3- ΚΑΡΥΔΙΑ επίσης ανέφερε τα φυσικά υλικά με τα οποία κατασκευάζονται όλα τα παιχνίδια, με σκοπό την αποφυγή του καταιγισμού των ερεθισμάτων που λαμβάνουν τα παιδιά, ενώ παράλληλα διευκρίνισε ότι αυτή η αίσθηση του μινιμαλισμού επικρατεί σε όλο το χώρο του νηπιαγωγείου. Επιπλέον, ξεκαθάρισε ότι δεν χρησιμοποιούνται ως παιχνίδια ηλεκτρονικά μέσα, τα οποία υπονομεύουν τόσο την υγιή ανάπτυξη της φαντασίας, όσο και τις σωματικές ικανότητες. Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ επισημαίνει ότι δεν δίνουν βάση στην ποσότητα των υλικών αλλά στο να εγείρουν την περιέργεια των παιδιών. *«..Δεν δίνουμε βάση στην ποσότητα αλλά μας ενδιαφέρει το υλικό να κινεί την περιέργεια των παιδιών. Αρχικά το επεξεργάζονται και δεν είναι σίγουρα με ποιόν τρόπο μπορούν να το χρησιμοποιήσουν. Αργότερα και ίσως με λίγη περισσότερη νοητική διεργασία βρίσκουν χίλιους και δύο τρόπους να παίζουν με αυτά».* Η Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ αναφέρθηκε στη φυσικότητα των υλικών καθώς και στην παροχή υγιών ερεθισμάτων, με στόχο τα παιδιά να εμπνέονται καθημερινά για το παιχνίδι τους. Η ίδια τόνισε ότι ναι μεν το κόστος για τα συγκεκριμένα παιχνίδια είναι μεγαλύτερο, αλλά η αξία και η διάρκειά τους είναι αντίστοιχη. *«..Σκοπός μας δεν είναι να εντυπωσιαστούν τα παιδιά με το υλικό εκ πρώτης όψεως, αλλά να παρέχουμε ένα περιβάλλον γεμάτο ερεθίσματα από τα οποία τα παιδιά θα εμπνευστούν για να ξεκινήσουν να παίζουν..».* Τέλος η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ αναφέρεται και αυτή στα φυσικά υλικά τονίζοντας ότι αυτά δίνουν τη δυνατότητα στα παιδιά να συμπληρώσουν και όχι να καθορίσουν το ελεύθερο παιχνίδι τους.

ΣΥΜΒΙΒΑΣΜΟΣ		ΘΕΜΑΤΑ	ΠΡΟΣ	ΥΛΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΩΝ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ	ΚΑΙ	ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ		
ΚΑΘΟΔΗΓΗΣΗΣ				

Διακριτική παρουσία παιδαγωγού (Σ1)	Θέματα από την καθημερινή ζωή και παιχνίδι με οικοδομικό υλικό (Σ1)	Φυσικά/απλά (Σ1)
Διακριτική παρουσία παιδαγωγού (Σ2)	Θέματα από την καθημερινή ζωή (Σ2)	Φυσικά/απλά (Σ2)
Διακριτική παρουσία παιδαγωγού (Σ3)	Χειρωνακτικές εργασίες (Σ3)	Φυσικά/απλά (Σ3)
Παιδαγωγός ως πρότυπο (Σ4)	Θέματα από την καθημερινή ζωή (Σ4)	Φυσικά/απλά (Σ4)
Επικουρική παρουσία παιδαγωγού (Σ5)	Θέματα από την καθημερινή ζωή (Σ5)	Φυσικά/απλά (Σ5)
Παιδαγωγός ως πρότυπο (Σ6)	Θέματα από την καθημερινή ζωή (Σ6)	Φυσικά/απλά (Σ6)

Πίνακας 5. Συμβιβασμός ελευθερίας και καθοδήγησης, θέματα προς επεξεργασία και υλικά παιχνιδιών
Υπο-θέμα 2γ

Τρόποι δραστηριοποίησης των παιδιών στα εξωτερικά και εσωτερικά περιβάλλοντα.

Στη συγκεκριμένη ερευνητική υποενότητα θα διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικά περιβάλλοντα σε σχέση με τους εσωτερικούς χώρους και παράλληλα θα παρατεθούν οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών αναφορικά με τις προτιμήσεις των παιδιών σε σχέση με αυτά τα δύο περιβάλλοντα.

Σε σχέση με το πρώτο υποερώτημα, δηλαδή για τον τρόπο δραστηριοποίησης των παιδιών στα δυο περιβάλλοντα, για το οποίο ζητήθηκε κι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, οι συμμετέχουσες συμφώνησαν στο ότι το εξωτερικό περιβάλλον έχει μεγάλη αξία για τη πνευματική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών. Αυτό που παρατηρήθηκε κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού σε εξωτερικούς χώρους και είναι άξιο να σημειωθεί είναι πως τα παιδιά γίνονταν ένα με τον περιβάλλοντα χώρο. Φάνηκαν πολύ εξοικειωμένα και άνετα να κινηθούν και να παίξουν. Οι καιρικές συνθήκες παρά το γεγονός ότι οι επισκέψεις έγιναν καλοκαίρι και ο καιρός ήταν καλός δεν δείχνουν να πτοούν το παιχνίδι των παιδιών. Κάθε άλλο. Στις τρεις σχολικές αυλές υπήρχε ειδικό σημείο για την φύλαξη τόσο ενδυμάτων όσο και υποδημάτων κατάλληλων για κάθε καιρική συνθήκη ούτως ώστε τα παιδιά να αυτοεξυπηρετούνται ανάλογα. Οι κατασκευές και τα παιχνίδια και στις τρεις αυλές μπορούν να χαρακτηριστούν απλές και ανοιχτού τύπου και το υλικό παιχνιδιού αντίστοιχα.

Συγκεκριμένα, η Σ1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ ανέφερε το γεγονός ότι ανεξάρτητα από τις καιρικές συνθήκες, τα παιδιά έχουν πολύ χρόνο για παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο, πάντα ντυμένα με κατάλληλα ρούχα, ενώ το υλικό που τους παρέχεται είναι κατά βάση εργαλεία. «..Τα παιδιά

παίζουν εξίσου τόσο στην αυλή, όσο και στον εσωτερικό χώρο.. σκαρφαλώνουν στα δέντρα, στην περίφραξη, στις ξύλινες κατασκευές της αυλής, φτιάχνουν καταφύγια, παρατηρούν τα έντομα κ.α. Για παράδειγμα επιλέγουν σχεδόν καθημερινά το χτίσιμο καταφυγίων τόσο στην αυλή, όσο και στο εσωτερικό της τάξης. Στην αυλή χρησιμοποιούν τούβλα, πέτρες, και ξύλα για τις κατασκευές τους». Σχετικά, με τον εσωτερικό χώρο, δηλαδή στην τάξη, διευκρίνισε ότι κι εκεί δίνονται ευκαιρίες για ελεύθερο παιχνίδι, με τη χρήση των επίπλων. Αναφέρει συγκεκριμένα: «Στο εσωτερικό της τάξης δημιουργούν καταφύγια μετακινώντας κυρίως έπιπλα για παράδειγμα παγκάκια, τραπέζια, συρταριέρες και προσαρμίζουν σε αυτά διάφορα πανιά. Πολλές φορές χρησιμοποιούν έπιπλα με μεγάλες εσοχές όπως μεγάλες ραφιέρες και φτιάχνουν εκεί τις φωλιές τους..». Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ υπογραμμίζει ότι «Το υπαίθριο παιχνίδι δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να παίζουν, να εξερευνήσουν και να βυθιστούν στο φυσικό περιβάλλον - δίνοντάς τους την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους, να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής σκέψης, να τεντώσουν τους μυς τους και να βελτιώσουν τις κινητικές τους δεξιότητες.. Κύριο μέλημα μας είναι τα παιδιά να νιώθουν τις εποχές και να τις απολαμβάνουν ανεξαρτήτως καιρού..» Από την άλλη αναφερόμενη στον εσωτερικό χώρο του σχολείου σχολιάζει: «..Ο εσωτερικός χώρος του σχολείου από την άλλη παρέχει στα παιδιά μια ζεστασιά μια θαλπωρή στοιχεία που χρειάζονται τα παιδιά για να νιώσουν ασφάλεια..». Στη συνέχεια παραθέτει παραδείγματα από το παιχνίδι των παιδιών στα δύο περιβάλλοντα: «..Στον εξωτερικό χώρο θα μπορούσα να θυμηθώ το παιχνίδι με τους λασπόλακους που δημιουργούνται από τη βροχή. Γίνονται λίμνες για βαρκάκια από καρυδότσουφλα και φύλλα, γίνονται έλη με επικίνδυνα ζώα ή απλά λακκούβες για τσαλαβούτημα. Στον εσωτερικό χώρο του σχολείου τα παιδιά στο ελεύθερο παιχνίδι είναι ελεύθερα να στήσουν το παιχνίδι τους ακόμα και στην τουαλέτα αν απαιτείτε νερό στη δουλειά τους. Τις προάλλες για παράδειγμα δύο κορίτσια είχαν στήσει στον νιπτήρα ένα κομμωτήριο για ζώα όπου έλουζαν και περιποιούνταν τα κατοικίδια των άλλων παιδιών». Η Σ3- ΚΑΡΥΔΙΑ τόνισε, αρχίζοντας με ένα παράδειγμα που αφορά το παιχνίδι των παιδιών σε μια δασική περιοχή, ότι κοντά στη φύση τα παιδιά αναπτύσσουν περισσότερο τις αισθήσεις τους, εξερευνούν τον χώρο και παρατηρούν όλα τα μοναδικά στοιχεία που προσφέρει το εξωτερικό περιβάλλον. Αναφέρει: «Κάθε Πέμπτη τα παιδιά περνούν την ημέρα τους στη φύση. Έτσι οι γονείς τα φέρνουν στο κτήμα Συγγρού και τα παραλαμβάνουν από εκεί. Σ' αυτήν την ηλικία το παιδί συλλαμβάνει τον κόσμο μέσω των αισθήσεων. Το σώμα του είναι το αισθητήριο όργανο, το εργαλείο του σ' αυτήν τη διαδικασία..». Αναφορικά με τη σχολική τάξη ανέφερε ότι τα παιδιά επιλέγουν να παίζουν δημιουργώντας τα προσωπικά τους «σενάρια» παιχνιδιού. Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ θέτει έναν προβληματισμό αναφορικά με τα αστικά Waldorf νηπιαγωγεία τα οποία δεν έχουν πάντα άπλετο εξωτερικό χώρο. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «..Οι εκπαιδευτικοί σε

αστικά σχολεία Waldorf με περιορισμένες αυλές πρέπει να βρουν διαφορετικούς τρόπους για να ολοκληρώσουν πολλές από τις δραστηριότητες που συνήθως αναλαμβάνονται στα νηπιαγωγεία Waldorf. Μέσα από τη φροντίδα για το περιβάλλον μας σε εξωτερικούς χώρους, προβάλλουμε μέσω παραδείγματος έναν σεβασμό για τη φύση που καλλιεργεί τη ζεστασιά της ψυχής στα παιδιά.. Τα παιδιά πολλές φορές μεταφέρουν το υλικό που βρίσκουν στο δάσος για παράδειγμα μέσα στην αίθουσα όπου το χρησιμοποιούν με διαφορετικό τρόπο.. Ένα κουκουναρί για παράδειγμα γίνεται ένα σκατζοχοιράκι και ούτω κάθε εξής». Η Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ συνηγορώντας με τις προηγούμενες δυο τοποθετήσεις των νηπιαγωγών, επισήμανε ότι τα παιδιά κινούνται με μεγαλύτερη ελευθερία στον εξωτερικό χώρο και ασχολούνται ενεργά με τα υλικά της φύσης. Σχετικά με το παιχνίδι στον εσωτερικό χώρο ανέφερε ότι το παιχνίδι είναι πάντα πιο ήπιο, καθώς είναι περισσότερο περιορισμένο. «..Απασχολούνται με τα υλικά που τους παρέχουμε εμείς και το παιχνίδι τους είναι πιο ήπιο. Στην αυλή για παράδειγμα θα παίζουν με το νερό θα φτιάχνουν βαρκούλες με κομμάτια ξύλου. Στην τάξη θα χρησιμοποιήσουν τα υφάσματα αν θέλουν να φτιάξουν ένα αντίστοιχο σκηνικό νερού».

Τέλος, αναφορικά με το ζήτημα προτίμησης ανάμεσα στα δυο περιβάλλοντα, το εξωτερικό και το εσωτερικό, τρεις συμμετέχουσες (Σ1, Σ4, Σ6) απάντησαν- με μια μικρή διαφοροποίηση- ότι τα παιδιά απολαμβάνουν το παιχνίδι και στους δυο χώρους καθώς τους βρίσκουν το ίδιο ενδιαφέροντες , ενώ οι άλλες τρεις συμμετέχουσες (Σ2, Σ3, Σ5) απάντησαν ότι κατά τη δική τους αντίληψη τα παιδιά προτιμούν περισσότερο το εξωτερικό περιβάλλον. Κατά τη διάρκεια των επισκέψεων τα παιδιά φάνηκαν να απολαμβάνουν εξίσου το παιχνίδι και στους δύο χώρους ωστόσο μια παρατήρηση τέτοιου είδους δεν μπορεί να εξαγει γενικευμένα συμπεράσματα. Πιο συγκεκριμένα, η Σ1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ και η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ συμφωνούν στο ότι τα παιδιά απολαμβάνουν και τα δύο περιβάλλοντα με την πρώτη να αναφέρει ότι «Τα παιδιά δεν δείχνουν να απολαμβάνουν περισσότερο κάποιον από τους δύο χώρους. Θεωρώ πως και στα δύο περιβάλλοντα βρίσκουν ενδιαφέρον και εμπλέκονται στο παιχνίδι με την ίδια όρεξη. Πιστεύω πως αυτό συμβαίνει επειδή τα ίδια τα παιδιά έχουν την ελευθερία να επιλέξουν τον τρόπο με τον οποίο θέλουν να παίζουν χωρίς υποδείξεις». Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ δίνει μια συναφή με τη συνάδελφο της απάντηση λέγοντας ότι: «Η φύση είναι σίγουρα το περιβάλλον στο οποίο τα παιδιά εκτονώνουν περισσότερο την ενέργεια τους. Ωστόσο πιστεύω ότι επειδή το περιβάλλον της τάξης θυμίζει περισσότερο ένα ζεστό σπιτικό παρά μια σχολική τάξη τα παιδιά αισθάνονται το ίδιο όμορφα να παίζουν και μέσα. Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ θεωρεί πως τα παιδιά απολαμβάνουν περισσότερο το παιχνίδι στη φύση παρακινώντας τους γονείς τους, να τους δίνουν περισσότερο ελεύθερο χρόνο εκεί. «Πάντα λέω στους γονείς αν το παιδί είναι ανήσυχο βγάλτε το στη φύση αν βαριέται βγάλτε το στη φύση. Το παιχνίδι στη φύση είναι θεραπευτικό» λέει χαρακτηριστικά.

Η Σ3- ΚΑΡΥΔΙΑ ναι μεν τόνισε ότι τα παιδιά νιώθουν άνετα να παίζουν και στους δυο χώρους, αλλά κατά την προσωπική της άποψη στη φύση έχουν τη δυνατότητα να εκτονώσουν καλύτερα την ενέργειά τους. Τέλος η Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ ανέφερε ότι τα παιδιά προτιμούν το εξωτερικό περιβάλλον και κυρίως όταν οι καιρικές συνθήκες είναι ακραίες, όταν βρέχει ή χιονίζει.

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΠΟΙΗΣΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ	ΠΡΟΤΙΜΗΣΗ
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ1)	Εξωτερικό περιβάλλον και τάξη νηπιαγωγείου(Σ1)
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ2)	Εξωτερικό περιβάλλον (Σ2)
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ3)	Εξωτερικό περιβάλλον (Σ3)
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ4)	Εξωτερικό περιβάλλον και τάξη νηπιαγωγείου (Σ4)
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ5)	Εξωτερικό περιβάλλον (Σ5)
Εξίσου χρόνος στα δύο περιβάλλοντα - χειρωνακτικές/σωματικές δραστηριότητες (Σ6)	Εξωτερικό περιβάλλον και τάξη νηπιαγωγείου (Σ6)

Πίνακας 6. Δραστηριοποίηση παιδιών στα περιβάλλοντα και προτίμηση.

Υπο-θέμα 2δ

Οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τις διαφορές ανάμεσα σε νηπιαγωγεία Waldorf και σε παραδοσιακά νηπιαγωγεία αναφορικά με τον ρόλο του παιχνιδιού.

Η τρίτη θεματική ερευνητική κατηγορία ολοκληρώνεται με την υποενότητα που αφορά τις διαφορές που παρουσιάζονται μεταξύ των νηπιαγωγείων Waldorf και τα παραδοσιακά νηπιαγωγεία, τον τρόπο χρησιμοποίησης του παιχνιδιού ως εκπαιδευτικό εργαλείο καθώς και τις αντιλήψεις των νηπιαγωγών αναφορικά με την εξέλιξη που παρατηρείται στα παιδιά και τα οφέλη που αποκομίζουν από ένα Waldorf νηπιαγωγείο.

Όσον αφορά τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα σε ένα Waldorf νηπιαγωγείο και σε ένα παραδοσιακό και οι έξι συμμετέχουσες συμφώνησαν στο ότι στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία υπάρχουν περισσότερες μαθησιακές απαιτήσεις σε σχέση με τα νηπιαγωγεία Waldorf, με απόρροια να υπαγορεύεται περισσότερο κατευθυνόμενο παιχνίδι, εν αντιθέσει με τα Waldorf τα οποία εστιάζουν κυρίως στην ελευθερία του παιχνιδιού. Συγκεκριμένα, η Σ1-ΤΡΙΑΝΕΜΙ επισήμανε ότι στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία υπό την πίεση της επίτευξης μαθησιακών στόχων, οι δραστηριότητες είναι προσχεδιασμένες από τις παιδαγωγούς. Χαρακτηριστικά

αναφέρει: «...Στα σχολεία μας αυτό δεν ισχύει. Εδώ τα παιδιά μαθαίνουν αυτά που θέλουν, παίρνουν τη γνώση που τους χρειάζεται μέσω απλών παιχνιδιών». Η ίδια επίσης, προχώρησε και στην παράθεση ενός αντιπροσωπευτικού παραδείγματος στο οποίο διαφαίνεται με ποιόν τρόπο γίνεται η σύνδεση του παιχνιδιού με την καλλιέργεια γνώσης στα σχολεία Waldorf. Αναφέρει: «Ένα παράδειγμα είναι ότι η επαφή με τα μαθηματικά έρχεται μέσα από ρυθμικά χτυπήματα με τα χέρια. Ορισμένα άλλα παραδείγματα από την σχολική μας καθημερινότητα, είναι ότι τα παιδιά ανεβαίνουν σκάλες, κάνουν άλματα κι όλα αυτά στην ώρα του «παρκούρ» στο νηπιαγωγείο. Είναι ένας συνδυασμός από παιχνίδι και μάθημα, ο οποίος προσφέρει τις απαραίτητες εμπειρίες στα παιδιά για να μεγαλώσουν με υγεία». Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ τονίζει «Η πίεση που ασκείται στα μικρά παιδιά για ακαδημαϊκές επιδόσεις σε άλλα εκπαιδευτικά συστήματα δεν είναι μέρος της εκπαίδευσης Waldorf. Το παιχνίδι χρησιμοποιείτε συχνά για την προώθηση ακαδημαϊκής γνώσης κάτι που στα σχολεία Waldorf δεν συμβαίνει καθώς θεωρούμε πως η ακαδημαϊκή διδασκαλία αυτή καθαυτή προορίζεται για τις τάξεις όπου τα παιδιά είναι αναπτυξιακά έτοιμα να χρησιμοποιήσουν τη μνήμη τους και άλλες ικανότητες στην ακαδημαϊκή μάθηση». Στις «υπερβολικές» απαιτήσεις που υπάρχουν στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία σε σχέση με τα Waldorf αναφέρονται και η συνεντευξιαζόμενες στο νηπιαγωγείο ΚΑΡΥΔΙΑ. Συγκεκριμένα η Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ υπογραμμίζει την καταστρατήγηση της δημιουργικότητας και της φαντασίας ως αποτέλεσμα της συνεχούς απασχόλησης των παιδιών με οργανωμένες από άλλους δραστηριότητες. Η Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ θεωρεί επίσης ότι η παραδοσιακή εκπαίδευση πιέζει τα παιδιά να αποδίδουν περισσότερο χωρίς να τους παρέχει εσωτερικά κίνητρα κάτι που έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά να έχουν περισσότερο άγχος και μικρότερο κίνητρο για μάθηση. Επισημαίνει τα εξής: «..Ο φόβος της αποτυχίας είναι το συναισθηματικό υπόβαθρο που χρωματίζει κάθε σχολική δραστηριότητα. Οι μαθητές σε όλες τις βαθμίδες βρίσκονται αντιμέτωποι με το άγχος και το στρες και είναι εθισμένοι στις οθόνες ως δραστηριότητα διαφυγής. Αυτό είναι ανθυγιεινό και το ξέρουμε..». Επιπλέον τονίζει ότι τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα μέσω της εμπειρίας και δίνει ένα παράδειγμα από την τάξη υπογραμμίζοντας τα αποτελέσματα της μάθησης στην πράξη: «..Σε αντίθεση με αυτήν την εκπαίδευση τα σχολεία Waldorf προσφέρουν μια πιο ανθρωποκεντρική εμπειρία. Τα παιδιά δεν χρειάζονται φύλλα εργασίας και ασκήσεις για να είναι έτοιμα για την πρώτη δημοτικού. Τα παιδιά χρειάζονται πρώτα και κύρια, κοινωνικές δεξιότητες..». Στη συνέχεια παραθέτει ένα παράδειγμα από τραπεζοθέατρο : «..Οι αφηγητές πρέπει να διαπραγματευτούν, να ακούσουν ο ένας τον άλλον και να συμβιβαστούν.. εξασκούν τις γλωσσικές τους ικανότητες δημιουργώντας την πλοκή μιας ιστορίας.. Ασκείτε η δημιουργικότητα, η κατανόηση προηγούμενων ιστοριών και η προφορική γλώσσα, όπως και δεξιότητες εκτελεστικών λειτουργιών για παράδειγμα η μνήμη.

Χρησιμοποιούνται λεπτές και αδρές κινητικές δεξιότητες καθώς τα παιδιά τοποθετούν προσεκτικά τις μαριονέτες και τα σκηνικά, σηκώνουν με λεπτές κινήσεις την κουρτίνα...». Η Σ5-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ τονίζει την έντονη παρουσία κατευθυνόμενου παιχνιδιού στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία, εν αντιθέσει με τα Waldorf στα οποία δίνεται περισσότερη ελευθερία στο παιχνίδι, φέρνοντας ως παράδειγμα το παιχνίδι σε «γωνίες» σε αντιδιαστολή με τα ανοιχτού τύπου υλικά που παρέχονται στα παιδιά στα Waldorf νηπιαγωγεία. Επιπλέον, η ίδια παραθέτει ένα παράδειγμα στο οποίο συνδυάζεται το παιχνίδι με μια νέα γνώση. *«Η γνώση προκύπτει αλλά η αφορμή δίνεται μέσα από το παιχνίδι των παιδιών. Μπορεί να θέλει για παράδειγμα η νηπιαγωγός στο παραδοσιακό σχολείο να ετοιμάσει ένα παιχνίδι με αριθμούς για να εισάγει τους μαθητές στα μαθηματικά. Στο δικό μας σχολείο αυτό γίνεται με άλλους τρόπους. Θα μετρήσουν το μήκος μιας σανίδας για να την κάνουν γέφυρα ή θα ασχοληθούν με τον αργαλειό. Αυτά είναι τα μαθηματικά για εμάς»*. Τέλος η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ θεωρεί ότι στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία δεν δίνεται ιδιαίτερη βάση στην ατομικότητα του κάθε παιδιού κάτι που δεν ισχύει στα Waldorf όπου οι νηπιαγωγοί παρατηρούν τις μοναδικές προσωπικότητες και τις βοηθούν να εξελιχθούν.

Υπο-θέμα 2ε

Οι αντιλήψεις των νηπιαγωγών για τα κύρια οφέλη του παιχνιδιού στα παιδιά.

Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος της τρίτης θεματικής ερευνητικής κατηγορίας, δηλαδή τις αντιλήψεις των παιδαγωγών σχετικά με την εξέλιξη των παιδιών και τα οφέλη που αποκομίζουν μέσα από την προσχολική εκπαίδευση Waldorf, οι έξι συμμετέχουσες συγκλίνουν στην καλλιέργεια γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, στην ανάπτυξη της φαντασίας και στην διατήρηση της σωματικής υγείας. Παράλληλα, επισημαίνουν την αγάπη για τη μάθηση και την εξέλιξη της ατομικότητας.

Η Σ1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ εκτός από τα παραπάνω, αναφέρεται και στην ευθύνη που έχουν οι ίδιοι οι παιδαγωγοί ως προς την εξέλιξη των παιδιών. Επισημαίνει: *«Η αίσθηση της ζωής είναι από τις βασικές πρώτες αισθήσεις στην προσχολική ηλικία, δηλαδή η όρεξη να τρέξουν, να παίζουν ελεύθερα, να ξεκαρδιστούν στα γέλια με την πρώτη ευκαιρία. Η δική μας ευθύνη είναι να φροντίζουμε αυτή την αίσθηση καθώς είναι επένδυση για την υγεία τους. Όσον αφορά τα εκπαιδευτικά οφέλη, τα παιδιά διαθέτουν και δημιουργούν συνεχώς νέες ιδέες. Όσο μεγαλώνουν δεν τους ικανοποιεί το αμιγώς φανταστικό παιχνίδι, παρά χρειάζονται να βλέπουν τις ιδέες τους να γίνονται πράξη»*. Εν συνεχεία, παραθέτει ένα παράδειγμα: *«Για παράδειγμα μια σανίδα με την οποία είχαν πέρυσι φτιάξει ένα παγκάκι, στη συνέχεια έγινε γέφυρα για να περνούν πάνω από τις λακκούβες τις πολύ βροχερές μέρες του φθινοπώρου και προχθές την έπλυναν, την έβαψαν και ήθελαν να την κάνουν όχημα. Βλέπουν δηλαδή την ιδέα τους να γίνεται πράξη. Το παιχνίδι*

συμβάλλει στην αισθητηριακή τους ολοκλήρωση και μέσω των ανακαλύψεων τους, τους δίνει το έναυσμα να αγαπήσουν την γνώση πράγμα σημαντικό για την εξέλιξη τους μαθησιακά». Η Σ2-ΤΡΙΑΝΕΜΙ υπογραμμίζει ότι μέσω του παιχνιδιού τα παιδιά οικοδομούν κοινότητα, μαθαίνουν να συνεργάζονται και με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσουν τις γλωσσικές τους δεξιότητες. «...Η γλώσσα, με τη σειρά της, είναι απαραίτητη για την ανάγνωση, τη γραφή, τα μαθηματικά και κάθε μάθημα μετά. Οι δεξιότητες κριτικής σκέψης αναπτύσσονται επίσης από τη δημιουργικότητα και την καινοτομία που μαθαίνονται μέσω του παιχνιδιού. Και το παιχνίδι διδάσκει δεξιότητες όπως η αυτοπεποίθηση να μαθαίνεις από τις αποτυχίες». Με τη σειρά της η Σ3-ΚΑΡΥΔΙΑ τονίζει την σοβαρότητα της αντιμετώπισης των παιδιών ως ξεχωριστές οντότητες, ενώ ταυτόχρονα επισημαίνει και τα οφέλη που λαμβάνουν διαμέσου του παιχνιδιού σε φυσικά περιβάλλοντα. «Στα σχολεία Waldorf οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως εξατομικευμένες οντότητες, ωστόσο η ατομική εξέλιξη επιδιώκεται εντός της συλλογικότητας και μέσα σε ένα πλαίσιο με σαφή όρια και κανόνες. Στο παιχνίδι το παιδί επεξεργάζεται το περιβάλλον του. Παίζοντας εξασκείται και μαθαίνει, χωρίς να το κατευθύνει κανείς σε πρόωρη διανοητική επεξεργασία. Παίζοντας σε φυσικό περιβάλλον τα παιδιά ασκούν την κινητικότητά τους, την αίσθηση ισορροπίας και την αντοχή τους κάτι πολύ σημαντικό για την ηλικία και την εξέλιξη τους». Και η απάντηση της Σ4-ΚΑΡΥΔΙΑ σε άμεση συνάφεια με τη συνάδελφο της τονίζει «...τα παιδιά μέσω του παιχνιδιού στην πρώτη ηλικία αποκτούν τα απαραίτητα εκείνα εφόδια που χρειάζονται για να ανταπεξέλθουν στην μετέπειτα ζωή τους. Ψυχική ανθεκτικότητα, κοινωνικοποίηση, αυτοέλεγχος, αυτοπεποίθηση αλλά και δημιουργική φαντασία αγάπη για μάθηση και περιέργεια». Η Σ5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ υπογραμμίζει το πολύ σημαντικά οφέλη της υγιούς συναισθηματικής ανάπτυξης, της συνύπαρξης και της αποδοχής των άλλων, κάνοντας αναφορά και στα πλεονεκτήματα της σωματικής άσκησης. «Τα παιδιά εξελίσσονται πολύ όμορφα μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι. Μαθαίνουν να εκφράζονται να μοιράζονται τα συναισθήματα τους να αποδέχονται τους άλλους και να συνυπάρχουν θέτοντας τους δικούς τους κανόνες. Όπως είπα και προηγουμένως η σωματική άσκηση που επιτυγχάνεται μέσω του παιχνιδιού είναι σημαντικής αξίας για την μετέπειτα ζωή τους όπως επίσης και η εξάσκηση της φαντασίας τους». Τέλος η Σ6-ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ τονίζει «Θεωρώ η φύση των παιδιών είναι να μαθαίνουν να εξελίσσονται να μεγαλώνουν μέσα από το παιχνίδι. Έτσι και γίνεται. Μαθαίνουν και βιώνουν τις εμπειρίες μέσω του παιχνιδιού τους. Σε μια τάξη Waldorf τα παιδιά μαθαίνουν να αισθάνονται τον κόσμο γύρω τους να βλέπουν το καλό να αντιδρούν με καλοσύνη να αναζητούν την αισθητική».

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ	WALDORF ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΑ
Μαθησιακές απαιτήσεις (Σ1)	Ηθελημένη μάθηση από τα παιδιά (Σ1)
Μαθησιακές απαιτήσεις (Σ2)	Μάθηση αρμόζουσα με την ηλικία (Σ2)
Μαθησιακές απαιτήσεις (Σ3)	Ελευθερία στη γνώση (Σ3)
Μη παροχή εσωτερικών κινήτρων- Μαθησιακές απαιτήσεις (Σ4)	Ανθρωποκεντρική προσέγγιση της γνώσης (Σ4)
Κατευθυνόμενο παιχνίδι- Μαθησιακές απαιτήσεις (Σ5)	Ελεύθερο παιχνίδι χωρίς πίεση (Σ5)
Μη υποστήριξη της ατομικότητας (Σ6)	Σεβασμός στον προσωπικό ρυθμό (Σ6)

Πίνακας 7. Διαφορές παραδοσιακών νηπιαγωγείων με νηπιαγωγεία Waldorf.

ΕΞΕΛΙΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ	ΟΦΕΛΗ
Αισθητηριακή ολοκλήρωση (Σ1)	Αγάπη για τη γνώση (Σ1)
Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων(2)	Ανάπτυξη δημιουργικότητας (Σ2)
Ατομική εξέλιξη (Σ3)	Σωματική υγεία (Σ3)
Ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων(4)	Αγάπη για τη γνώση (4)
Συναισθηματική ανάπτυξη (Σ5)	Σωματική υγεία (Σ5)
Υγιής ανάπτυξη (Σ6)	Αγάπη για τη γνώση (Σ6)

Πίνακας 8. Εξέλιξη των παιδιών και οφέλη

Συζήτηση-Συμπεράσματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί η συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner, διαμέσου αντιλήψεων νηπιαγωγών οι οποίες εργάζονται σε νηπιαγωγεία Waldorf στην Ελλάδα. Μέσα από τις έξι συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν προέκυψαν καίρια συμπεράσματα, τα οποία θα παρατεθούν παρακάτω ακολουθώντας τη μορφή των δυο τελευταίων θεματικών ερευνητικών κατηγοριών και των υπό-ενοτήτων τους, για λόγους εξυπηρέτησης της εύληπτης κατανόησης των συμπερασμάτων.

Σημαντικό ζήτημα προς διερεύνηση και περαιτέρω ανάλυση αποτέλεσε η γενικότερη συμβολή του παιχνιδιού στην παιδική ηλικία. Αφορμή για την διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας όπως προαναφέρθηκε αποτέλεσε η ανάγκη να αναδειχθεί η σπουδαιότητα του ρόλου του παιχνιδιού στην ανάπτυξη των παιδιών όπως επίσης και να αναδειχθούν εκπαιδευτικές φιλοσοφίες που το χρησιμοποιούν ως κύριο εργαλείο τους -στην περίπτωση αυτή, η παιδαγωγική του Rudolf Steiner-. Οι έξι νηπιαγωγοί οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα

έδειξαν να αναγνωρίζουν και να κατανοούν σε βάθος την αξία του παιχνιδιού, το οποίο χρησιμοποιούν ως βασικό εργαλείο στη διδασκαλία τους. Μέσα από τις απαντήσεις τους έγινε σαφής η σύνδεση του παιχνιδιού με την επίτευξη της αγάπης για γνώση καθώς μέσω της αυθόρμητης ενασχόλησης με το παιχνίδι τα παιδιά οξύνουν την περιέργεια τους για την ίδια τη ζωή και αυτό τους οδηγεί στην αναζήτηση διαφόρων απαντήσεων για ζητήματα που τους αφορούν. Σύμφωνα με τον Χουιζίνγκα (2010), «Το παιχνίδι κομίζει σε έναν ατελή κόσμο και στη σύγχυση της ζωής μια προσωρινή περιορισμένη τελειότητα» (σ.24). Οι νηπιαγωγοί στο σύνολο τους έδειξαν ότι πιστεύουν στην μαγεία της παιδικής ηλικίας και θεωρούν με τη σειρά τους ότι το παιχνίδι συμβάλλει στη διατήρηση της παιδικής αθωότητας. Επιπρόσθετα τόνισαν τόσο την υγιή ψυχο-συναισθηματική και σωματική ανάπτυξη των παιδιών που επιτυγχάνεται μέσα από το παιχνίδι, όσο και την καλλιέργεια της φαντασίας και της δημιουργικότητας. Πολλές ερευνητικές μελέτες έχουν αναδείξει τη σπουδαιότητα του παιχνιδιού και τον βασικό ρόλο που παίζει στην υγιή ανάπτυξη των παιδιών. Αρκετά ικανοποιητικά σε σχέση με την αντίστοιχη βιβλιογραφία, κρίνονται τα ευρήματα που αντλήθηκαν από τις απαντήσεις των νηπιαγωγών πάνω στο ζήτημα αυτό.

Αναφορικά με τις μορφές παιχνιδιού οι οποίες προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner και πιο συγκεκριμένα στα νηπιαγωγεία Waldorf, τα συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν αφορούν κατά πλειοψηφία το ελεύθερο παιχνίδι. Το πρώτο και κύριο χαρακτηριστικό του παιχνιδιού είναι ότι είναι ελεύθερο, είναι στην πραγματικότητα ελευθερία. Κάθε παιχνίδι είναι μια εκούσια δραστηριότητα. Το κατ' επιταγή παιχνίδι δεν αποτελεί πλέον παιχνίδι. Μόνο με αυτή την ποιότητα της ελευθερίας ξεχωρίζει. Το παιχνίδι ποτέ δεν επιβάλλεται από φυσική αναγκαιότητα ή ηθική υποχρέωση. Δεν αποτελεί καθήκον. Γίνεται αβίαστα κατά τον ελεύθερο χρόνο (Χουιζίνγκα, 2010). Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούμε στον υπέρμετρο ζήλο με τον οποίο εκπαιδευτικοί και γονείς προσπαθούν να γεμίσουν τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών οργανώνοντας εκπαιδευτικές και όχι μόνο δραστηριότητες στερώντας τα από το δικαίωμα, του να επιλέξουν μόνα τους το τι θέλουν να κάνουν. Ένα από τα πιο σημαντικά συμπεράσματα αυτής της μελέτης είναι το γεγονός ότι τα παιδιά μαθαίνουν να ζουν μέσω του ελεύθερου ανεμπόδιστου και μη κατευθυνόμενου παιχνιδιού. Σύμφωνα με τα ευρήματα της μελέτης, η παιδαγωγική φιλοσοφία του Rudolf Steiner δείχνει να ενστερνίζεται το παραπάνω συμπέρασμα και γι' αυτό οι παιδαγωγοί στα σχολεία Waldorf δίνουν ιδιαίτερη βάση στο να παρέχουν αρκετό ελεύθερο χρόνο στα παιδιά ώστε αυτά να παίζουν χωρίς καμία καθοδήγηση. Σύμφωνα με τις νηπιαγωγούς το ελεύθερο παιχνίδι αποτελεί την κυρίαρχη μορφή παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο. Συγκεκριμένα δήλωσαν ότι το ελεύθερο παιχνίδι δίνει την δυνατότητα στα παιδιά να εκφράζονται πιο άμεσα και με

μεγαλύτερη άνεση, ενώ παράλληλα ενισχύει τη δημιουργικότητα και αναπτύσσει τη φαντασία τους. Αναντίρρητα, η θέση και η αξία του ελεύθερου παιχνιδιού αναλύθηκε εκτενώς στην παρούσα εργασία, με τα προαναφερθέντα συμπεράσματα να συμφωνούν απόλυτα με το θεωρητικό σκέλος της. Πιο αναλυτικά, το ελεύθερο παιχνίδι χρησιμοποιείται στο ημερήσιο πρόγραμμα όλων των νηπιαγωγείων Waldorf, ως το στοιχείο που τα διαφοροποιεί από τα υπόλοιπα νηπιαγωγεία. Μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι, τα παιδιά αποκτούν αυτονομία και παράλληλα διοχετεύουν την κινητικότητα τους. Διαμέσου των αισθητηριακών εμπειριών που αποκομίζουν, καλλιεργούν όλες τις δεξιότητές τους και μαθαίνουν να αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους. Τα παιδιά χρειάζονται ελεύθερο χρόνο και χώρο για παιχνίδι και εξερεύνηση. Χρειάζονται χρόνο για να παίξουν με τους φίλους τους, να αναπτύξουν τις ιδέες τους, να ανακαλύψουν νέα υλικά, να βαρεθούν και να ανακαλύψουν τρόπους να ξεπεράσουν την πλήξη τους, να μάθουν από τα λάθη τους και να καλλιεργήσουν τα πάθη τους.

Άλλες μορφές παιχνιδιού που αναδύθηκαν από τις απαντήσεις των νηπιαγωγών είναι και το φανταστικό, το συνεργατικό και το κατασκευαστικό παιχνίδι. Το φανταστικό παιχνίδι παίζει επίσης σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας των παιδιών, δεξιότητες οι οποίες αξιολογούνται ως πολύ σημαντικές για την μετέπειτα κοινωνική και ακαδημαϊκή ζωή των παιδιών. Επιπρόσθετα το κοινωνικό παιχνίδι αναφέρθηκε ως σημαντική μορφή παιχνιδιού μέσω του οποίου τα παιδιά μαθαίνουν να συνεργάζονται και να συνυπάρχουν με τους άλλους. Ένα νηπιαγωγείο Waldorf αποτελεί μια κοινότητα. Ένας από τους στόχους αυτής της κοινότητας είναι τα μέλη της να συνυπάρχουν αρμονικά και το παιχνίδι είναι ο τρόπος των παιδιών να κατανοούν τους κανόνες που διέπουν την κοινότητα. Τέλος επισημάνθηκε η συμβολή του κατασκευαστικού παιχνιδιού. Τα παιδιά σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf κάθε μέρα κατασκευάζουν κόσμους στους οποίους βουτούν με τη φαντασία τους. Επίσης αξίζει να αναφερθούμε στη σημασία της διαδικασίας μιας τέτοιας εργασίας από τα παιδιά. Από την σκέψη μέχρι την υλοποίηση οποιουδήποτε κατασκευαστικού παιχνιδιού τα παιδιά ασκούν δεξιότητες πολύ σημαντικές για την ανάπτυξη τους όπως η υπομονή, η επιμονή, η συνέπεια, ο προγραμματισμός κ.α.

Σημαντικά ευρήματα αντλήθηκαν επίσης αναφορικά με την ποιότητα του παιχνιδιού σε μια τάξη Waldorf. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω συμπεράσματα αναφορικά με το ελεύθερο παιχνίδι, εύλογα κάποιος θα μπορούσε να αναρωτηθεί το κατά πόσο τόση ελευθερία στο παιχνίδι δεν καταλήγει σε χάος. Πως διατηρείται λοιπόν η ποιότητα σύμφωνα με τις νηπιαγωγούς; Τα ευρήματα υπογραμμίζουν την εξελικτική πορεία της ποιότητας του παιχνιδιού η οποία διαφοροποιείται κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς. Πιο συγκεκριμένα η ποιότητα στην αρχή της χρονιάς είναι σαφώς κατώτερη σε σχέση με το τέλος αυτής, καθώς

τα παιδιά στην αρχή της χρονιάς δεν είναι αρκετά εξοικειωμένα. Επίσης, προς όφελος της ποιότητας γίνονται εναλλαγές ανάμεσα στο ελεύθερο παιχνίδι και πιο οργανωμένων δραστηριοτήτων έτσι ώστε να μην χάνετε το ενδιαφέρον και να διατηρείτε ισορροπία. Σύμφωνα με τον Χουιζίνγκα (2010), ένα άλλο χαρακτηριστικό του παιχνιδιού είναι η απομόνωση του, ο περιορισμένος του χαρακτήρας. «Παίζεται» μέσα σε ορισμένα χρονικά και τοπικά όρια. Περιέχει τη δική του πορεία και το δικό του νόημα. Έτσι και στα νηπιαγωγεία Waldorf τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να γνωρίζουν τα όρια μέσω του ρυθμού που διέπει το ημερήσιο πρόγραμμα. Ακολουθώντας έναν συγκεκριμένο ρυθμό κάθε μέρα τα παιδιά ξέρουν τι να περιμένουν και τότε, πόσο διαρκεί το παιχνίδι τους και τι το ακολουθεί. Αυτή η γνώση τα βοηθά να νιώθουν ασφάλεια και οικεία στο σχολικό περιβάλλον. Το παιχνίδι ασκεί πάνω μας μια μαγεία. Είναι προικισμένο με μαγεία, είναι μαγευτικό, σαγηνευτικό. Είναι προικισμένο με τις ευγενέστερες ιδιότητες που μπορούμε να αντιληφθούμε στα πράγματα: με τον ρυθμό και την αρμονία (Χουιζίνγκα, 2010).

Ένα άλλο ζήτημα το οποίο τέθηκε προς διερεύνηση είναι και αυτό της πρόκλησης που αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί Waldorf να συμβιβάσουν δυο φαινομενικά αντιθετικές έννοιες, δηλαδή του να δώσουν ελευθερία στα παιδιά να παίζουν και ταυτόχρονα να τα καθοδηγήσουν όποτε κρίνουν πως αυτό χρειάζεται. Τα συμπεράσματα τα οποία εξήχθησαν παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον και οι αντιδράσεις των νηπιαγωγών που περιγράφηκαν χρίζουν περαιτέρω ανάλυσης. Σύμφωνα με τις απαντήσεις των νηπιαγωγών, οι παιδαγωγοί κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού των παιδιών, κρατούν έναν διακριτικό και επικουρικό ρόλο. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε ότι φροντίζουν η παρουσία τους να είναι διακριτική ωστόσο πάντα συνεπής και σταθερή. Οι όποιες παρεμβάσεις γίνονται από πλευράς τους αφορούν περιπτώσεις ασφάλειας των παιδιών, χωρίς την ύπαρξη αυστηρού και καθοδηγητικού ύφους. Συγκεκριμένα, οι νηπιαγωγοί διευκρίνισαν ότι μέσα από την διακριτική παρουσία τους στο χώρο εν ώρα παιχνιδιού, δημιουργείται οικειότητα και διατηρείται το αίσθημα ασφάλειας στα παιδιά. Όλα τα παραπάνω συμπεράσματα που προέκυψαν από το ερευνητικό μέρος συμφωνούν με τις "οδηγίες" που θα πρέπει ν' ακολουθούν οι παιδαγωγοί στα σχολεία Waldorf όσον αφορά την παρουσία τους και τη συμβολή τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού. Όπως αναφέρθηκε, οι νηπιαγωγοί θα πρέπει να δημιουργούν ένα οικείο περιβάλλον στα παιδιά, το οποίο να προσιδιάζει στο οικογενειακό, κρατώντας ταυτόχρονα έναν διακριτικό ρόλο. Ο σκοπός είναι οι Waldorf νηπιαγωγοί να παρέχουν ασφάλεια και προστασία στα παιδιά, να επεμβαίνουν όταν το κρίνουν αναγκαίο και να αφήνουν τα παιδιά να αναπτύσσουν ελεύθερα τις δραστηριότητές τους, με καθοδηγήσεις οι οποίες είναι περισσότερο σαν συμβουλές.

Τα θέματα που επεξεργάζονται περισσότερο τα παιδιά στο ελεύθερο παιχνίδι τους, λαμβάνοντας υπόψη και τα παραδείγματα που παρέθεσαν οι νηπιαγωγοί είναι παιχνίδια που περιλαμβάνουν χειρωνακτικές εργασίες και τα οποία κατά κύριο λόγο προκύπτουν μέσα από την καθημερινή ζωή, π.χ. δημιουργία κάστρων, καταφυγίων, επαγγελματικών χώρων κ.α. Συγκεκριμένα διαπιστώνεται ότι δίνεται έμφαση σε παιχνίδια που περιλαμβάνουν χειρωνακτική εργασία, όπως είναι το χτίσιμο κάστρων και καταφυγίων, αλλά και σε παιχνίδια που αφορούν καθημερινές ασχολίες όπως είναι το ζύμωμα και το ράψιμο. Φυσικά, όλες οι δραστηριότητες εξαρτώνται από την εποχή στην οποία πραγματοποιούνται και από τα υλικά που έχουν τα παιδιά στη διάθεσή τους. Είναι σημαντικό σε αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε όλο τον εξοπλισμό του σχολείου και είναι ελεύθερα να παίξουν με αυτόν. Τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε μεγάλη γκάμα εξοπλισμού όπως εξοπλισμός μαγειρικής, εξοπλισμός επεξεργασίας ξύλου, υλικά τέχνης, μουσικά όργανα, αθλητικός εξοπλισμός διάφορων τύπων κ.α. Τέλος αξίζει να αναφερθούμε στη σημασία που δίνουν οι παιδαγωγοί στο να αποτελούν οι ίδιοι ένα άξιο παράδειγμα προς μίμηση από τα παιδιά καθώς αναγνωρίζουν το γεγονός ότι οι κινήσεις και οι συμπεριφορές τους έχουν μεγαλύτερη δύναμη για τα παιδιά από ότι τα λόγια τους.

Σχετικά με τα υλικά από τα οποία είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf καταλήγουμε στο ότι αυτά είναι φτιαγμένα από φυσικά και απλά υλικά, ιδιαίτερης αντοχής και ποιότητας. Η αισθητική είναι ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των σχολείων Waldorf και είναι κάτι το οποίο καλλιεργείτε στα παιδιά και διαμέσου των υλικών που επεξεργάζονται. Οι λέξεις που χρησιμοποιούμε για να δηλώσουμε τα στοιχεία του παιχνιδιού ανήκουν ως επί το πλείστον στην αισθητική και είναι όροι με τους οποίους προσπαθούμε να περιγράψουμε τις επενέργειες της ομορφιάς: ένταση, ισορροπία, αρμονία, αντίθεση, παραλλαγή, έκβαση, λύση κτλ. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείτε συνάφεια μεταξύ του παιχνιδιού και της αισθητικής. Ο στόχος πάντα είναι η κινητοποίηση της φαντασίας. Όσο πιο απλό και ακαθόριστο το υλικό τόσες πιο πολλές προοπτικές παιχνιδιού έχει.

Ο χρόνος που τα παιδιά φαίνεται να δραστηριοποιούνται στο εσωτερικό του σχολείου σε σχέση με ανοιχτούς φυσικούς χώρους φαίνεται να είναι ο ίδιος. Συγκεκριμένα τα παιδιά φαίνεται να παίζουν στη φύση ανεξαρτήτως καιρικών συνθηκών με στόχο να αποκτήσουν εξοικείωση με το φυσικό τοπίο και την εναλλαγή των εποχών αλλά και να εκτονώσουν την ενέργειά τους. Η παιδαγωγική Steiner, δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ελεύθερο παιχνίδι σε εξωτερικούς χώρους. Αναλυτικά τα παιδιά περνάνε πολύ χρόνο στη φύση, πραγματοποιώντας δραστηριότητες σε δάση και λόφους, έτσι ώστε να μην εγκλωβίζονται σε «τεχνητά» περιβάλλοντα, τα οποία τους στερούν τη χαρά της εξερεύνησης και της περιπέτειας. Ωστόσο

όπως προαναφέρθηκε λόγω της αισθητικής και της διαμόρφωσης των εσωτερικών χώρων του νηπιαγωγείου, αυτό αποτελεί επίσης ένα εξίσου ευχάριστο και ελκυστικό περιβάλλον που τηρεί τις προϋποθέσεις για παιχνίδι και απόκτηση αισθητηριακών εμπειριών. Οι σχολικές τάξεις είναι διαμορφωμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέχουν στα παιδιά ποικίλα ερεθίσματα και ενδιαφέροντα, έτσι ώστε ν' απολαμβάνουν το ελεύθερο παιχνίδι ακόμα και μέσα στην τάξη. Τα τελευταία συμπεράσματα της έρευνας αφορούν τις διαφορές που εντοπίζονται ανάμεσα στα νηπιαγωγεία Waldorf και τα παραδοσιακά νηπιαγωγεία, ως προς το παιχνίδι και τα οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά στην προσχολική εκπαίδευση σε ένα Waldorf νηπιαγωγείο. Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά των παιδιών στην πρώτη ηλικία είναι η ενέργεια. Σύμφωνα με τα ευρήματα κάποιες νηπιαγωγοί ανέφεραν την εισπνοή και την εκπνοή ως έννοιες που ορίζουν τη δομή των δραστηριοτήτων τους. Για κάθε εισπνοή που παίρνουν μαζί με τα παιδιά (ανάγνωση παραμυθιού, ζωγραφική, μουσική, χειροτεχνία) ακολουθεί μια εκπνοή (ελεύθερο παιχνίδι στην τάξη ή στον αύλειο χώρο). Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά εκτονώνουν την συσσωρευμένη ενέργεια τους, γεγονός πολύ σημαντικό για την υγιή ανάπτυξη τους. Συγκεκριμένα, το συμπέρασμα που προέκυψε είναι ότι στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία εμφανίζονται αυξημένες μαθησιακές απαιτήσεις από τα παιδιά, σε σχέση με τα Waldorf νηπιαγωγεία, με αποτέλεσμα το παιχνίδι να λαμβάνει περιορισμούς και να εκτελείται καθ' υπόδειξη των παιδαγωγών, ώστε να καλυφθούν οι εκπαιδευτικές ανάγκες. Αντιθέτως, τα νηπιαγωγεία Waldorf εστιάζουν περισσότερο στη βάση της εξέλιξης του ελεύθερου παιχνιδιού, χωρίς να υπάρχει πίεση για μαθησιακούς στόχους, με απόρροια τα παιδιά να λαμβάνουν τις γνώσεις που επιθυμούν και οι οποίες συμφωνούν με την ηλικία και τις δεξιότητές τους. Το ζητούμενο στα νηπιαγωγεία Waldorf δεν είναι τόσο η ανάπτυξη μαθησιακών στόχων που πολλές φορές μπορεί και να υπερβαίνει και τις ικανότητες των παιδιών, όσο η ανάπτυξη της ζωντανής και ευέλικτης φαντασίας των παιδιών, κάτι που επιτυγχάνεται μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι, χωρίς να υπάρχει πίεση και αυστηρό πλαίσιο καθοδήγησης. Επίσης, η μάθηση στα νηπιαγωγεία Waldorf κατακτάται μέσα από αισθητηριακές εμπειρίες και πράξεις, με την έμφαση να δίνεται όχι στα μαθησιακά αποτελέσματα αλλά στις μαθησιακές διαδικασίες που αφορούν το παιχνίδι, που οδηγούν στην κατάκτηση των εμπειριών.

Το συμπέρασμα που εξήχθη αναφορικά με την πορεία της εξέλιξης των παιδιών κατά τη φοίτηση τους σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf, αφορά την καλλιέργεια του ψυχικού κόσμου, της φαντασίας, της σωματικής υγείας και όλων των αισθητηριακών παραγόντων που επηρεάζουν την ανάπτυξη των παιδιών. Ταυτόχρονα μέσα από την προσχολική εκπαίδευση Steiner παρέχονται όλα τα εφόδια για τη μετέπειτα μαθησιακή πορεία και την υγιή ανάπτυξη της

ατομικότητας των παιδιών. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα στοιχεία για την ανάπτυξη των συναισθηματικών, διανοητικών, πνευματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, ενώ παράλληλα διαμορφώνουν την ατομικότητά τους και κατακτούν βασικές αρχές, όπως είναι η συνεργασία και το ενδιαφέρον για τη γνώση.

Ολοκληρώνοντας σύμφωνα με την ανάλυση των αποτελεσμάτων της ερευνάς καταλήξαμε στο γεγονός ότι τα συμπεράσματα της, επιβεβαιώνουν και υποστηρίζουν το θεωρητικό υπόβαθρο της παρούσας μελέτης. Συνοψίζοντας, το κεντρικό ερευνητικό μας ερώτημα ήταν «Ποια είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην παιδαγωγική του Rudolf Steiner». Καταλήγουμε στο γεγονός ότι το παιχνίδι παίζει αναπόσπαστο και πολύ ουσιαστικό ρόλο σε αυτήν την παιδαγωγική φιλοσοφία καθώς αποτελεί μέρος του ημερήσιου ρυθμού και διέπει το ημερήσιο πρόγραμμα της τάξης. Τα οφέλη που αποκτούν τα παιδιά μέσω της ενασχόλησης τους με το παιχνίδι είναι πολύ σημαντικά για την υγιή ανάπτυξη τους και η παιδαγωγική του Rudolf Steiner που στοχεύει στην ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, το χρησιμοποιεί ως βασικό της εργαλείο. Επιπρόσθετα αναφορικά με το πρώτο υποερώτημα της μελέτης μας, το οποίο ήταν «Με ποιόν τρόπο χρησιμοποιούν οι εκπαιδευτικοί της προσχολικής εκπαίδευσης στα σχολεία Waldorf το παιχνίδι» θεωρούμε πως έγινε σαφής ο τρόπος με τον οποίο οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν το ελεύθερο παιχνίδι. Αφήνουν τα παιδιά να εκτονώσουν την ενέργεια τους και να ενεργοποιήσουν την περιέργεια και τη φαντασία τους παρεμβαίνοντας ελάχιστα και δείχνοντας εμπιστοσύνη στην διαδικασία. Ολοκληρώνοντας, το δεύτερο και τελευταίο υποερώτημα ήταν «Πώς επιδρά το παιχνίδι στην φυσιολογική ανάπτυξη των παιδιών στα σχολεία Waldorf». Τα αποτελέσματα της έρευνας τόνισαν τα σημαντικά οφέλη που αποκομίζουν τα παιδιά αναφορικά με την σωματική τους υγεία, την ανάπτυξη της ατομικότητάς τους, τις κοινωνικές, συναισθηματικές και γνωστικές τους δεξιότητες.

Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Συνολικά, θεωρούμε ότι η παρούσα έρευνα συμβάλλει στην εξαγωγή πολλών και χρήσιμων συμπερασμάτων παρά το γεγονός ότι περιορίζονται στις μαρτυρίες έξι εκπαιδευτικών. Τα ευρήματα είναι σημαντικά, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν προηγούμενες έρευνες αναφορικά με τη συμβολή του παιχνιδιού στα Waldorf νηπιαγωγεία στην Ελλάδα. Επιπλέον, η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε επιτρέπει να φωτιστεί εκ των έσω η λειτουργία ενός νηπιαγωγείου Waldorf, φωτίζοντας το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό και σχολικό πλαίσιο, αλλά και παρέχοντας ένα ενδιαφέρον πλαίσιο σκέψης για περαιτέρω διερεύνηση της συμβολής του παιχνιδιού στην προσχολική εκπαίδευση.

Βασιζόμενοι στο γεγονός ότι μέσω της συγκεκριμένης έρευνας έχουν προκύψει κάποια δεδομένα και θεωρώντας ότι η έρευνα δεν πρέπει να είναι στάσιμη θεωρούμε σημαντική την περαιτέρω διερεύνηση της φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής Waldorf. Μια ερευνητική πρόταση θα μπορούσε να αποτελεί η συγκριτική θεώρηση ανάμεσα στο παραδοσιακό μοντέλο διδασκαλίας και την παιδαγωγική του Rudolf Steiner. Κάτι τέτοιο θα συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση και των δυο μοντέλων σχολείων και παράλληλα θα εντοπίσει τις δυνατότητες για να αξιοποιηθούν οι συνάψεις μεταξύ τους, με σκοπό την ενίσχυση της καινοτομίας και της ποιότητας στην εκπαίδευση.

Δεδομένων των νέων ευρημάτων, κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελέσει τη βάση για μια ποιοτική έρευνα, η οποία θα προσπαθήσει να διασταυρώσει τα αποτελέσματα της με τα αποτελέσματα που έχουν προκύψει από την παρούσα έρευνα. Με αυτόν τον τρόπο, θα μπορέσει να υπάρξει μέτρηση της βαρύτητας των μεταβλητών που έχουν εντοπιστεί στην τρέχουσα έρευνα, καθώς επίσης και η δυνατότητα της γενίκευσης των αποτελεσμάτων της, αφού το δείγμα των νηπιαγωγών θα είναι σαφώς πολύ μεγαλύτερο. Επιπλέον, προτείνεται παρόμοια έρευνα ποιοτικής προσέγγισης η οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί και σε νηπιαγωγούς που εργάζονται σε παραδοσιακά νηπιαγωγεία, έτσι ώστε να υπάρξει μια συγκριτική θεώρηση της συμβολής του παιχνιδιού. Επιπρόσθετα, η συγκεκριμένη έρευνα θα μπορούσε να γίνει ποσοτική και να επεκταθεί και σε άλλες περιοχές της χώρας, σε πανελλαδικό επίπεδο, και το δείγμα μας ν' αφορά εκπαιδευτικούς τόσο από την πρωτοβάθμια, όσο και από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Τέλος, από την έρευνα προέκυψε ότι οι νηπιαγωγοί θεωρούν ότι τα παιδιά που αποφοιτούν από τα Waldorf νηπιαγωγεία πιθανόν να έχουν καλύτερες ακαδημαϊκές επιδόσεις, λόγω των σημαντικών δεξιοτήτων που αποκτούν κατά τη φοίτησή τους στο νηπιαγωγείο, πολλές εκ των οποίων κατακτούνται μέσα από το παιχνίδι. Επομένως, θα ήταν χρήσιμο να διεξαχθεί μια έρευνα η οποία θα διερευνά την ακαδημαϊκή επιτυχία των μαθητών που φοιτούν σε κλασικά νηπιαγωγεία σε σύγκριση με τα νηπιαγωγεία Waldorf.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

- Αντωνιάδης, Α. (1994). *Το παιχνίδι*. Θεσσαλονίκη: University studio press.
- Αυγητίδου, Σ. (2001). *Το παιχνίδι: σύγχρονες ερμηνευτικές και διδακτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Τυπωθήτω Γ.Δάρδανος.
- Βάμβουκας, Μ.Ι. (2002). *Εισαγωγή στην ψυχολογική έρευνα και μεθοδολογία*, (5η εκδ.). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Bell, J. (1997). *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας: οδηγός για φοιτητές και υποψήφιους διδάκτορες*. Αθήνα: Gutenberg.
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Carvey C. (1990). *Το παιχνίδι : η επίδραση στην εξέλιξη του παιδιού*. Αθήνα: Κουτσουμπός Α.Ε .
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.
- Ντολιοπούλου, Ε. & Γουργιώτου, Ε. (2008). *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση. Με έμφαση στην προσχολική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσο για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Σαχίνη-Καρδάση, Α.,(2007). *Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στο Χώρο της Υγείας*. Γ΄ Έκδοση. Αθήνα: Βήτα.
- Σιβροπούλου, Ρ. (1998). *Η οργάνωση και ο σχεδιασμός του χώρου στο πλαίσιο του παιχνιδιού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σταλίκας, Α. Β. (2005). *Μέθοδοι έρευνας στην ψυχολογία*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χουζίνγκα, Γ. (2010). *Ο άνθρωπος και το παιχνίδι (Homo Ludens)*. Αθήνα: Γνώση.

Ξερόγλωσση Βιβλιογραφία

- Alase, A. O. (2016). *The impact of the Sarbanes-Oxley Act (SOX) on small-sized publicly traded companies and their communities (Unpublished doctoral dissertation)*. Northeastern University.
- Benians, J., (1990). *Insights into child development: A study in child development based on the work of Dr. Rudolf Steiner*. Endinburgh: Mercury Press.
- Braun V. και V. Clarke. (2012). *Thematic analysis* στο: H. Cooper (επιμ.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. Ουάσινγκτον: American Psychological Association, 51-77.
- Clouder, C. & Rawson, M. (1998). *Waldorf Education*. Endinburgh: Floris Books.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative Inquiry and research design choosing among five approaches (3rd Ed)*. Thousand Oaks. CA: Sage Publications.
- Cusick, L. (1990). *Waldorf Parenting Handbook*. New York: Rudolf Steiner Press.
- Easton, F. (1997). *Education the Whole Child, Head, Heart, and Hands: Learning from the Waldorf Experience*. New York: Floris Books.
- Finser, T. (1994). *School as a Journey - The Eight-year Odyssey of a Waldorf teacher and His Class*, Hudson. New York: Anthroposophic Press.
- Goethe, J. W. (1997). *Goethe's Colour Teachings*. Copenhagen: Hernov.
- Gray P. (2013). *Free to learn*. New York : Basic books.
- Groos K. (1901). *The play of man*. New York : Appleton.
- Hemleben, J. (1975). *Rudolf Steiner*. Sussex: Henry Goulden.
- Hesse, H. (1991). *Soul of the Age: Selected Letters of Hermann Hesse, 1891–1962*. [n. p.]: Farrar Strauss & Giroux. C.A : Basic books.
- Howard, S. (2006). *The Essentials of Waldorf Early Childhood Education*. Gateways, A Newsletter of the Waldorf Early Childhood Association of North America, Issue 5.
- Köllner, S., Leinert, C. (1998). *Waldkindergarten*. Augsburg: RIWA
- Leber, S. (1996). *Die Pädagogik der Waldorfschule und ihre Grundlagen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- McKay, S. L. (2006). *Researching second language classrooms*. Mahwah. NJ: Lawrence Erlbaum.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Routledge.
- Miller, R. (1997). *What are Schools for?* Brandon: Hollistic Education Press.
- Milteer, R. M., Ginsburg, K. R. (2012). *Council on Communications and Media Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health, & Mulligan, D. A. The importance of play*

in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bond: Focus on children in poverty. Pediatrics, 129, e204–e215.

Nicol, J., & Taplin, J. T. (2012). *Understanding the Steiner Waldorf approach: Early years education in practice.* New York: Routledge.

Nielsen, T. W. (2004). *Rudolf Steiner's Pedagogy of Imagination: A Case Study of Hollistic Education.* Bern: Peter Lang.

Paull, J. (2018). *The Home of Rudolf Steiner: Haus Hansi,* Journal of Biodynamics. Tasmania, 126:19-23.

Petrash, J. (2002). *Understanding Waldorf Education: Teaching from the inside out.* New York: Gryphon House.

Richter, T. (2010). *Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule.* Stuttgart: Freies Geistes Leben.

Sassmannshausen, W. (2008). *Waldorf – Pädagogik. auf einen Blick. Einführung für den Kindergarten.* Freiburg: Herder.

Smith, J. A., Flowers, P., & Larkin, M. (2009). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research.* Los Angeles, Ca: Sage.

Steiner, R. (1921). *A Modern Art of Education.* London: Rudolf Steiner Press.

Steiner, R. (1991). *Autobiography: Chapters in the Course of my life, 1861-1907.* Freiburg: Steinerbooks: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1996a). *The Education of the Child and Early Lectures on Education,* Hudson. New York: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1996b). *The child's changing consciousness. As the basis of Pedagogical Practice.* Hudson. NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (1997). *The Essentials of Waldorf Education.* Hudson. NY: Anthroposophic Press.

Steiner, R. (2000). *Practical Advices to Teachers. Great Barrington.* MA: Anthroposophic Press.

Trostli, R. (1998). *Rhythms of learning: What Waldorf education offers children, parents & teachers. Selected lectures by Rudolf Steiner.* Hudson. NY: Anthroposophic Press.

Uhrmacher, B. (1995). *Uncommon Schooling: A Historical Look at Rudolf Steiner, Anthroposophy and Waldorf Education.* Curriculum Inquiry.

Weber, R. P. (1990). *Basic Content Analysis (2nd edition).* London: Sage University Paper.

Ηλεκτρονική Βιβλιογραφία

Alliance for Public Waldorf Education (2013). *Public Waldorf schools and the common core standards: The Alliance for Public Education recommendations for the appropriate placement of the common core standards into Waldorf-inspired programs (1st ed.)*. Ανακτήθηκε από: http://www.allianceforpublicwaldorfeducation.org/wpcontent/uploads/2013/11/Public_Waldorf_CommonCore_Part1.pdf.

Bjørnholt, M. (2014). *Room for Thinking - The Spatial Dimension of Waldorf Education*. Research on Steiner Education, 115-130. Ανακτήθηκε από: www.rosejournal.com/index.php/rose/article/viewFile/190/201.

Dahlin, B. (2007), *The Waldorf School – Cultivating Humanity?*, Karlstad University. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/277756230_The_Waldorf_School_-_Cultivating_Humanity_A_report_from_an_evaluation_of_Waldorf_schools_in_Sweden

Dhondt, P. (2015), *The Possibility of an Unbiased History of Steiner/Waldorf Education?*. Contemporary European History, 24, pp639-649
Ανακτήθηκε από doi:10.1017/S0960777315000387

Federation of Waldorf Schools in Germany (2015). *Waldorf world list: Directory of Waldorf and Rudolf Steiner Schools and Teacher Training Centers worldwide*. Presented at the biannual International Forum of the Waldorf/ Steiner Schools (Hague Circle) in Dornach, Switzerland, Ανακτήθηκε από : http://www.freundewaldorf.de/fileadmin/user_upload/images/Waldorf_World_List/Waldorf_World_List.pdf

International association for Steiner/ Waldorf early childhood education (IASWECE). Ανακτήθηκε από : <https://iaswece.org/about-us/the-universal-human-spirit-of-waldorf-education/>

Ίσαρη, Φ., & Πούρκος, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας: Εφαρμογές στην Ψυχολογία και στην Εκπαίδευση 12-34*. Ανακτήθηκε από : https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf.

Κεδράκα, Κ. (2008). *Μεθοδολογία Παρατήρησης*. Ανακτήθηκε από : http://users.sch.gr/hlapanis/portal/images/uploads/registered/eap/ke51_methodologia_paratirisis_kedraa.pdf.

Παιδόκηπος Καρυδιά (2022). «Η Καρυδιά», Προσχολικό Εκπαιδευτήριο Γουόλντορφ Κηφισιάς. Ανακτήθηκε από : <http://www.karydia.org/>.

Παιδόκηπος Waldorf (2022). Νηπιαγωγείο. Ανακτήθηκε από : <https://www.paidokipos-waldorf.gr/>.

Setzer W. V. (2016). *Electronic Media and Waldorf Education*. Ανακτήθηκε από : <https://www.waldorflibrary.org/articles>.

Sobo, El., (2014). *Play's relation to health and well-being in preschool and kindergarten: a Waldorf (Steiner) education perspective*, International Journal of Play, 3:1, 9-23. Ανακτήθηκε από : DOI: 10.1080/21594937.2014.886102.

Τριανέμι (2022). Νηπιαγωγείο και Δημοτικό σχολείο. Ανακτήθηκε από : <http://www.trianemi.edu.gr/>.

Werner, U. (1999). *Anthroposophy during Nazi times in Europe*. Ανακτήθηκε από : <http://www.waldorfanswers.org/AnthroposophyDuringNaziTimes.htm>.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Παράρτημα 1: Πρωτόκολλο συνέντευξης

1^η Ενότητα ερωτήσεων- Προφίλ συμμετεχόντων

- 1)Πόσο χρονών είστε;
- 2)Τι σπουδές έχετε κάνει;
- 3)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;
- 4)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;
- 5)Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;
- 6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά με την εκπαίδευση Steiner;

2^η Ενότητα ερωτήσεων- Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

- 7)Ποια θεωρείται ότι είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner;
- 8)Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

3^η Ενότητα ερωτήσεων- Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

- 9)Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;
- 10)Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;
- 11)Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις; να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.
- 12)Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;
- 13)Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;
- 14)Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;
- 15)Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;
- 16)Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.
- 17)Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2: Οι Απομαγνητοφωνήσεις των συνεντεύξεων

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 1- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 1- ΤΡΙΑΝΕΜΙ

1^η Ενότητα ερωτήσεων- Προφίλ ερωτηθείσας

1)Πόσο χρονών είστε;
Είμαι 38 ετών.

2)Τι σπουδές έχετε κάνει;
Είμαι απόφοιτη του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία (ΤΕΑΠΗ) στην Αθήνα.

3)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;
Ως εκπαιδευτικός εργάζομαι 14 έτη.

4)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;
Τα τελευταία 10 χρόνια εργάζομαι σε σχολεία Waldorf.

5)Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;
Είμαι ιδρυτικό μέλος του σχολείου Τριανέμι από το 2016. Τα πρώτα μου χρόνια ως νηπιαγωγός απασχολήθηκα στον ιδιωτικό τομέα και αργότερα σε ένα σεμινάριο θεατρικού παιχνιδιού ήρθα σε επαφή με κάποιους εκπαιδευτικούς που γνώριζαν τον συγκεκριμένο παιδαγωγικό τρόπο, κάτι που μου κίνησε πολύ το ενδιαφέρον. Έτσι αναζήτησα έναν παιδόκηπο και έκανα αίτηση να γίνω βοηθός. Από τότε κατάλαβα ότι δεν μπορώ να δουλέψω διαφορετικά παρά μόνο με αυτό τον παιδαγωγικό τρόπο.

6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά με την εκπαίδευση Steiner;

Βεβαίως και έχω επιμορφωθεί. Συγκεκριμένα, έχω παρακολουθήσει τα σεμινάρια που διεξάγονται εδώ στην Αθήνα από το Waldorf Association Hellas. Τα σεμινάρια αυτά πραγματοποιούνται σε εβδομαδιαία βάση και οι συναντήσεις έχουν σκοπό την θεωρητική και πρακτική κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Έχουμε την ευκαιρία να συναντηθούμε με ανθρώπους που έχουν την ίδια αγάπη για τη συγκεκριμένη παιδαγωγική και ν' ανταλλάξουμε ιδέες και απόψεις.

Επίσης, σε πολλές συναντήσεις έχουμε τη δυνατότητα να ακούσουμε καλεσμένους από το εξωτερικό οι οποίοι μοιράζονται μαζί μας πολύτιμες γνώσεις και εμπειρίες τους.

2^η Ενότητα ερωτήσεων- Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

1)Ποια θεωρείται ότι είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner;
Τα παιδιά γενικότερα μαθαίνουν μέσα από το παιχνίδι. Αυτή είναι στην ουσία η «δουλειά» τους, η μάθηση με πιο παιγνιώδη τρόπο. Άλλωστε, μέσα από το παιχνίδι αναπτύσσονται ψυχικά, συναισθηματικά αλλά και σωματικά. Όσον αφορά την παιδαγωγική Steiner, σε όλα τα σχολεία Waldorf δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο λεγόμενο ελεύθερο παιχνίδι και στην επαφή των παιδιών με την φύση, ώστε να επιτευχθούν όλα τα

παραπάνω. Η μεγαλύτερη προσοχή δίνεται στο παιχνίδι, το οποίο διεξάγεται σε εξωτερικούς χώρους.

2) Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Από τις μορφές του παιχνιδιού θεωρώ ότι προσφέρονται περισσότερο το κατασκευαστικό παιχνίδι και το συνεργατικό. Όσον αφορά το κατασκευαστικό παιχνίδι πιστεύω ότι είναι μια μορφή που ευνοείται ιδιαίτερα στα Waldorf νηπιαγωγεία καθώς υπάρχει πολύ υλικό για αυτό. Συγκεκριμένα, στον εξωτερικό χώρο υπάρχουν ελάχιστα παιχνίδια και έτσι τα παιδιά δημιουργούν τα παιχνίδια τους μέσω των κατασκευών τους. Από την άλλη, στην τάξη το υλικό που τους παρέχεται δεν έχει σαφή χρήση και έτσι πάλι πρέπει τα παιδιά να φανταστούν και να κατασκευάσουν το παιχνίδι τους. Σχετικά με το συνεργατικό παιχνίδι, είναι εξίσου πολύ σημαντικό στο σχολείο μας. Ο στόχος μας είναι όλα τα παιδιά του σχολείου να παίζουν αρμονικά μεταξύ τους. Φυσικά, δεν εννοούμε τα παιδιά να μην έχουν προτιμήσεις στα παιχνίδια τους ή να μην παίρνουν την απόσταση τους όταν το χρειάζονται. Απλώς στοχεύουμε διαμέσου του παιχνιδιού να καλλιεργούμε τον δρόμο της καλοσύνης, της καλής κουβέντας και της συμφιλίωσης.

3^η Ενότητα ερωτήσεων- Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

1) Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Κατά βάση προωθούμε το ελεύθερο παιχνίδι. Δίνουμε τη δυνατότητα και το χρόνο στα παιδιά να παίζουν όπως θέλουν. Αν δούμε ότι κάποιο παιδί θέλει να παίξει μόνο του φυσικά και έχει αυτή τη δυνατότητα. Μέσα στην ημέρα υπάρχουν και κατευθυνόμενα παιχνίδια όπου τα παιδιά μας κάνουν ρυθμικά παιχνίδια με τη νηπιαγωγό. Κατά βάση όμως το παιχνίδι είναι ελεύθερο.

2) Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Τα παιδιά παίζουν ελεύθερα για 45 λεπτά κάθε μέρα στον εξωτερικό χώρο τους σχολείου ανεξαιρέτως καιρικών συνθηκών και 45 λεπτά εντός της τάξης. Αρχικά το παιχνίδι τους στην έναρξη της σχολικής χρονιάς δεν έχει τον ίδιο χαρακτήρα, με αυτόν που έχει στη λήξη της σχολικής χρονιάς. Η ποιότητα του παιχνιδιού τους αλλάζει όσο περισσότερο παίζουν. Τους πρώτους μήνες τα παιδιά είναι πιο μαζεμένα και πιο διστακτικά. Δεν ξέρουν πώς να χρησιμοποιήσουν το υλικό που τους παρέχουμε. Ενδεχομένως, να τους λείπει το πλαστικό υλικό, τα έντονα χρώματα και οι σαφείς οδηγίες. Η μικρή ποσότητα παιχνιδιών επίσης δείχνει να τους προβληματίζει. Ίσως στην αρχή χρειαστεί να παίξουμε κι εμείς μαζί τους, ώστε να τους δείξουμε κάποιους τρόπους με τους οποίους μπορούν να «χτίσουν» διάφορους κόσμους.

3) Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις: να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Ο παιδαγωγός συνήθως κάθεται σε μια θέση μέσα στην τάξη ούτως ώστε να τον βλέπουν τα παιδιά και ταυτόχρονα να τα βλέπει κι αυτός. Εκεί ο παιδαγωγός καταπιάνεται με διάφορες χειρωνακτικές δραστηριότητες, όπως το πλέξιμο, η ζωγραφική, το μαγείρεμα

και το ζύμωμα. Τα παιδιά παίζουν τριγύρω ελεύθερα και ο παιδαγωγός δεν παρεμβαίνει, αλλά διακριτικά τα παρατηρεί. Αν χρειαστεί πλησιάζει και παρέχει βοήθεια. Το περιβάλλον είναι έτσι δομημένο ώστε τα παιδιά να είναι ανεξάρτητα να μπορούν να αυτοεξυπηρετηθούν. Τους εμπνέει εμπιστοσύνη σαν να είναι σπίτι τους. Για παράδειγμα, η νηπιαγωγός κάθεται και ζυμώνει και παρατηρεί ότι κάποιο παιδί έχει σκαρφαλώσει σε ένα αρκετά μεγάλο ύψος. Τότε παρεμβαίνει γιατί τίθεται θέμα ασφαλείας. Ωστόσο, ο τρόπος που παρεμβαίνει δείχνει στο παιδί ότι το εμπιστεύεται. Για παράδειγμα θα του πει: «Νιώθεις ασφαλής σε εκείνο το ύψος; Σκαρφαλώνουμε μέχρι το σημείο που αισθανόμαστε ασφαλής. Νιώθεις ασφαλής ώστε να κατέβεις όταν το επιθυμήσεις;».

4) Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα; Την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο μας, ο χώρος μεταμορφώνεται με χίλιους τρόπους. Για παράδειγμα σήμερα έφτιαξαν ένα εστιατόριο στο βουνό και κάλεσαν συμμαθητές και νηπιαγωγούς να το επισκεφτούν. Συνήθως επεξεργάζονται θέματα από την καθημερινή ζωή όπως το νοικοκυριό (σπιτάκια) και το εμπόριο (μαγαζιά). Επίσης ασχολούνται πολύ με το χτίσιμο, είτε μέσα είτε έξω από την τάξη. Χτίζουν δηλαδή καταφύγια, σπίτια, κάστρα με τη βοήθεια διαφόρων επίπλων, υφασμάτων κτλ.

5) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα υλικά με τα οποία κατασκευάζονται τα παιχνίδια που παρέχονται στα παιδιά είναι ιδιαίτερης αντοχής και ακανόνιστων σχημάτων, έτσι ώστε να εξάπτουν και να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους. Συγκεκριμένα, τα υλικά που χρησιμοποιούνται στο παιχνίδι είναι πανιά, σχοινιά, πέτρες, ξύλα, τούβλα διάφορα οχήματα, κούκλες και κουζινικά. Τα υλικά αυτά επιλέγονται καθώς είναι κοντά στη φύση των παιδιών, είναι οικεία και ευχάριστα και ικανοποιούν όλες τους τις αισθήσεις. Χρησιμοποιούμε ποιοτικά υλικά που διαρκούν στο χρόνο, ώστε να μπορούν να περνούν άνετα από τη μια γενιά στην άλλη. Δεν χρησιμοποιούμε καθόλου πλαστικά παιχνίδια καθώς και παιχνίδια κλειστού τύπου.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;

Στο νηπιαγωγείο του ΤΡΙΑΝΕΜΙΟΥ περνάμε πολύ χρόνο έξω, κάθε εποχή και τα παιδιά βρίσκουν κάθε μέρα κάτι νέο να κάνουν, πέρα των σταθερών αξιών : σκαρφάλωμα, σκάψιμο, παιχνίδι στο σπιτάκι, παιχνίδια ρόλων. Τα παιδιά παίζουν εξίσου τόσο στην αυλή, όσο και στον εσωτερικό χώρο. Ανεξαρτήτως καιρού, τα παιδιά θα παίζουν στην

αυλή. Έχουμε τα κατάλληλα ρούχα και παπούτσια για κάθε καιρική συνθήκη. Το υλικό που τους παρέχετε πέραν των φυσικών υλικών, δηλαδή λάσπη, χώμα, πέτρες και ξύλα, είναι και διάφορα εργαλεία κηπουρικής και κουζίνα σκεύη. Από εκεί και πέρα τα παιδιά σκαρφαλώνουν στα δέντρα, στην περίφραξη, στις ξύλινες κατασκευές της αυλής, φτιάχνουν καταφύγια, παρατηρούν τα έντομα κ.α. Για παράδειγμα επιλέγουν σχεδόν καθημερινά το χτίσιμο καταφυγίων τόσο στην αυλή, όσο και στο εσωτερικό της τάξης. Στην αυλή χρησιμοποιούν τούβλα, πέτρες, και ξύλα για τις κατασκευές τους. Στο εσωτερικό της τάξης δημιουργούν καταφύγια μετακινώντας κυρίως έπιπλα για παράδειγμα παγκάκια, τραπέζια, συρταριέρες και προσαρμόζουν σε αυτά διάφορα πανιά. Πολλές φορές χρησιμοποιούν έπιπλα με μεγάλες εσοχές όπως μεγάλες ραφιέρες και φτιάχνουν εκεί τις φωλιές τους. Έξω στην αυλή ή μέσα στην τάξη πάντα υπάρχουν πράγματα να κάνουν.

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Τα παιδιά δεν δείχνουν να απολαμβάνουν περισσότερο κάποιον από τους δύο χώρους. Θεωρώ πως και στα δύο περιβάλλοντα βρίσκουν ενδιαφέρον και εμπλέκονται στο παιχνίδι με την ίδια όρεξη. Πιστεύω πως αυτό συμβαίνει επειδή τα ίδια τα παιδιά έχουν την ελευθερία να επιλέξουν τον τρόπο με τον οποίο θέλουν να παίξουν χωρίς υποδείξεις.

8) Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Εμείς εδώ στο νηπιαγωγείο ΤΡΙΑΝΕΜΙ δεν έχουμε ιδιαίτερα πολλές μαθησιακές απαιτήσεις από τα παιδιά. Πιστεύω ότι στα παραδοσιακά νηπιαγωγεία το αναλυτικό πρόγραμμα ωθεί τους εκπαιδευτικούς να σχεδιάζουν συνεχώς δραστηριότητες και να υποδεικνύουν τρόπους παιχνιδιού ώστε να πετύχουν μαθησιακούς στόχους. Στα σχολεία μας αυτό δεν ισχύει. Εδώ τα παιδιά μαθαίνουν αυτά που θέλουν, παίρνουν τη γνώση που τους χρειάζεται μέσω απλών παιχνιδιών. Ένα παράδειγμα είναι ότι η επαφή με τα μαθηματικά έρχεται μέσα από ρυθμικά χτυπήματα με τα χέρια. Ορισμένα άλλα παραδείγματα από την σχολική μας καθημερινότητα, είναι ότι τα παιδιά ανεβαίνουν σκάλες, κάνουν άλματα κι όλα αυτά στην ώρα του «παρκούρ» στο νηπιαγωγείο. Είναι ένας συνδυασμός από παιχνίδι και μάθημα, ο οποίος προσφέρει τις απαραίτητες εμπειρίες στα παιδιά για να μεγαλώσουν με υγεία.

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Η αίσθηση της ζωής είναι από τις βασικές πρώτες αισθήσεις στην προσχολική ηλικία, δηλαδή η όρεξη να τρέξουν, να παίξουν ελεύθερα, να ξεκαρδιστούν στα γέλια με την πρώτη ευκαιρία. Η δική μας ευθύνη είναι να φροντίζουμε αυτή την αίσθηση καθώς είναι επένδυση για την υγεία τους. Όσον αφορά τα εκπαιδευτικά οφέλη, τα παιδιά διαθέτουν και δημιουργούν συνεχώς νέες ιδέες. Όσο μεγαλώνουν δεν τους ικανοποιεί το αμιγώς φανταστικό παιχνίδι, παρά χρειάζονται να βλέπουν τις ιδέες τους να γίνονται πράξη. Για παράδειγμα μια σανίδα με την οποία είχαν πέρυσι φτιάξει ένα παγκάκι, στη συνέχεια έγινε γέφυρα για να περνούν πάνω από τις λακκούβες τις πολύ βροχερές μέρες του φθινοπώρου και προχθές την έπλυναν, την έβαψαν και ήθελαν να την κάνουν όχημα. Βλέπουν δηλαδή την ιδέα τους να γίνεται πράξη. Το παιχνίδι συμβάλλει στην αισθητηριακή τους ολοκλήρωση και μέσω των ανακαλύψεων τους, τους δίνει το έναυσμα να αγαπήσουν την γνώση πράγμα σημαντικό για την εξέλιξη τους μαθησιακά.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 2- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 2- ΤΡΙΑΝΕΜΙ

1η Ενότητα ερωτήσεων - προφίλ ερωτηθείσας

1) Πόσο χρονών είστε;

Είμαι 42 ετών.

2) Τι σπουδές έχετε κάνει;

Έχω τελειώσει το Παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών στη Θεσσαλονίκη.

3) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;

Εργάζομαι 14 έτη.

4) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;

Τα τελευταία 5 χρόνια.

5) Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;

Πάντα με ενδιέφεραν οι εναλλακτικές μορφές διδασκαλίας. Όταν βρέθηκα πριν κάποια χρόνια στο εξωτερικό ήρθα σε επαφή με ένα Waldorf σχολείο. Ενθουσιάστηκα με αρκετά χαρακτηριστικά αυτής της παιδαγωγικής και από τότε άρχισα να ψάχνω μια θέση εργασίας σε ένα τέτοιο σχολείο.

6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά με την εκπαίδευση Steiner;

Έχω παρακολουθήσει ένα σεμινάριο για την Waldorf παιδαγωγική στο Βερολίνο το οποίο εστίαζε πιο πολύ στο φιλοσοφικό κομμάτι της παιδαγωγικής του Steiner αλλά και τα σεμινάρια που διοργανώνει ο σύλλογος (Σύλλογος Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf) εδώ στην Αθήνα.

2η Ενότητα ερωτήσεων- Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

1)Ποια θεωρείται ότι είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner;

Το παιχνίδι είναι το πιο σημαντικό συστατικό στην εκπαίδευση του Rudolf Steiner μαζί με τις τέχνες. Είναι απαραίτητο για να τεθούν τα θεμέλια για την ανάπτυξη της σκέψης καθώς μεγαλώνουν τα παιδιά. Οι δάσκαλοι στα σχολεία Waldorf προσπαθούν να διατηρήσουν την αθωότητα της παιδικής ηλικίας δημιουργώντας ένα ασφαλές, φιλόξενο, χαρούμενο περιβάλλον. Το παιχνίδι παίζει σημαντικό ρόλο στον ημερήσιο ρυθμό της τάξης.

2)Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Το πρόγραμμα σπουδών στα Waldorf σχολεία επικεντρώνεται στο δημιουργικό παιχνίδι και την κοινωνικοποίηση. Το Τριανέμι προσφέρει στα παιδιά του νηπιαγωγείου ένα δημιουργικό, ενεργό περιβάλλον που βασίζεται στο παιχνίδι που διεγείρει τη φαντασία, διεγείρει την κοινωνική, συναισθηματική και σωματική ανάπτυξη και θέτει τα θεμέλια για τη σωματική και πνευματική ανάπτυξη και τη μελλοντική ακαδημαϊκή μάθηση.

3η Ενότητα ερωτήσεων -Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

1)Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Ο ρυθμός της τάξης περιλαμβάνει εξίσου το ελεύθερο αλλά και το ομαδικό παιχνίδι. Όσον αφορά το ατομικό παιχνίδι αυτό αναδύεται κυρίως από τα παιδιά αλλά κατά βάση το παιχνίδι είναι κοινωνικό.

2) Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Θα εκπλαγείτε με το πόσο απασχολημένα είναι τα παιδιά κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, τόσο πολύ που είναι πιθανό να μην σας προσέξουν καν! Ο ρυθμός της μέρας έχει εναλλαγές. Παιχνίδι, τέχνες, φαγητό ξανά παιχνίδι.

3) Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις; να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Οι νηπιαγωγοί στα σχολεία Waldorf παρατηρούν και είναι έτοιμοι να παρέχουν ανατροφοδότηση αν θεωρήσουν πως είναι απαραίτητο. Για παράδειγμα, οι νηπιαγωγοί παρέχουν στους μαθητές ύφασμα για να δημιουργήσουν τα δικά τους κοστούμια, αντί να τους παρέχουν έτοιμα κοστούμια και να τους ζητούν να παίξουν μαζί τους. Η παρατήρηση είναι επίσης ένα μεγάλο μέρος, καθώς για παράδειγμα, όταν ένα παιδί παίζει «μπακάλικο», ο νηπιαγωγός μπορεί να εμπλακεί στο παιχνίδι ρωτώντας τον πόσα μήλα πρέπει να αγοράσει για την οικογένειά του, ενθαρρύνοντάς τον να σκεφτεί κριτικά και να λύσει προβλήματα. Αυτό επιτρέπει στα παιδιά να μάθουν μαθηματικές και άλλες έννοιες πιο αποτελεσματικά, εμπλέκοντάς τα στην πρακτική μάθηση.

4) Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;

Τα θέματα που απασχολούν τα παιδιά είναι λίγο πολύ οι προσλαμβάνουσες τους. Σούπερ ήρωες, «σπιτάκια», ένα έντονο ενδιαφέρον για τα ζώα αλλά και επαγγέλματα. Πράγματα από την καθημερινότητα τους. Παίζει και το σχολείο φυσικά το ρόλο του. Παρέχουμε ερεθίσματα ώστε να ανάψουμε τη «σπίθα» του παιχνιδιού τους αλλά και παρατηρούμε το παιχνίδι που φέρνουν μόνα τους ώστε να εμπλουτίσουμε το ενδιαφέρον τους. Βλέπουμε για παράδειγμα μια παρέα παιδιών να τρέχουν στην αυλή υποδυόμενοι τον Spiderman. Δεν θα υποτιμούσαμε ποτέ τα ενδιαφέροντα των παιδιών, αντίθετα η νηπιαγωγός μπορεί να συνδράμει στο παιχνίδι φέρνοντας σκονινιά στα παιδιά ώστε να τα χρησιμοποιήσουν για σκαρφάλωμα για παράδειγμα.

5) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα παιχνίδια μας είναι απλά: ξύλινα παιχνίδια, κοχύλια, πέτρες, κορμοί, κλαδιά, χρωματιστά υφάσματα, μαλλί προβάτου και υφασμάτινες κούκλες. Με αυτά τα απλά

παιχνίδια, το ευφάνταστο παιχνίδι καλλιεργείται και μετατρέπεται σε δημιουργική, ανεξάρτητη σκέψη στα επόμενα στάδια της μάθησης.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;

Το υπαίθριο παιχνίδι δίνει στα παιδιά την ευκαιρία να παίξουν, να εξερευνήσουν και να βυθιστούν στο φυσικό περιβάλλον - δίνοντάς τους την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν τη φαντασία τους, να αναπτύξουν δεξιότητες κριτικής σκέψης, να τεντώσουν τους μυς τους και να βελτιώσουν τις κινητικές τους δεξιότητες. Το καθημερινό παιχνίδι στην ύπαιθρο, υπό κάθε είδους καιρικές συνθήκες, είναι αναπόσπαστο μέρος της εκπαίδευσης Waldorf και υποστηρίζει έναν υγιεινό τρόπο ζωής. Κύριο μέλημα μας είναι τα παιδιά να νιώθουν τις εποχές και να τις απολαμβάνουν ανεξαρτήτως καιρού. Ο εσωτερικός χώρος του σχολείου από την άλλη παρέχει στα παιδιά μια ζεστασιά μια θαλπωρή στοιχεία που χρειάζονται τα παιδιά για να νιώσουν ασφάλεια. Πολλά παραδείγματα από το παιχνίδι μπορώ να αναφέρω. Στον εξωτερικό χώρο θα μπορούσα να θυμηθώ το παιχνίδι με τους λασπόλακους που δημιουργούνται από τη βροχή. Γίνονται λίμνες για βαρκάκια από καρυδότσουφλα και φύλλα, γίνονται έλη με επικίνδυνα ζώα ή απλά λακούβες και τσαλαβούτηγμα. Στον εσωτερικό χώρο του σχολείου τα παιδιά στο ελεύθερο παιχνίδι είναι ελεύθερα να στήσουν το παιχνίδι τους ακόμα και στην τουαλέτα αν απαιτείτε νερό στη δουλειά τους. Τις προάλλες για παράδειγμα δύο κορίτσια είχαν στήσει στον νιπτήρα ένα κομμωτήριο για ζώα όπου έλουζαν και περιποιούνταν τα κατοικίδια των άλλων παιδιών.

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Θεωρώ ότι απολαμβάνουν περισσότερο το παιχνίδι στην αυλή. Εκεί εκτονώνουν την κινητικότητα, την ενέργεια τους περισσότερο. Πιστεύω πως είμαστε μέρος της φύσης και εκεί βρίσκουν τον εαυτό τους και τα παιδιά. Πάντα λέω στους γονείς αν το παιδί είναι ανήσυχο βγάλτε το στη φύση αν βαριέται βγάλτε το στη φύση. Το παιχνίδι στη φύση είναι θεραπευτικό.

8) Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Η πίεση που ασκείται στα μικρά παιδιά για ακαδημαϊκές επιδόσεις σε άλλα εκπαιδευτικά συστήματα δεν είναι μέρος της εκπαίδευσης Waldorf. Το παιχνίδι χρησιμοποιείτε συχνά για την προώθηση ακαδημαϊκής γνώσης κάτι που στα σχολεία Waldorf δεν συμβαίνει καθώς θεωρούμε πως η ακαδημαϊκή διδασκαλία αυτή καθαυτή προορίζεται για τις τάξεις όπου τα παιδιά είναι αναπτυξιακά έτοιμα να χρησιμοποιήσουν τη μνήμη τους και άλλες ικανότητες στην ακαδημαϊκή μάθηση.

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Το παιχνίδι διδάσκει τη συνεργασία και το χτίσιμο μιας κοινότητας, η οποία βοηθά στην ανάπτυξη της γλώσσας μέσω της ακρόασης και της ομιλίας. Η γλώσσα, με τη σειρά της, είναι απαραίτητη για την ανάγνωση, τη γραφή, τα μαθηματικά και κάθε μάθημα μετά. Οι δεξιότητες κριτικής σκέψης αναπτύσσονται επίσης από τη δημιουργικότητα και την καινοτομία που μαθαίνονται μέσω του παιχνιδιού. Και το παιχνίδι διδάσκει δεξιότητες όπως η αυτοπεποίθηση και το να μαθαίνεις από τις αποτυχίες.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 3- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 3- ΚΑΡΥΔΙΑ

1^η Ενότητα ερωτήσεων – Προφίλ ερωτηθείσας

1) Πόσο χρονών είστε;

Είμαι 55 ετών.

2) Τι σπουδές έχετε κάνει;

Είμαι απόφοιτη του Παιδαγωγικού τμήματος Νηπιαγωγών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

3) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;

Ως εκπαιδευτικός εργάζομαι 20 έτη.

4) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;

Τα τελευταία 10 χρόνια εργάζομαι στο συγκεκριμένο σχολείο.

5) Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;

Το ενδιαφέρον μου ξεκίνησε όταν έψαχνα να βρω σχολείο για το γιό μου. Τότε η Καρυδιά έκανε τα πρώτα της βήματα κι εγώ στήριζα το σχολείο αυτό αρχικά ως μαμά. Έτσι άρχισα να ενδιαφέρομαι έντονα γι' αυτή την παιδαγωγική και ακολούθησε η επιμόρφωση μου. Μου αρέσει πολύ η αρμονία και η ηρεμία που υπάρχει στον ημερήσιο ρυθμό στα σχολεία Waldorf και πιστεύω ότι αυτό χρειάζονται τα παιδιά.

6) Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά με την εκπαίδευση Steiner;

Έχω παρακολουθήσει για πέντε χρόνια τα εβδομαδιαία σεμινάρια του Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf και συμμετέχω μέχρι σήμερα σε πολλές ημερίδες και εργαστήρια που αφορούν στην εκπαίδευση αυτή, καθώς και σε ανθρωποσοφικές ομάδες μελέτης.

2^η Ενότητα ερωτήσεων - Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

1) Ποια θεωρείται ότι είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner;

Στους παιδόκηπους Waldorf η φαντασία των παιδιών ενθαρρύνεται, καλλιεργείται και λειτουργεί ως θεμελιακό στοιχείο της εκπαίδευσης. Επίσης η κίνηση είναι βασικό στοιχείο στο ημερήσιο πρόγραμμα. Το βασικό μας εργαλείο είναι το παιχνίδι με το οποίο τα παιδιά ασκούνται και αναπτύσσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητα τους.

2) Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Αρχικά το φανταστικό παιχνίδι. Στο παιχνίδι ζει μια από τις σημαντικότερες ιδιότητες των παιδιών: η δημιουργική φαντασία. Το χαρακτηριστικό του φανταστικού παιχνιδιού είναι ότι οι πράξεις του παιδιού αποτελούν μίμηση καθημερινών βιωμάτων στο νοικοκυριό, την οικογένεια, την επίσκεψη στον γιατρό, στο κομμωτήριο κτλ. Αν και οι ιδέες και η επινοητικότητα του παιδιού εναλλάσσονται, δεν του λείπει ποτέ το απαιτούμενο υλικό για παιχνίδι, εφόσον έχει αφυπνιστεί η ικανότητα να μεταμορφώνει με τη φαντασία του τα πιο απλά πράγματα σε «πραγματικά» αντικείμενα. Έτσι μια ξύλινη ρίζα μπορεί να μεταμορφωθεί κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού σε τιμόνι, καλάμι ψαρέματος, βούρτσα ή ακόμα και σε ένα μικρό γατάκι. Σε αυτή την ηλικία το παιδί γεμίζει τα πάντα με ζωή, ψυχή και νόημα.

3^η Ενότητα ερωτήσεων - Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

1) Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Ορισμένα παιδιά προτιμούν το ελεύθερο παιχνίδι. Οι καρέκλες στοιβάζονται πάνω στα τραπέζια και μεταμορφώνονται σε αεροπλάνο, τα τραπέζια μπαίνουν το ένα δίπλα στο άλλο και το πλοίο είναι έτοιμο να σαλπάρει, οι καρέκλες τοποθετούνται γύρω από το τραπέζι, στην πιτσαρία θα σερβιριστούν σε λίγο μακαρόνια. Έτσι, κάθε πρωί τα παιδιά παίζουν στην Καρυδιά μόνο με τη δύναμη της φαντασίας τους. Δεν απασχολούμε τα παιδιά, αλλά τα αφήνουμε ελεύθερα να παίζουν επιστρατεύοντας κατά βούληση τη φαντασία, τη μίμηση, το παιχνίδι και τη δημιουργικότητά τους. Στο επίκεντρο δε, βρίσκεται η επαφή με διαφορετικές δραστηριότητες και η αντίληψη μέσω των αισθήσεων και των εμπειριών του παιδιού. Σε αυτό το πλαίσιο το ελεύθερο παιχνίδι έχει δεσπόζουσα θέση και σημασία.

2) Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Το ημερήσιο πρόγραμμα του νηπιαγωγείου βασίζεται σε μια επαναλαμβανόμενη εναλλαγή ελεύθερου παιχνιδιού και καθοδήγησης και αυτό προσφέρει στο παιδί στήριγμα και προσανατολισμό. Το ατελείωτο ελεύθερο παιχνίδι θα ήταν μια υπερβολική επιβάρυνση για τα παιδιά. Θα έριχνε την ποιότητα του παιχνιδιού. Οι δυνάμεις της φαντασίας τους θα εξαντλούνταν και το παιχνίδι θα κατέληγε σε χάος. Έτσι, τα πρωινά στην Καρυδιά υπάρχει η συνεχής εναλλαγή ελεύθερου παιχνιδιού και δραστηριοτήτων με καθοδήγηση του ενήλικα αναά 45 λεπτά. Μέσω του ρυθμού αυτού, η ακολουθία της ημέρας γίνεται για τα παιδιά γνωστή και οικεία και η ποιότητα του παιχνιδιού παραμένει εξαιρετική. Το ίδιο ισχύει και για τον εβδομαδιαίο ρυθμό που συμβάλλει επίσης στην αίσθηση ασφάλειας και στοργής. Κάθε εβδομάδα έχει τη ρυθμική της ακολουθία με το ίδιο πάντα επαναλαμβανόμενο ρυθμό, με τη μορφή δραστηριοτήτων, αλλά και με τη μορφή γευμάτων. Έτσι το παιδί δεν χρειάζεται να προσαρμόζεται κάθε μέρα σε νέα δεδομένα και οδηγίες. Η επανάληψη και ο ρυθμός διαδραματίζουν έναν ρόλο και στη βιοματική εμπειρία των εποχών. Για δύο, τρία χρόνια το παιδί έρχεται σε επαφή με τα

όσα συμβαίνουν στη φύση: μαθαίνει τις εποχές, Άνοιξη, Καλοκαίρι, Φθινόπωρο, Χειμώνα και με τον καιρό συνδέει μαζί τους δράσεις, έθιμα, και γιορτές.

3)Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις: να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Τα παιδιά δεν αφήνονται απλώς και μόνο να παίζουν. Ο ρόλος των παιδαγωγών μπορεί να είναι διακριτικός, εν τούτοις απαιτείται πολύχρονη εκπαίδευση και προετοιμασία για να μπορούν αποτελεσματικά να καθοδηγούν μέσω του υποδείγματος. Δίνοντας το παράδειγμα σε σκέψη και πράξη, θέλουμε να δημιουργήσουμε ένα περιβάλλον που θα μας επιτρέπει να καλλιεργήσουμε το καλό, το όμορφο και το αληθινό στην παιδική ψυχή. Η μίμηση λοιπόν είναι πολύ σημαντικός παράγοντας. Ας φέρω ένα παράδειγμα από την τάξη μας. Υπάρχει μια έντονης φύσης διαφωνία στο εστιατόριο κάποιας παρέας κοριτσιών για το ποιος θα είναι εστιάτορας και ποιος πελάτης. Η νηπιαγωγός κάθεται σε μια άκρη της τάξης και ασχολείται με ζωγραφική ακουαρέλας. Τότε προσκαλεί τα κορίτσια να δουν τη δουλειά της και τους προτείνει αν θέλουν να χρησιμοποιήσουν την ακουαρέλα της ως μια πρόσκληση στους ιππότες του απέναντι κάστρου για να φάνε στο εστιατόριο τους. Με αυτόν τον τρόπο τους επαναφέρει στο παιχνίδι χωρίς να ουσιαστικά να παρεμβαίνει, χωρίς να τους βγάξει από το φανταστικό τους πλαίσιο.

4)Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;

Ο εμπειρικός κόσμος των παιδιών προσδιορίζει και το παιχνίδι τους που εξελίσσεται και εμπλουτίζεται μέσα από αυτόν. Στο παιχνίδι μιμούνται και επεξεργάζονται όσα βιώνουν στο περιβάλλον τους. Τα παιδιά εντάσσουν και μιμούνται στο παιχνίδι τους αυθόρμητα ειδικά εκείνες τις χειρωνακτικές εργασίες που δεν συνοδεύονται από μηχανοκίνητα βοηθήματα. Για παράδειγμα ο παππούς ενός παιδιού είναι μαραγκός και πρότεινε στα παιδιά να ανοίξουν το δικό τους μαραγκείο. Πήραν ξύλα γυαλόχαρτο ξυλόβιδες και εργαλεία και άρχισαν να δέχονται παραγγελίες για χειροποίητα έπιπλα.

5)Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldord και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα παιχνίδια στην Καρυδιά είναι απλά, χωρίς σαφείς μορφές ώστε να προάγουν την ανάπτυξη της παιδικής φαντασίας. Δίνουμε μεγάλη σημασία στην ποιότητα των υλικών και χρησιμοποιούμε μόνο φυσικά υλικά, όπως ξύλο, μαλλί προβάτου, κοχύλια κ.ά. Επιλέγουμε να έχουμε σχετικά λίγα παιχνίδια ώστε να προστατέψουμε τα παιδιά από έναν καταγισμό ερεθισμάτων. Η απλότητα που επιζητούμε εκφράζεται επίσης στα χρώματα, τη μουσική και γενικά στη διαμόρφωση του χώρου μας. Για τον ίδιο λόγο δεν χρησιμοποιούμε ηλεκτρονικά μέσα, όπως π.χ. CD ή ηλεκτρονικούς υπολογιστές, και δεν ενθαρρύνουμε την επαφή των μικρών παιδιών με ηλεκτρονικά παιχνίδια και τηλεόραση, καθώς λειτουργούν ενάντια στην ανάπτυξη της φαντασίας και της σωματικής κίνησης.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;

Κάθε Πέμπτη τα παιδιά περνούν την ημέρα τους στη φύση. Έτσι οι γονείς τα φέρνουν στο κτήμα Συγγρού και τα παραλαμβάνουν από εκεί. Σ' αυτήν την ηλικία το παιδί συλλαμβάνει τον κόσμο μέσω των αισθήσεων. Το σώμα του είναι το αισθητήριο όργανο, το εργαλείο του σ' αυτήν τη διαδικασία. Τη συγκεκριμένη λοιπόν ημέρα η κίνηση είναι σε αφθονία. Η βόλτα ξεκινάει με τρέξιμο ή με περπάτημα για τους πιο παρατηρητικούς. Έπειτα, είναι ώρα για ελεύθερο παιχνίδι. Τα παιδιά σκάβουν, σκαρφαλώνουν, πηδούν και παίζουν με το χώμα, τις πέτρες και τα ξύλα. Στη συνέχεια ακολουθεί η βόλτα της εξερεύνησης, όπου η ομάδα συσπειρωμένη ανακαλύπτει καινούργια μονοπάτια και χαίρεται την εναλλαγή των εποχών, παρατηρώντας τα δέντρα, τα πουλιά και τις αλλαγές που προκαλεί ο καιρός στη φύση. Έπειτα από πολύ παιχνίδι και περπάτημα η ομάδα επιστρέφει στο σημείο συνάντησης με τους γονείς για την αποχώρηση. Στην αυλή του σχολείου το παιχνίδι είναι και πάλι ελεύθερο με τα παιδιά να τρέχουν να σκαρφαλώνουν και να κυλούν μεγάλα κούτσουρα μπρος-πίσω στον κήπο. Στο εσωτερικό της τάξης τα παιδιά διαλέγουν συνήθως να δημιουργούν τα δικά τους σενάρια και να παίζουν διασκορπισμένα σε όλο το χώρο του νηπιαγωγείου

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Ο χώρος των νηπιαγωγείων είναι ιδιαίτερα προσεγμένος και έτσι δομημένος ώστε τα παιδιά να αισθάνονται άνετα να παίζουν και στους δύο χώρους. Ωστόσο θεωρώ πως στον εξωτερικό χώρο τα παιδιά γίνονται ένα με τη φύση και εκτονώνουν καλύτερα την ενέργεια τους.

8) Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Ο ρόλος της νηπιαγωγού σε ένα σχολείο Waldorf είναι να αφήσει τα παιδιά ελεύθερα να παίζουν χωρίς να έχουμε μαθησιακές απαιτήσεις οι οποίες είναι δεν αρμόζουν στην ηλικία αυτή. Το παραδοσιακό νηπιαγωγείο πιστεύω πως έχει υπερβολικές απαιτήσεις από τα παιδιά και οι νηπιαγωγοί νιώθουν υποχρεωμένοι συνεχώς να απασχολούν δημιουργικά τα παιδιά ενώ με αυτόν τον τρόπο δεν αφήνουν τη δική τους δημιουργικότητα και φαντασία να αναπτυχθεί.

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Στα σχολεία Waldorf οι μαθητές αντιμετωπίζονται ως εξατομικευμένες οντότητες, ωστόσο η ατομική εξέλιξη επιδιώκεται εντός της συλλογικότητας και μέσα σε ένα πλαίσιο με σαφή όρια και κανόνες. Στο παιχνίδι το παιδί επεξεργάζεται το περιβάλλον του. Παίζοντας εξασκείται και μαθαίνει, χωρίς να το κατευθύνει κανείς σε πρόωρη διανοητική επεξεργασία. Παίζοντας σε φυσικό περιβάλλον τα παιδιά ασκούν την κινητικότητά τους, την αίσθηση ισορροπίας και την αντοχή τους κάτι πολύ σημαντικό για την ηλικία και την εξέλιξη τους.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 4- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 4- ΚΑΡΥΔΙΑ

1^η Ενότητα ερωτήσεων - προφίλ ερωτηθείσας

1) Πόσο χρονών είστε;

Είμαι 56 ετών

2) Τι σπουδές έχετε κάνει;

Έχω τελειώσει τη σχολή καλών τεχνών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και στη συνέχεια θέλησα να ασχοληθώ με την προσχολική αγωγή και τελείωσα εφαρμοσμένες επιστήμες στο πανεπιστήμιο του Rosenheim.

3) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;

Εργάζομαι 24 χρόνια

4)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία waldorf;

Εργάζομαι σε σχολεία waldorf τα τελευταία 20 χρόνια

5)Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;

Ήταν βεβαίως επιλογή μου και είμαι απόλυτα ευχαριστημένη που πήρα την συγκεκριμένη κατεύθυνση στην καριέρα μου. Ήθελα πάντα να ασχοληθώ με τις τέχνες ωστόσο μου άρεσε πολύ η πρόωμη παιδική ηλικία. Βασικό στοιχείο στην παιδαγωγική Waldorf είναι οι τέχνες οπότε θεωρώ ότι με αυτόν τον τρόπο συνδυάζονται τα δυο μεγάλα μου ενδιαφέροντα.

6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά στην εκπαίδευση Steiner;

Κατά τη διάρκεια των πρώτων ετών ενασχόλησης μου με την εκπαίδευση παρακολούθησα εκπαίδευση τριών σταδίων πάνω στην παιδαγωγική Waldorf στη Γερμανία όπου ήρθα σε επαφή τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο με την συγκεκριμένη παιδαγωγική. Από τότε έχω κρατήσει επαφή με διάφορους παιδαγωγούς με τους οποίους ανταλλάσσουμε νέα ιδέες και απόψεις. Κάποιοι από αυτούς μας έχουν επισκεφτεί μάλιστα εδώ στο σχολείο.

2^η Ενότητα ερωτήσεων- Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

1)Ποια θεωρείτε πως είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην προσχολική αγωγή;

Το ελεύθερο, ευφάνταστο παιχνίδι είναι ο πυρήνας της προσχολικής εκπαίδευσης στα σχολεία Waldorf. Τα παιδιά μαθαίνουν όλες τις δεξιότητες που θα χρειαστούν για την μετέπειτα ακαδημαϊκή μάθηση μέσω του παιχνιδιού και το κάνουν με χαρά. Πρέπει να χρησιμοποιήσουν την κρίσιμη περίοδο της πρόωμης παιδικής ηλικίας για να αναπτύξουν τις εκτελεστικές λειτουργίες και τις κοινωνικο-συναισθηματικές δεξιότητες που θα τους εξυπηρετήσουν τόσο καλά όταν μπουν σε ένα ακαδημαϊκό περιβάλλον. Δηλαδή μέσω του παιχνιδιού ασκούν τη μνήμη, την ευέλικτη σκέψη, τον αυτοέλεγχο, λειτουργίες που είναι απαραίτητες στην μετέπειτα ζωή τους.

2)Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Το δημιουργικό, φανταστικό ελεύθερο και κοινωνικό παιχνίδι. Κατά κύριο λόγο τα παιδιά παίζουν ελεύθερα αναπτύσσοντας τη φαντασία τους φτιάχνοντας κόσμους μαζί με τους συμμαθητές τους.

3^η Ενότητα ερωτήσεων -Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

1) Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στο ελεύθερο παιχνίδι χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και πιο οργανωμένες δραστηριότητες.

2) Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Το πρόγραμμά μας διέπτεται από έναν συγκεκριμένο ρυθμό. Ο ρυθμός αυτός ρέει μέσα στη μέρα και τα παιδιά δεν αισθάνονται ότι διακόπτονται μια εργασία για να κάνουν κάτι 3 επειδή έτσι ορίστηκε από την παιδαγωγό. Δεν διακόπτουμε ποτέ την εργασία ενός παιδιού το οποίο είναι αφοσιωμένο και δείχνει βαθιά εμπλοκή με την εργασία του. Με αυτόν τον τρόπο του δείχνουμε ότι σεβόμαστε το ίδιο και αυτό που θεωρεί σημαντικό.

3) Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις; να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Ένας από τους πρωταρχικούς μας στόχους είναι να διδάσκουμε με το παράδειγμα. Αυτή η μέθοδος διδασκαλίας είναι πολύ διαφορετική από την τάση της γενικής εκπαίδευσης σήμερα, όπου έννοιες εκτός πλαισίου παρέχουν τη βάση για όλη τη μάθηση και οι ευκαιρίες για κοινή δραστηριότητα με ενήλικες δεν είναι διαθέσιμες.

Ως σταθερό σημείο εστίασης, η νηπιαγωγός τοποθετεί τον εαυτό της, προβάλλοντας μια στάση σκοπού και ενθουσιασμού για τη δουλειά της. Η προετοιμασία του φαγητού, το ξεσκόνισμα, το γυάλισμα, η επισκευή παιχνιδιών, το δίπλωμα των ρούχων, το πλύσιμο των πιάτων, το ράψιμο και η επιδιόρθωση είναι όλες οι δουλειές που μπορούν να μάθουν να πραγματοποιούν τα παιδιά. Από όλες τις απόψεις, μια σημαντική απαίτηση μιας νηπιαγωγού Waldorf είναι οι πράξεις της να είναι άξιες μίμησης και να γεμίζουν με σκόπιμη χαρά. Η προσοχή με την οποία ένα αντικείμενο τοποθετείται σε ένα ράφι, μια πόρτα κλείνει ή μια καρέκλα μετακινείται γίνεται αντιληπτή και αντιλαμβάνεται από τους μικρούς μαθητές. Πρέπει να έχουμε συνειδητή επίγνωση των κινήσεών μας, γιατί είτε μας αρέσει είτε όχι, θα δούμε τα παιδιά να καθρεφτίζονται για εμάς αυτό που τους έχουμε παρουσιάσει καθώς αναδεικνύεται στις πράξεις και το παιχνίδι τους. Η

καθημερινή μας εργασία στην τάξη εμπνέει στα παιδιά ένα κίνητρο για εργατικό παιχνίδι. Τα ουσιαστικά καθήκοντα που εκτελεί μια νηπιαγωγός μπορούν να γίνουν καλύτερα κατανοητά από τα παιδιά όταν οι ίδιες χειρονομίες βιώνονται στο παιχνίδι τους καθώς εξερευνούν πώς γίνεται μια δραστηριότητα. Σήμερα τα παιδιά έχουν λίγες ευκαιρίες να δουν τους ενήλικες να χρησιμοποιούν τα χέρια τους για να πλένουν τα πιάτα ή να ψήνουν ψωμί. Αντικείμενα που πριν από πολύ καιρό θα είχαν επισκευαστεί τώρα πετιούνται και αντικαθίστανται. Οι ενήλικες είναι υπεύθυνοι για τη διαμόρφωση της διάθεσης του παιχνιδιού των παιδιών κάθε μέρα. Όταν οι ενήλικες ασχολούνται με ουσιαστική και σκόπιμη εργασία, τα παιδιά παίζουν με πολύ πιο ευφάνταστο, και εστιασμένο τρόπο. Όταν παίρνουμε αντίθετα μια στάση θεατή, τα παιδιά αισθάνονται τα μάτια του ενήλικα στραμμένα πάνω τους, και ως αποτέλεσμα, συχνά γίνονται πιο ταραγμένα και χαοτικά στο παιχνίδι τους. Όταν οι ενήλικες κουβεντιάζουν άπραγοι μεταξύ τους, τα παιδιά γίνονται επίσης αδρανή και ιδιότροπα. Η πρόκληση που αντιμετωπίζουμε είναι να βρούμε μια ισορροπία μεταξύ της σκόπιμης εργασίας και της ανάγκης για συνεχή επίβλεψη των παιδιών ενώ βρίσκονται έξω. Είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πάντα τι συμβαίνει με τα παιδιά που φροντίζουμε, αλλά ταυτόχρονα, είναι επίσης σημαντικό τα παιδιά να μην αισθάνονται σαν να τα παρακολουθούν συνεχώς. Τα παιδιά ανακουφίζονται γνωρίζοντας ότι η νηπιαγωγός τους είναι πάντα κάπου κοντά. Η ανάληψη μιας ουσιαστικής εργασίας που εξακολουθεί να επιτρέπει στην νηπιαγωγό να παρακολουθεί προσεκτικά το παιχνίδι των παιδιών είναι ίσως το καλύτερο για την ευεργετική υγεία των παιδιών.

Έχω διαπιστώσει ότι στη δική μου δουλειά, τις μέρες που δεν έχω φέρει κάποιο έργο έξω, τα παιδιά τρέχουν συνεχώς κοντά μου για να διευθετήσουν τις μικροσυγκρούσεις τους. Αντίθετα, τις μέρες που έχω σκοπό να κάνω ένα δικό μου έργο, βρίσκουν πιο συχνά τρόπους να λύσουν τις δυσκολίες μεταξύ τους. Αν και δουλεύω πολύ, είμαι πάντα διαθέσιμη και σταματάω πρόθυμα ό,τι κάνω για να πάω σε ένα παιδί που έχει ανάγκη.

Η ανάληψη ενός έργου που έχει πολύ χρόνο πριν την ολοκλήρωση διδάσκει με παράδειγμα την αξία της επιμονής και της καλής δουλειάς. Φέτος, το μακροπρόθεσμο εξωτερικό μου έργο ήταν να χαράξω μια ξύλινη κουτάλα. Στην αρχή της σχολικής χρονιάς άρχισα να σκαλίζω ένα ωριμασμένο κλαδί από μια μηλιά. Καθ' όλη τη διάρκεια των μηνών που το σχήμα του κουταλιού αναδύθηκε σιγά-σιγά, ποτέ δεν απάντησα ευθέως στα παιδιά όταν με ρώτησαν τι θα γίνει. Επειδή είναι πολύ πιο ενδιαφέρον για ένα παιδί να αναλογιστεί το αποτέλεσμα ενός έργου, «Τι νομίζεις ότι μπορεί να είναι;» ήταν η απάντησή μου. Οι απαντήσεις τους ήταν πάντα αρκετά γοητευτικές. Κάποιοι σκέφτηκαν ότι μπορεί να είναι ένα κουπί για μια βάρκα, ένα σπαθί, ένα σφυρί, ένα πιρούνι ή ένα

μπαστούνι. Η απάντησή μου στους προβληματισμούς τους ήταν: «Ίσως, αλλά δεν είμαι σίγουρη ακόμα τι θέλει να γίνει αυτό το δέντρο». Μόνο την άνοιξη μερικά παιδιά σκέφτηκαν ότι μπορεί να γίνει κουτάλι. Στο τέλος του έργου, καθώς γινόταν ένα πραγματικό κουτάλι μπροστά στα μάτια τους, τα παιδιά ανυπομονούσαν να το τελειώσω για να το χρησιμοποιήσω για να τα σερβίρω. Χάρηκα με τον ενθουσιασμό τους όταν επιτέλους μπορέσαμε να χρησιμοποιήσουμε το κουτάλι τις τελευταίες εβδομάδες της σχολικής χρονιάς, ολοκληρώνοντας το μάθημα ότι η επιμελής εργασία έχει πράγματι σκοπό. Τα παιδιά ήθελαν τακτικά να με βοηθήσουν να δουλέψω στο έργο μου, κάτι που τους επέτρεψα να το κάνουν χρησιμοποιώντας ασφαλή εργαλεία. Στην τάξη μας κάθε χρόνο, τα ίδια τα παιδιά εργάζονται για πολλούς μήνες για να φτιάξουν ένα δικό τους ξύλινο σπαθί, έτσι είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση ενός εργαλείου. Παρατηρώντας έναν ενήλικα που ασχολείται με μια δύσκολη δραστηριότητα όλο το χρόνο, τα παιδιά γίνονται μάρτυρες της προσπάθειας και των ανταμοιβών από την επιμονή για την ολοκλήρωση ενός έργου. Για να κατανοήσει ένα παιδί την αυτοπειθαρχία και τον αυτοέλεγχο, πρέπει πρώτα να το έχει βιώσει και να το έχει παρατηρήσει στους επίμονους ενήλικες γύρω του.

4) Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;

Τα παιδιά επεξεργάζονται θέματα από την καθημερινότητα τους στο σπίτι αλλά και στο σχολείο. Ο ρόλος του σχολείου είναι να τους δίνει όσα περισσότερα ερεθίσματα γίνεται ώστε να τα επεξεργάζονται μετά στο ελεύθερο παιχνίδι. Για παράδειγμα τα παιδιά παρατηρώντας τη νηπιαγωγό να φτιάχνει ένα στεφάνι από κλαδιά για να το χρησιμοποιήσει για την διακόσμηση της τάξης εμπνέονται να φτιάξουν το δικό τους μαγαζί με υλικά της φύσης που συλλέγουν από την αυλή.

5) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα παιχνίδια στο νηπιαγωγείο μας είναι απλά και κατά κύριο λόγο από φυσικά υλικά. Δεν δίνουμε βάση στην ποσότητα αλλά μας ενδιαφέρει το υλικό να κινεί την περιέργεια των παιδιών. Αρχικά το επεξεργάζονται και δεν είναι σίγουρα με ποιόν τρόπο μπορούν να το χρησιμοποιήσουν. Αργότερα και ίσως με λίγη περισσότερη νοητική διεργασία βρίσκουν χίλιους και δύο τρόπους να παίξουν με αυτά.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό.

Συνομιλώντας με άλλους νηπιαγωγούς, διαπίστωσα ότι οι περισσότεροι γεμίζουν τον χρόνο τους στο χώρο της αυλής με σκούπισμα, τσουγκράνισμα και κηπουρική. Οι εκπαιδευτικοί σε αστικά σχολεία Waldorf με περιορισμένες αυλές πρέπει να βρουν διαφορετικούς τρόπους για να υλοποιήσουν πολλές από τις δραστηριότητες που συνήθως λαμβάνουν χώρα στα νηπιαγωγεία Waldorf. Ο παιδότοπός μας είναι νοικιασμένος από έναν αυστηρό ιδιοκτήτη, επομένως οι ευκαιρίες που έχουμε για παιχνίδι στον κήπο είναι ελάχιστες. Μέσα από τη φροντίδα για το περιβάλλον μας σε εξωτερικούς χώρους, προβάλλουμε μέσω παραδείγματος έναν σεβασμό για τη φύση που καλλιεργεί τη ζεστασιά της ψυχής στα παιδιά. Ακόμη και οι ζαρντινιέρες γεμάτες με λουλούδια προσφέρουν στα παιδιά την ευκαιρία να εργαστούν και να φροντίσουν τη γη. Τα παιδιά ωστόσο και σε περιορισμένο χώρο βρίσκουν πάντα τρόπους να παίξουν και να εξερευνήσουν. Κάθε βδομάδα επίσης πηγαίνουμε και τον περίπατο μας σε ένα κοντινό δάσος όπου τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να παίξουν και να κινηθούν χωρίς περιορισμούς. Τα παιδιά πολλές φορές μεταφέρουν το υλικό που βρίσκουν στο δάσος μέσα στην αίθουσα όπου το χρησιμοποιούν με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα βρίσκουν διάφορους θησαυρούς στο δάσος όπως κουκουνάρια, σαλιγκάρια, ξύλα τα οποία μεταφέρουν στην τάξη και τους δίνουν νέα ζωή στο παιχνίδι τους. Ένα κουκουνάρι για παράδειγμα γίνεται ένας σκαντζόχοιρος και ούτω κάθε εξής.

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Η φύση είναι σίγουρα το περιβάλλον στο οποίο τα παιδιά εκτονώνουν περισσότερο την ενέργεια τους. Ωστόσο πιστεύω ότι επειδή το περιβάλλον της τάξης θυμίζει περισσότερο ένα ζεστό σπιτικό παρά μια σχολική τάξη τα παιδιά αισθάνονται το ίδιο όμορφα να παίζουν και μέσα.

8) Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Κατά τη γνώμη μου, η «παραδοσιακή» εκπαίδευση τόσο σε δημόσιο όσο και σε ιδιωτικό περιβάλλον έχει αναπτύξει ένα σύστημα που βασίζεται στην πίεση για απόδοση χωρίς να

προσφέρει ουσιαστικά εσωτερικά κίνητρα. Ο φόβος της αποτυχίας είναι το συναισθηματικό υπόβαθρο που χρωματίζει κάθε σχολική δραστηριότητα. Οι μαθητές σε όλες τις βαθμίδες βρίσκονται αντιμέτωποι με το άγχος και το στρες και είναι εθισμένοι στις οθόνες ως δραστηριότητα διαφυγής. Αυτό είναι ανθυγιεινό και το ξέρουμε. Τα παιδιά δεν χρειάζονται φύλλα εργασίας και ασκήσεις για να είναι έτοιμα για την πρώτη δημοτικού. Τα παιδιά χρειάζονται πρώτα και κύρια, κοινωνικές δεξιότητες. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα. Μια δραστηριότητα που κάνουμε συχνά. Στρώνουμε σε ένα τραπέζι διάφορα αντικείμενα, κούκλες, υφάσματα, ζωάκια και αφήνουμε τα παιδιά να παίξουν με αυτά και να αφηγηθούν μια ιστορία. Οι αφηγητές πρέπει να διαπραγματευτούν, να ακούσουν ο ένας τον άλλον και να συμβιβαστούν. Ασκούν την ψυχική ανθεκτικότητα τους καθώς αντιμετωπίζουν τις απογοητεύσεις όταν η πρώτη ιστορία δεν πηγαίνει όπως είχε προγραμματιστεί ή όταν ένας συνομήλικος προσθέτει μια λεπτομέρεια που δεν πίστευε ότι ανήκει στην ιστορία. Εξασκούν τις γλωσσικές τους ικανότητες δημιουργώντας την πλοκή μιας ιστορίας. Δεν είναι μικρό κατόρθωμα. Ούτε και η παρουσίαση μπροστά σε μια ομάδα είναι μικρό κατόρθωμα για τα παιδιά αυτά. Ασκείτε η δημιουργικότητα, η κατανόηση προηγούμενων ιστοριών και η προφορική γλώσσα, όπως και άλλες δεξιότητες για παράδειγμα η μνήμη. Χρησιμοποιούνται λεπτές και αδρές κινητικές δεξιότητες καθώς τα παιδιά τοποθετούν προσεκτικά τις μαριονέτες και τα σκηνικά, σηκώνουν με λεπτές κινήσεις την κουρτίνα. Έπειτα τα παιδιά κουβαλούν βαριές ξύλινες καρέκλες για να τις στήσουν για το ακροατήριό τους κάνοντας λίγη εξάσκηση στη μέτρηση καθώς το κάνουν. Τα μέλη του κοινού εξασκούνται στην υπομονή και την ακρόαση καθώς ακούν ήσυχα μια μεγάλη ιστορία και καθώς περιμένουν τη σειρά τους να γίνουν αφηγητές.

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Όπως προ είπα τα παιδιά μέσω του παιχνιδιού στην πρώτη ηλικία αποκτούν τα απαραίτητα εκείνα εφόδια που χρειάζονται για να ανταπεξέλθουν στην μετέπειτα ζωή τους. Ψυχική ανθεκτικότητα, κοινωνικοποίηση, αυτοέλεγχος, αυτοπεποίθηση αλλά και δημιουργική φαντασία αγάπη για μάθηση και περιέργεια.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 5- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 5- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ

1^η Ενότητα ερωτήσεων- Προφίλ ερωτηθείσας

1)Πόσο χρονών είστε;

Είμαι 52 ετών.

2)Τι σπουδές έχετε κάνει;

Έχω αποφοιτήσει από το ΙΕΚ Βρεφονηπιοκομίας στην Αθήνα. Επιπρόσθετα, έχω παρακολουθήσει ένα τριετές πρόγραμμα αναφορικά με τα θεατροπαιδαγωγικά και το κουκλοθέατρο.

3)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;

Εργάζομαι 24 χρόνια.

4)Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;

Εργάζομαι σε σχολεία Waldorf τα τελευταία 14 χρόνια.

5)Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;

Ναι απολύτως. Όταν ήρθα σε επαφή με αυτή την παιδαγωγική μέθοδο ξεκίνησα να δουλεύω ως βοηθός σε ένα άλλο σπουδαίο σχολείο, το οποίο δυστυχώς έκλεισε. Έπειτα, ξεκίνησα να δουλεύω εδώ. Είναι ένα σχολείο το οποίο εκφράζει απόλυτα τις απόψεις μου και τον τρόπο με τον οποίο θέλω να ασκώ την παιδαγωγική τέχνη.

6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά στην εκπαίδευση Steiner;

Έχω παρακολουθήσει ένα τριετές σεμινάριο το οποίο διοργανώνεται από το Σύλλογο Φίλων της παιδαγωγικής Waldorf. Το σεμινάριο αυτό ήταν σε εβδομαδιαία βάση και μου προσέφερε πολλά, όχι μόνο στο επίπεδο της δουλειάς μου αλλά και σε προσωπικό επίπεδο, καθώς εντρυφήσαμε ιδιαίτερα στο κομμάτι της ανθρωποσοφίας και στη θεωρητική βάση της παιδαγωγικής του Steiner. Αυτές οι θεωρίες «μίλησαν» βαθιά στην ψυχή μου και με άλλαξαν ως άνθρωπο.

2^η Ενότητα ερωτήσεων- Η γενική συμβολή του παιχνιδιού

1)Ποια θεωρείτε πως είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην προσχολική αγωγή;

Τα παιδιά σύμφωνα με τον Steiner στο πρώτο στάδιο ανάπτυξης χρειάζονται κίνηση. Για να αναπτυχθούν σωστά ψυχή τε και σώματι. Μέσω του παιχνιδιού λοιπόν τα παιδιά κινούνται εκτονώνονται, ασκούνται και εκφράζονται. Κάτι εξίσου σημαντικό που συντελείται σε αυτή την ηλικία είναι η ανάπτυξη της φαντασίας. Το να χρησιμοποιούν την φαντασία τους κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού είναι κάτι που θα τα βοηθήσει πολύ

στην μετέπειτα ζωή τους καθώς και στην επίλυση προβλημάτων. Το παιχνίδι είναι δικαίωμα των παιδιών και πρέπει γονείς και εκπαιδευτικοί να το σέβονται.

2) Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Το ελεύθερο παιχνίδι έχει βασική θέση στον ημερήσιο ρυθμό της τάξης. Στα σχολεία Waldorf δίνεται ιδιαίτερη βάση στο ελεύθερο παιχνίδι. Ωστόσο υπάρχει και το ομαδικό, πιο δομημένο παιχνίδι. Χρησιμοποιούμε μια έκφραση αναφορικά με τη δομή του ημερήσιου προγράμματος «Εισπνοή και εκπνοή». Αυτό σημαίνει ποιηματάκια και τραγούδια όλοι μαζί ως «εισπνοή» ,ελεύθερο παιχνίδι ως «εκπνοή». Έπειτα, με ένα ομαδικό παιχνίδι όπως για παράδειγμα ένα παραδοσιακό παιχνίδι πάλι «εισπνοή», αργότερα «εκπνοή» με ελεύθερο παιχνίδι στην αυλή. Ενώ στις μικρότερες ηλικίες υπάρχει σχεδόν αποκλειστικά το ελεύθερο παιχνίδι ως μορφή στην παιδαγωγική Waldorf, στην προσχολική αγωγή μπαίνει και το παιχνίδι με κανόνες για παράδειγμα καθώς με αυτό τον τρόπο γίνεται η διαδικασία προετοιμασίας για το δημοτικό.

3^η Ενότητα ερωτήσεων Ο προσδιορισμός των μορφών του παιχνιδιού και τα οφέλη στα παιδιά

1) Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Ως επί το πλείστον, δίνεται βάση στο ελεύθερο παιχνίδι. Αυτό δεν υπονομεύει την αξία του ομαδικού παιχνιδιού με κανόνες ασφαλώς. Τα παιδιά κερδίζουν οφέλη από όλες τις μορφές του παιχνιδιού, ωστόσο με το ελεύθερο παιχνίδι τα παιδιά εκφράζονται, μοιράζονται τον εσωτερικό τους κόσμο τα βιώματα τους, τις επιδιώξεις τους και γι' αυτό και έχει τόσο μεγάλη αξία.

2) Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Αφοσιώνονται και απορροφώνται από το παιχνίδι. Όλα τα παιδιά εμπλέκονται. Γύρω στις δυο ώρες την ημέρα θα παίζουν ελεύθερα στον κήπο αλλά και μέσα.

Διαφέρει και αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Ναι διαφέρει. Στο δικό μας νηπιαγωγείο βλέπουμε το παιχνίδι ως έναν τρόπο να εξελίσσουν τα παιδιά το σώμα και την ψυχή τους. Δεν στοχεύουμε στο να μάθουν να γράφουν αλλά

να παίζουν με τέτοιο τρόπο ώστε να ασκηθούν τα δαχτυλάκια τους. Στο κλασικό νηπιαγωγείο η νηπιαγωγός θα οργανώσει ένα παιχνίδι με αριθμούς σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf τα παιδιά ορίζουν το τι τους ενδιαφέρει να μάθουν μέσα από το παιχνίδι τους. Στο παραδοσιακό νηπιαγωγείο χρησιμοποιούνται οι γωνιές κάτι που δεν υπάρχει στην παιδαγωγική Waldorf. Εμείς τους παρέχουμε κάποια υλικά και έπειτα τα παιδιά ανάλογα με τα ενδιαφέροντα τους δημιουργούν το παιχνίδι τους, όπου και όπως εκείνα το επιθυμούν. Επίσης θεωρώ ότι στο παραδοσιακό νηπιαγωγείο το παιχνίδι είναι περισσότερο κατευθυνόμενο, ενώ στα Waldorf είναι περισσότερο ελεύθερο. Τέλος στο παραδοσιακό σχολείο πολλές φορές οι νηπιαγωγοί θα προσπαθήσουν να οργανώσουν κάποιο παιχνίδι έχοντας κάποιο μαθησιακό στόχο. Στα σχολεία Waldorf δεν συμβαίνει αυτό. Η γνώση προκύπτει αλλά η αφορμή δίνεται μέσα από το παιχνίδι των παιδιών. Μπορεί να θέλει για παράδειγμα η νηπιαγωγός στο παραδοσιακό σχολείο να ετοιμάσει ένα παιχνίδι με αριθμούς για να εισάγει τους μαθητές στα μαθηματικά. Στο δικό μας σχολείο αυτό γίνεται με άλλους τρόπους. Θα μετρήσουν το μήκος μιας σανίδας για να την κάνουν γέφυρα ή θα ασχοληθούν με τον αργαλειό. Αυτά είναι τα μαθηματικά για εμάς.

3) Πώς συμβιβάζετε αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις: να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι;

Ο ρόλος της νηπιαγωγού σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf είναι επικουρικός. Ωστόσο συχνά χρειάζεται να παρέμβουμε. Η νηπιαγωγός κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών βρίσκεται ανάμεσα τους. Δεν τους ενοχλεί αλλά όλοι νιώθουν την παρουσία της και με αυτό νιώθουν ζεστασιά και ασφάλεια. Η νηπιαγωγός κάνει αυτό που λέμε «δουλειές». Μπορεί να διπλώνει τα υφάσματα, να αλέθει στο μύλο, να καθαρίζει ξηρούς καρπούς. Αν δούμε ότι το παιχνίδι για παράδειγμα σε μια παρέα παιδιών αρχίζει να γίνεται χαοτικό και να χάνει το νόημα του, τότε θα πλησιάσουμε και με τρόπο θα τους επαναφέρουμε στο παιχνίδι. Η νηπιαγωγός θα κάνει ερωτήσεις τύπου «Τι παίζετε εσείς εδώ;» «Ποιος είναι ο καπετάνιος;» «Έχω μια ιδέα για την κατασκευή του καταρτιού». Με αυτό τον τρόπο τους συντονίζουμε ξανά και επιστρέφουμε στη δουλειά μας. Είναι σημαντικό το παιχνίδι να έχει κάποιο νόημα να μην είναι χαοτικό.

4) Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;

Τους απασχολούν θέματα από την καθημερινή ζωή. Τα ζώακια τους ενδιαφέρουν αρκετά επίσης. Θα παρατηρήσουν συχνά κάποιο έντομο στην αυλή θα το κάνουν κατοικίδιο θα του φτιάξουν φωλιά. Επίσης ασχολούνται πολύ και με τα επαγγέλματα. Τις προάλλες έφτιαξαν στην αυλή φαρμακείο όπου με διάφορα βότανα έφτιαχναν φάρμακα για τα ζώακια τους.

5) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα υλικά στην τάξη είναι φτιαγμένα από φυσικά υλικά κατά βάση. Ξύλινα οχήματα και ζώακια. Ξύλινη κουζίνα και σκευή. Έχουμε κούκλες από μαλλί και φιγούρες από φελτ και κερί. Επίσης είναι όλα πολύ καλής ποιότητας. Υφάσματα από μετάξι και αληθινές προβιές. Σκοπός μας δεν είναι να εντυπωσιαστούν τα παιδιά με το υλικό εκ πρώτης όψεως, αλλά να παρέχουμε ένα περιβάλλον γεμάτο ερεθίσματα από τα οποία τα παιδιά θα εμπνευστούν για να ξεκινήσουν να παίζουν. Το κόστος των υλικών αυτών είναι μεγάλο σε σύγκριση με τα παιχνίδια του εμπορίου, ωστόσο η διάρκεια τους είναι μεγαλύτερη και η αξία τους επίσης.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;

Στην αυλή ή ακόμα και στις εκδρομές που πραγματοποιούμε στην εξοχή, τα παιδιά θα κινηθούν με μεγαλύτερη άνεση χωρίς τους περιορισμούς του χώρου. Θα τρέξουν, να σκαρφαλώσουν και θα παίξουν με τα υλικά της φύσης περισσότερο. Στην τάξη ο χώρος είναι περισσότερο περιορισμένος και ως εκ τούτου οι κινήσεις τους είναι πιο προσεκτικές. Απασχολούνται με τα υλικά που τους παρέχουμε εμείς και το παιχνίδι τους είναι πιο ήπιο. Στην αυλή για παράδειγμα θα παίζουν με το νερό θα φτιάξουν βαρκούλες με κομμάτια ξύλου. Στην τάξη θα χρησιμοποιήσουν τα υφάσματα αν θέλουν να φτιάξουν ένα αντίστοιχο σκηνικό νερού.

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Εγώ είμαι λάτρης της αυλής και θεωρώ πως και στα παιδιά αρέσει περισσότερο ο εξωτερικός χώρος. Τον επιλέγουν με χαρά χωρίς να τους περιορίζουν οι καιρικές συνθήκες. Στη βροχή και στο χιόνι μπορώ να πω ότι το ευχαριστιούνται ακόμα περισσότερο.

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Τα παιδιά εξελίσσονται πολύ όμορφα μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι. Μαθαίνουν να εκφράζονται να μοιράζονται τα συναισθήματα τους να αποδέχονται τους άλλους και να συνυπάρχουν θέτοντας τους δικούς τους κανόνες. Όπως προ είπα η σωματική άσκηση που επιτυγχάνεται μέσω του παιχνιδιού είναι σημαντικής αξίας για την μετέπειτα ζωή τους όπως επίσης και η εξάσκηση της φαντασίας τους.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ 6- ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ 6- ΠΑΙΔΟΚΗΠΟΣ

1^η Ενότητα ερωτήσεων (προφίλ ερωτηθέντων)

1) Πόσο χρονών είστε;

55 ετών.

2) Τι σπουδές έχετε κάνει;

Είμαι κρατικά αναγνωρισμένη νηπιαγωγός στο Αννόβερο της Γερμανίας και έχω κάνει μετεκπαίδευση στην Waldorf παιδαγωγική στην Γερμανία.

3) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός;

Περίπου 30 χρόνια.

4) Πόσα χρόνια εργάζεσθε ως εκπαιδευτικός σε σχολεία Waldorf;

Περίπου 20 χρόνια.

5) Είναι επιλογή σας να εργάζεσθε στο συγκεκριμένο σχολείο; Αν ναι, γιατί το επιλέξατε;

Ήρθα σε επαφή με τη συγκεκριμένη παιδαγωγική φιλοσοφία κατά τη διάρκεια της πρακτικής μου άσκησης. Ξεκίνησα να δουλεύω τα πρώτα χρόνια σε ένα παραδοσιακό νηπιαγωγείο αλλά δεν με ικανοποιούσε και έτσι ξεκίνησα την αναζήτηση εργασίας σε Waldorf νηπιαγωγείο.

6)Έχετε παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια επιμόρφωσης αναφορικά με την εκπαίδευση Steiner;

Έπαιρνα μέρος σχεδόν κάθε χρόνο στην πενταήμερη επιμορφωτική διεθνής συνάντηση των Waldorf νηπιαγωγών στο Αννόβερο.

2^η Ενότητα ερωτήσεων

1)Ποια θεωρείται ότι είναι η συμβολή του παιχνιδιού στην εκπαίδευση Steiner;

Το παιδί είναι ένα αισθητήριο όργανο. Μέσω των αισθήσεων του, αντιλαμβάνεται τον κόσμο γύρω του.

Το παιδαγωγικό υλικό (παραμύθια, τραγούδια, τραπεζοθέατρο, κινούμενες ιστορίες) και η επανάληψη, εμπνέουν τα παιδιά να πλάσουν την δική τους φαντασία παίζοντας.

2)Ποιες μορφές παιχνιδιού θεωρείτε ότι προσφέρονται περισσότερο στην παιδαγωγική Steiner;

Θεωρώ ότι κατά κύριο λόγο προσφέρεται το ελεύθερο παιχνίδι.

3^η Ενότητα ερωτήσεων

1)Κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματος θεωρείτε πως χρησιμοποιείτε εξίσου το ελεύθερο, κατευθυνόμενο, ομαδικό, μοναχικό παιχνίδι ή το πρόγραμμα σας δίνει περισσότερη έμφαση σε κάποιο από αυτά;

Ο ρυθμός είναι η βάση της ημέρας μας καθώς φέρνει σιγουριά στο παιδί η οποία το αφήνει να εξελιχθεί - νιώθοντας εμπιστοσύνη, σιγουριά και θαλπωρή στον χώρο στον οποίο βρίσκετε. Μέσα στον ρυθμό της ημέρας έχουμε λίγο πολύ όλα τα παραπάνω.

2)Ποια είναι η ποιότητα και η διάρκεια του παιχνιδιού των παιδιών;

Η ποιότητα είναι η ελευθερία της επιλογής του να διαλέξει αυτό που αυτήν την στιγμή θέλει να παίξει. Βασικό για εμάς είναι το παιδί να μην ενοχληθεί από εξωτερικούς παράγοντες έτσι ώστε να εμβαθύνει το παιχνίδι του.

3)Πώς συμβιβάζετε στο πλαίσιο της παιδαγωγικής Steiner αυτές τις δύο φαινομενικά αντιφατικές προκλήσεις; να δώσετε την ελευθερία στο παιδί που παίζει και ταυτόχρονα να το καθοδηγήσετε και να το κατευθύνετε, ώστε να παρέχετε τις προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί το υγιές παιχνίδι; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Στον καθημερινό ρυθμό το παιδί αντλεί μέσω του προτύπου και της μίμησης, των παραμυθιών, των τραγουδιών, του κουκλοθέατρου, των βιωμάτων του και της φύσης

αυτό που το αντιπροσωπεύει. Στο ελεύθερο παιχνίδι δουλεύει τα παραπάνω. Πολλές φορές παίζουμε μαζί με τα παιδιά άλλες απλά παρατηρούμε το παιχνίδι τους διακριτικά. Αφού διαπιστώσουμε για παράδειγμα ένα πρόβλημα στην επικοινωνία των παιδιών μπορούμε για παράδειγμα να τα κατευθύνουμε μέσω μιας ιστορίας στο τέλος της μέρας ή μιας σκηνής σε τραπεζοθέτρο. Με αυτόν τον τρόπο δουλεύουμε κάπως «υπόγεια» διάφορα ζητήματα.

4) Ποια θέματα φαίνεται να επεξεργάζονται τα παιδιά κατά τη διάρκεια του ελεύθερου παιχνιδιού στο νηπιαγωγείο; Μπορείτε να μας πείτε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα;

Το παιδί αντλεί τα θέματα της φαντασίας του και αυτά που βιώνει γύρω του.

5) Από ποια υλικά είναι κατασκευασμένα τα παιχνίδια στα σχολεία Waldorf και γιατί επιλέγονται τα συγκεκριμένα;

Τα παιχνίδια μας είναι από φυσικά υλικά και ημιτελές. Δίνει την δυνατότητα στο παιδί να προσθέσει την δική του- κομμάτι- σε αυτό που ασχολείται.

6) Πώς δραστηριοποιούνται τα παιδιά σε εξωτερικούς χώρους, σε σύγκριση με τους εσωτερικούς χώρους; Μπορείτε να μας δώσετε ένα παράδειγμα παιχνιδιού σε εξωτερικό χώρο και ένα σε εσωτερικό;

Το παιχνίδι στον εξωτερικό χώρο είναι ένα βασικό στοιχείο του ρυθμού μας. Σε όλες τις καιρικές συνθήκες - και ανάλογα ντυμένα - ζουν τα στοιχεία της φύσης, δουλεύοντας, παίζοντας και παρατηρώντας. Στα παιδιά προσφέρουμε συγκεκριμένα παιχνίδια από την αποθηκούλα μας. Πολλά είναι επίσης σταθερά στην αυλή. Ο χρόνος έξω είναι περίπου ο ίδιος όπως και στον εσωτερικό χώρο.

7) Ποια από τα δυο περιβάλλοντα θεωρείτε ότι τους αρέσει περισσότερο;

Θεωρώ ότι απολαμβάνουν εξίσου το παιχνίδι μέσα και έξω από την τάξη.

8) Διαφέρει κι αν ναι πώς ο τρόπος που χρησιμοποιείται το παιχνίδι ως εκπαιδευτικό εργαλείο στα νηπιαγωγεία Waldorf σε σχέση με το παραδοσιακό νηπιαγωγείο; Πείτε μας ένα καθημερινό παράδειγμα.

Μια από τις βασικές μας δουλειές είναι η παρατήρηση των παιδιών. Κάθε παιδί διαφέρει και πρέπει να αντιμετωπιστεί με σεβασμό ως προς την ατομικότητα του. Παρατηρώντας κατανοούμε και προωθούμε ανάλογα, χωρίς να επεμβαίνουμε

9) Από την εμπειρία που έχετε αποκομίσει, πώς κρίνετε την εξέλιξη των παιδιών μέσα από το ελεύθερο παιχνίδι; Ποια είναι τα κύρια οφέλη τα οποία λαμβάνουν τα παιδιά μετά το πέρας της προσχολικής εκπαίδευσης σε ένα νηπιαγωγείο Waldorf;

Θεωρώ η φύση των παιδιών είναι να μαθαίνουν να εξελίσσονται να μεγαλώνουν μέσα από το παιχνίδι. Έτσι και γίνεται. Μαθαίνουν και βιώνουν τις εμπειρίες μέσω του παιχνιδιού τους. Σε μια τάξη Waldorf τα παιδιά μαθαίνουν να αισθάνονται τον κόσμο γύρω τους να βλέπουν το καλό να αντιδρούν με καλοσύνη να αναζητούν την αισθητική.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3: ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Φωτογραφίες που απεικονίζουν παιχνίδι σε εξωτερικό χώρο σε νηπιαγωγεία Waldorf

Φωτογραφία που απεικονίζει εξοπλισμό για παιχνίδι σε εξωτερικό χώρο

Φωτογραφίες που απεικονίζουν υλικό για παιχνίδι σε εξωτερικό χώρο

Φωτογραφίες που απεικονίζουν υλικό παιγιδιού στο εσωτερικό νηπιαγωγείου Waldorf

Φωτογραφίες που απεικονίζουν παιχνίδι στον εσωτερικό χώρο νηπιαγωγείων Waldorf

